

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
İSLAMİ BANKACILIK VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

**KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDİTE RİSKİNİN YÖNETİLMESİ
VE TÜRKİYE UYGULAMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Furkan KAPLAN

İSTANBUL, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
BANKACILIK VE SİGORTACILIK ENSTİTÜSÜ
İSLAMİ BANKACILIK VE FİNANSİ ANABİLİM DALI

KATILIM BANKACILIĞINDA LİKİDİTE RİSKİNİN YÖNETİLMESİ VE TÜRKİYE UYGULAMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan: Furkan KAPLAN

Danışman: Prof. Dr. Başak TANINMIŞ YÜCEMEMİŞ

İSTANBUL, 2022

ÖZET

Dünya ekonomik sisteminde finansal piyasalar açısından bankacılık sektörü yüksek öneme haizdir. Ülkemizde de benzer şekilde finansal piyasalarda bankacılık sektörünün ağırlığı yüksektir. Her ne kadar mevduat bankalarının aktif büyüklükleri katılım bankalarına kıyasla yüksek olsa da, katılım bankaları sunmuş olduğu ürün ve hizmet çeşitliliği ile finansal piyasalarda kendine yer edinmiştir. Bu da sektör içinde bulunmanın avantaj ve dezavantajlarını beraberinde getirmektedir. Avantajlardan yararlanmak ve dezavantajları bertaraf etmek için özkaynak yapısı güçlü, sürdürülebilir, sağlam ve uygulanabilir risk yönetimi ile beraber iç kontrol ve denetim sistemlerinin mevcut olması gerekmektedir.

Gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde iktisadi olaylardan doğrudan veya dolaylı bir şekilde etkilenen katılım bankaları kredi, faiz ve kâr payı, piyasa, kur, operasyonel, likidite ve şer'i risklere maruz kalmakta ve faaliyetlerini bu riskleri yöneterek sürdürmektedir. Bu minvalde mali istikrarın sağlanması ve bankacılık faaliyetlerinin devamlılığı açısından katılım bankalarının likidite riskini nasıl yönetmeye çalıştıkları önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, katılım finans sektöründe önemli büyüklüğe sahip olan katılım bankalarının likidite riskinin yönetilmesinde bu riski etkileyen faktörlerin belirlenmesidir. Literatür incelendiğinde likidite riskiyle ilgili çalışmaların konvansiyonel bankalar üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan katılım bankalarında likidite riskini etkileyen içsel değişkenler belirlenmiştir. Bu kapsamda Türkiye'de faaliyette bulunan 5 katılım bankasının 2016-2020 yılları arasındaki çeyrek dönemlik verileri panel regresyon analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Çalışmada, bağımlı değişken Likidite Riski (LRISK), bağımsız değişkenler ise Aktif Karlılığı (ROA), Özsermaye Karlılığı (ROE), Aktif Büyüklüğü (AKBUY), Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR) ve Dış Finansman (DFİN) olarak seçilmiştir. Analiz sonucunda, bankalara özgü ROE, SYR ve DFİN değişkenleri 1 birim arttığında likidite riski sırasıyla 0.26, 0.22 ve 0.21 düşmekte ve AKBUY 1 birim arttığında likidite riski 0.46 yükselmektedir.

Anahtar Kelimeler: Risk, Likidite Riski, Risk Yönetimi, Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi, Panel Regresyon Analizi

ABSTRACT

In the world economic system, the banking sector has a high importance in terms of financial markets. Similarly, the weight of the banking sector in financial markets is high in our country. Although the asset sizes of deposit banks are higher than participation banks, participation banks have taken a place in the financial markets with the variety of products and services they offer. This brings with it the advantages and disadvantages of being in the sector. In order to benefit from the advantages and eliminate the disadvantages, it is necessary to have a strong equity structure, sustainable, sound and applicable risk management, as well as internal control and audit systems.

Participation banks, which are directly or indirectly affected by economic events at both national and international level, are exposed to credit, interest and dividend, market, currency, operational, liquidity and Shari'a risks and continue their activities by managing these risks. In this respect, it is important how participation banks try to manage the liquidity risk in terms of ensuring financial stability and the continuity of banking activities. The main purpose of this study is to determine the factors affecting this risk in the management of the liquidity risk of participation banks, which have a significant size in the participation finance sector. When the literature is examined, it is seen that studies on liquidity risk concentrate on conventional banks. In this study, internal variables affecting the liquidity risk in participation banks operating in the Turkish banking sector were determined. In this context, the quarterly data of 5 participation banks operating in Turkey between the years 2016-2020 were analyzed by panel regression analysis method. In the study, the dependent variable is Liquidity Risk (LRISK), and the independent variables are Return on Assets (ROA), Return on Equity (ROE), Asset Size (AKBUY), Capital Adequacy Ratio (CAR) and External Financing (DFIN). As a result of the analysis, when the ROE, CAR and DFIN variables specific to banks increase by 1 unit, the liquidity risk decreases by 0.26, 0.22 and 0.21 respectively, and when AKBUY increases by 1 unit, the liquidity risk increases by 0.46.

Keywords: Risk, Liquidity Risk, Participation Banking, Risk Management in Participation Banking, Panel Regression Analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI, GELİŞİMİ ve TEMEL FAALİYETLERİ

1.1. Katılım Bankacılığının Tanımı	4
1.2. Katılım Bankacılığının Felsefesi	5
1.2.1. Faiz Yasağı	6
1.2.2. Belirsizlik (Garar) Yasağı.....	12
1.2.3. Kâr- Zarar Paylaşımı.....	13
1.2.4. Katılım Bankacılığı Prensiplerine Uygun Olan Ürünlerin Fonlanması.....	14
1.3. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi.....	15
1.4. Katılım Bankacılığına İlişkin Temel Faaliyetler	19
1.4.1. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri	19
1.4.1.1. Özel Cari Hesaplar.....	19
1.4.1.2. Katılma Hesapları	19
1.4.2. Katılım Bankalarında Fon Kullanırma Yöntemleri	20
1.4.2.1. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği) Yöntemi	20

1.4.2.2. Bireysel Finansman Desteği Yöntemi	21
1.4.2.3. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı Yöntemi	22
1.4.2.4. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı) Yöntemi	23
1.4.2.5. Müşareke (Sermaye Ortaklığı) Yöntemi.....	23
1.4.2.6. İcâre (Finansal Kiralama/Leasing) Yöntemi.....	24
1.4.2.7. Selem Yöntemiyle Fon Kullandırma	25
1.4.2.8. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma) Yöntemi.....	25
1.4.2.9. Teverruk Yöntemiyle Fon Kullandırma	26
1.4.2.10. Tekâfül (Katılım/İslami Sigorta) Yöntemi	27
1.4.2.11. Sukuk (Kira Sertifikası) Finansman Yöntemi	27
1.4.2.12. Gayrinakdi Kredi Yöntemleriyle Fon Kullandırma.....	28

2. BÖLÜM

BANKALARDA ve KATILIM BANKALARINDA LİKİDİTE RİSKİ ve YÖNETİMİ

2.1. Bankalarda ve Katılım Bankalarında Risk Kavramı ve Türleri.....	30
2.2. Bankalarda Risk Yönetimi ve Önemi	36
2.3. Bankalarda Likidite Riski	37
2.3.1. Likidite Riskinin Kaynağı.....	37
2.3.2. Likidite Riskinin Ölçülmesine Yönelik Yöntemler	40
2.3.2.1. Rasyo Analizleri	40
2.3.2.2. Nakit Akışı Yaklaşımı	41
2.3.2.3. Stok Yaklaşımı.....	42
2.3.2.4. Likidite Boşluk Analizleri	42
2.3.2.5. Stres Testleri	43
2.3.3. Likidite Riski Yönetim Süreci	43
2.3.4. Likidite Riskinin Yönetiminde Basel III Uzlaşısı.....	45
2.4. Katılım Bankalarında Likidite Riski ve Yönetimi	48
2.5. Katılım Bankalarında Şer'i Risk ve Yönetimi	49

3. BÖLÜM

DÜNYA ÜLKELERİNDE ve TÜRKİYE’DE KATILIM BANKALARI ve LİKİDİTE RİSKİ YÖNETİMİ

3.1. Küresel Ölçekte Katılım Bankacılığı	52
3.2. Dünya Ülkelerinde Katılım Bankaları ve Likidite Riski Yönetimi Ülke Örnekleri.....	55
3.2.1. Malezya.....	55
3.2.2. Suudi Arabistan.....	59
3.2.3. Birleşik Arap Emirlikleri	61
3.2.4. Kuveyt.....	62
3.3. Türkiye’de Katılım Bankaları ve Likidite Riski Yönetimi	64
3.3.1. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığının Gelişimi.....	64
3.3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığının Yeri ve Önemi.....	65
3.3.3. Katılım Bankalarıyla Konvansiyonel Bankaların Karşılaştırması	68
3.3.4. Türk Bankacılık Sisteminde Likidite Riski ve Yönetimine İlişkin Yasal Çerçeve	76
3.3.5. Türkiye’de Katılım Bankalarında Likidite Riskinin Yönetilmesi	78

4. BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA LİKİDİTE RİSKİ YÖNETİMİ SÜRECİNDE LİKİDİTE RİSKİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

4.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi	82
4.2. Literatür Taraması.....	83
4.3. Ekonometrik Yöntem.....	85
4.4. Değişkenlerin Tanıtımı	85
4.5. Uygulamanın Kısıtları.....	89
4.6. Analiz Sonuçları ve Yorumlanması.....	89
4.6.1. Panel Veride Homojenliğin Test Edilmesi	89
4.6.2. Birinci Nesil Durağanlık Testleri.....	91

4.6.3. Yatay Kesit Bağımlılığının Testi	93
4.6.4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları	95
4.6.5. Panel Regresyon Analizi	97
4.6.6. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Analizi	106
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	114

TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No:

Tablo 1.	Katılım Bankacılığının Kurumsal Gelişimi	18
Tablo 2.	Risk Türleri	30
Tablo 3.	Banka Varlık Sınıflaması	41
Tablo 4.	Küresel Katılım Bankacılığı Özet Verileri	52
Tablo 5.	Küresel Katılım Bankacılığı Sektörünün Yapısal Görümü, 2021 (milyar dolar)	54
Tablo 6.	Malezya Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)	58
Tablo 7.	Suudi Arabistan Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)	60
Tablo 8.	BAE Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)	62
Tablo 9.	Kuveyt Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)	63
Tablo 10.	Katılım Bankalarının Aktif Gelişim Hızı ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı...	66
Tablo 11.	Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi.....	66
Tablo 12.	Katılım Bankalarının Yararlandığı Likidite Enstrümanları	79
Tablo 13.	Türkiye Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021).....	81
Tablo 14.	Literatür Özet Tablosu	83
Tablo 15.	Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı	85
Tablo 16.	Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler.....	87
Tablo 17.	Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi Sonuçları	91
Tablo 18.	Birinci Nesil Panel Birim Kök Testi Sonuçları	92
Tablo 19.	Berusch Pagan (1980) CDLM1 Test Sonuçları	95
Tablo 20.	CIPS Test Sonuçları.....	97

Tablo 21. Panel Regresyon Tahmin Yöntemi Seçim Test Sonuçları.....	103
Tablo 22. Hausman Testi Sonuçları	104
Tablo 23. Panel Regresyon Tahmin Sonuçları.....	105
Tablo 24. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları.....	107

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil 1. Likidite Riski Yönetimi.....44

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa No:

Grafik 1.	Katılım Finans Varlıklarının Sektörel Dağılımı (2021).....	53
Grafik 2.	Ülkeler Bazında Küresel Katılım Bankacılığının Dağılımı (2021)	55
Grafik 3.	Katılım Bankaları Pazar Payları (2021).....	67
Grafik 4.	Toplam Sukuk İhraç Payları (2021).....	67
Grafik 5.	Sukuk İhraç Hacimleri (Milyon TL, 2013-2021)	68
Grafik 6.	Aktif Gelişimi (Milyon TL).....	69
Grafik 7.	Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL).....	70
Grafik 8.	Kredilerin Gelişimi (Milyon TL)	71
Grafik 9.	Öz Kaynakların Gelişimi (Milyon TL).....	72
Grafik 10.	Sermaye Yeterlilik Oranları (SYR)	73
Grafik 11.	Aktif Kârlılık Oranı (ROA)	74
Grafik 12.	Öz Kaynak Kârlılık Oranı (ROE)	74
Grafik 13.	Net Kâr (Milyon TL)	75
Grafik 14.	Zaman Seyri Grafikleri	86

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	:İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions)
a.g.e.	:Adı geçen eser
a.g.m.	:Adı geçen makale
a.g.r.	:Adı geçen rapor
a.g.t.	:Adı geçen tez
a.g.y.	:Adı geçen yönetmelik
API	:Açık Piyasa İşlemleri
BAE	:Birleşik Arap Emirlikleri
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIMB	:Bank Islam Malaysia Berhad
BIS	:Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank For International Settlement)
ÇDB	:Çoklu Doğrusal Bağlantı
EIIB	:Avrupa İslami Yatırım Bankası (European Islamic Investment Bank)
FEM	:Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model)
IBA	:İslami Bankacılık Kanunu (Islamic Bank Act)
IDB	:İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank)
IFSB	:İslami Finansal Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board)
IIFM	:Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Financial Market)

IILM	:Uluslararası İslami Likidite Yönetimi (International Islamic Liquidity Management Corporation)
IIRA	:İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (Islamic International Rating Agency)
IMF	:Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İKB	:İslam Kalkınma Bankası
KFH	:Kuveyt Finans Kurumu (Kuwait Finance House)
LME	:Londra Metal Borsası (London Metal Exchange)
LSDV	:En Küçük Kareler Kukla Değişkeni Modeli (Least Squares Dummy Variables)
M.Ö.	:Milattan Önce
NCB	:Ulusal Ticaret Bankası (The National Commercial Bank)
OLS	:En Küçük Kareler Modeli (Ordinary Least Squares)
ÖFK	:Özel Finans Kurumu
REM	:Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effects Model)
ROA	:Aktif Kârlılığı (Return on Asset)
ROE	:Özkaynak Kârlılığı (Return on Equity)
SAMA	:Suudi Arabistan Para Ajansı (Saudi Arabian Monetary Agency)
SYR	:Sermaye Yeterlilik Rasyosu
TBB	:Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	:Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TMSF	:Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

GİRİŞ

Dünyada katılım bankacılığı olarak anılan ve faizsiz bankacılık (interest-free banking) faaliyeti gösteren bankaların temeli 1963 yılında Mısır'da Mit Ghamr Bankasının kurulmasına dayanmaktadır. Faizsiz bankacılık sistemi, faiz hassasiyeti olan insanların tasarruflarını reel ekonomiye aktarması ve tasarruflarını değerlendirmesi maksadıyla ortaya çıkmıştır. İlk dönemlerde sadece Müslüman ülkelerde varlık gösteren katılım finansı, günümüzde birçok ülkede faaliyet göstermekte ve finans sektöründeki paylarını her geçen gün artırmaktadır.

2021 yılı itibariyle dünyada katılım finans sistemi aktif büyüklüğü açısından 3,06 trilyon ABD dolar seviyesine ulaşmıştır. Katılım finans sisteminin %69'unu ise katılım bankacılığı oluşturmaktadır. Türkiye'de Özel Finans Kurumları (ÖFK) adı ile faaliyetlerine başlayan, ancak 2005 sonrası katılım bankaları adını alan bu kurumların, bankacılık sektöründeki payları yükseliş eğilimindedir. 2005 yılında sektördeki payı %2,3 seviyesinde iken, 2022 yılında %8,3 seviyesine yükselmiş olan katılım bankalarının Türkiye'de finans sektöründeki payını artırma potansiyeli %15 civarındadır.

Bankacılık sektöründe maruz kalınan riskler risk yönetimi, iç kontrol ve denetim birimleri ile düzenleyici kurumlar tarafından izlenmektedir. Risk yönetimi çerçevesinde katılım bankaları konvansiyonel bankalar gibi kredi, faiz/kâr payı, piyasa, kur, operasyonel ve likidite riskine maruz kalmakta bu risklerin yanı sıra şer'i riskleri de yüklenmektedir. Bankacılık faaliyetleri açısından en önemli risklerin başında likidite riski gelmektedir. Literatürde likidite bankaların nakit taleplerini karşılayabilme gücü olarak tanımlanırken; likidite riski ise, ihtiyaç halinde nakit üretememe riski olarak ifade edilmektedir. Likidite riski; vade uyumsuzlukları, aktif kalitesindeki bozulmalar, donuk aktiflerin artması, beklenmeyen mevduat/katılım fonu çıkışları ve kârlılıktaki düşüşlerden kaynaklanmaktadır.

Katılım bankaları geleneksel bankacılık sisteminde var olan faiz karşılığında mevduat toplama faaliyetini gerçekleştiremediği için bu bankaların likit kaynaklara erişim imkânı daha sınırlıdır. Bundan dolayı katılım bankalarında likidite riski yönetimi daha fazla önem kazanmaktadır. Dolayısıyla katılım bankaları sunmuş oldukları ürün ve hizmetler bakımından geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında; kredilerin geri çağırılması veya kısa vadeli yüksek finansmanlı geri ödeme planı, zarar durumunda tediye ve tasfiye işlemlerinin yapılması, projenin

sürekli olması ve likit varlıklarında sabit getirili menkuller tutmaları mümkün olmadığından, bu bankaların verimli bir likidite yönetimi yapmaları elzemdir.

Bu çalışmanın amacı, katılım finans içinde önemli bir paya sahip olan katılım bankalarının likidite risklerinin yönetimi ve bu riski etkileyen faktörlerin incelenmesidir. Literatür incelendiğinde likidite riski ile alakalı çalışmaların daha çok geleneksel bankalarla sınırlı kaldığı görülmüştür. Katılım bankaları özelinde bakıldığında ise kitap ve makale çalışmaları bulunmakla birlikte yapılan akademik çalışmalar az sayıdadır. Bu çalışmanın katılım bankalarında likidite riski yönetimi açısından bir kaynak teşkil etmesi ve uygulama çalışmasıyla da hem literatüre katkı sağlaması hem de Türk katılım bankacılığı sisteminde bankalara ve bankacılara yol gösterici olması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, katılım bankacılığının tanımı, felsefesi ve dünyada katılım bankacılığının tarihsel gelişimine ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri de detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, konvansiyonel bankalarda ve katılım bankalarında risk kavramı ve türleri ele alınmış, risk yönetimi ve önemine yer verilmiştir. Ayrıca bankalarda likidite riski ve likidite riskinin ölçülmesine yönelik yöntemler incelenmiştir. İlave olarak, bankaların likidite riski yönetimini nasıl gerçekleştirdiği, likidite riski ile ilgili hazırlanan Basel III uzlaşısı çerçevesinde irdelenmiştir. Son olarak bu bölümde katılım bankalarında likidite riski ve yönetimi incelenerek, katılım bankalarına özgü olan şer'i risk ve şer'i riskin yönetimi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümünde, likidite riski yönetimine ilişkin bilgiler ışığında katılım bankacılığı sektörü küresel ölçekte ele alınmış, sektörde önemli pazar büyüklüklerine sahip olan ülkelerden Malezya, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt örnekleri incelenmiştir. Bölüm kapsamında Türkiye'deki katılım bankaları ve bu bankalarda likidite riski yönetimi de ele alınmıştır. Bu perspektifte 1983 yılından günümüze kadar Türkiye'de katılım bankacılığının gelişimi detaylı bir şekilde açıklanmış ve ülkemizde faaliyet gösteren 3 kamu ve 3 özel olmak üzere toplam 6 tane katılım bankasının sektördeki yeri, bu bankaların geleneksel bankacılık sektörü ile karşılaştırması grafiklerle detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, katılım bankalarının likidite riski yönetimini nasıl gerçekleştirdiği açıklanmaya çalışılmış ve likidite riskinin yanı sıra yönetimine ilişkin yasal mevzuat ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, likidite riskini etkileyen faktörlerin belirlenmesine ilişkin literatür çalışmasına yer verilmiş, bu çerçevede yurtiçi ve yurtdışında hazırlanan çalışmalar incelenmiştir. Bu bölümde analiz kapsamında homojenlik testi ve yatay kesit bağımsızlığı test edilmiştir. Daha sonra birinci nesil ve ikinci nesil durağanlık testleri uygulanmıştır. Birinci nesil birim kök testlerinden Im vd. (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) testleri ve ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF birim kök testi ile incelenmiştir. Diğer aşamada, Chow Testi, Breush-Pagan Testi ve Hausman Testi yardımıyla panel regresyon için uygun algoritma belirlenmiş, regresyon tahmin sonuçları sunulmuştur. Son aşamada varsayımların sınanmasına yönelik Greene Heteroskedasite Testi ve Wooldridge Otokorelasyon testi uygulanmıştır. Örneklem seçilen 5 katılım bankası (Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş.) 2016-2020 yıllarını kapsayan çeyrek dönemlik veriler kullanılarak Türk bankacılık sektöründe katılım bankalarının likidite riskini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik panel regresyon analizi yapılmıştır. Panel regresyon analizi için girdiler bağımlı değişken Likidite Riski (LRİSK), bağımsız değişkenler ise Aktif Karlılığı (ROA), Özsermaye Karlılığı (ROE), Aktif Büyüklüğü (AKBUY), Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR) ve Dış Finansman (DFİN) olarak seçilmiştir.

1. BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI, GELİŞİMİ ve TEMEL FAALİYETLERİ

1.1.Katılım Bankacılığının Tanımı

Katılım bankacılığı, sabit getiri taahhüdünde bulunmayan faizsiz finans sistemi olarak tanımlanmaktadır. Farklı bir tanımda ise katılım bankacılığı, İslami kanunlara ve kurumlara rehberlik eden şeriat kuruluna uygun olarak yürütülen bankacılık sistemi olarak ifade edilmektedir.

Katılım bankacılığı, İslam hukuku (Şeriat) ilkeleri ve İslam iktisadı tarafından yönlendirilmektedir.¹ İslam hukuku özellikle tefeciliği, faizin alınmasını ve ödenmesini yasaklamaktadır. Katılım bankacılığı aynı zamanda köklerini katılım finansından almaktadır ve her türlü işlem faizsizliğe ve risk paylaşımına dayanmaktadır.² Katılım bankacılığı İslam hukuk kuralları sayesinde şeriata uygun bir hale getirilen bir sistem olarak tanımlanmaktadır.

Katılım bankaları, faaliyetlerini İslam hukuku (fıkıh) kurallarına göre sürdüren bir bankacılık modeli için münasip bir tanım olmaktadır. Katılım bankalarının kurulmasında, İslami bakış açısıyla tasarlanması ve şeriat denetleme kurullarının kılavuzluğu ile şer’i kurallara uyumlu hale getirilmesi büyük rol oynamaktadır.³

Katılım bankaları müşterilerinin taleplerini sağlarken dini bir kurum olarak faaliyet göstermemektedir. Katılım bankaları da diğer geleneksel bankalar gibi kâr amacı ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Geleneksel bankaların sağlamış olduğu saklama ve diğer hizmetleri katılım bankaları da yerine getirmektedir. Katılım bankaları bu hizmetleri müşterilerine sunarken birtakım kısıtlamalarla karşılaşmaktadır. Bunlar, İslam hukukundaki kaideler ve hadis-i şeriflerde yer almaktadır.⁴

¹ Şeriat İslam hukuku anlamında kullanılmıştır. Şeriatın kaynakları; Kur’an-ı Kerim, Sünnet, İcma ve Kıyas olmak üzere 4 kısma ayrılmaktadır.

² Muhammad AKRAM, Mamoon RAFIQUE ve Hassan Mobeen ALAM, “Prospects of Islamic Banking: Reflections From Pakistan”, *Australian Journal of Business and Management Research*, Vol: 1, No: 2, 2011, s. 125.

³ Zeynep Hafsa ORHAN, *Katılım Bankacılığında Risk*, 1. Baskı, Ankara: İktisat Yayınları, 2017, s. 7.

⁴ Patrick IMAM ve Kangni KPODAR, “Islamic Banking: How Has it Diffused?”, *IMF Working Paper*, Vol: 10, No: 95, 2010, s. 4.

Katılım bankacılığı katılım finansmanı yoluyla özel sektöre yatırım yapmayı teşvik etmekte olup kâr-zarar ve risk paylaşımı ilkesine göre faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu sistem şeriatın yasakladığı ribayı (faizi) kabul etmemektedir. Bundan dolayı katılım bankacılık işlemleri, sabit getiriye taahhüt etmeyerek geleneksel bankacılıktan ayrılmaktadır.⁵

Bu tanımlar neticesinde katılım bankacılığı; içerisinde faiz barındırmayan, ekonomik hayatın içinden ortaya çıkmış ve temelini fon toplama ve fon kullandırma yöntemleriyle müşterilerle ortaklık ve ticari faaliyet ilişkilerinin kurulduğu, faizsizlik gibi temel prensipleri olan bir sistem olarak tanımlanabilir.

Katılım bankacılığı terimi ülkemize özgü olup dünyada ise İslami bankacılık (Islamic Banking) ve faizsiz bankacılık (Interest Free Banking) terimlerinin kullanımının yaygın olduğu görülmektedir.

1.2. Katılım Bankacılığının Felsefesi

Katılım bankaları geleneksel bankalarla aynı faaliyetleri gerçekleştirmektedir, fakat katılım bankaları “Şeriat ve Fıkıh” kurallarına uyumlu şekilde faaliyet göstermektedir. Bu sebeple katılım bankacılığının oluşmasında dini emir ve yasakların önemli bir etkisi olmuştur.

Katılım bankacılığı sisteminin iki mali ilkesi vardır: Birincisi, faizli finansal araçları kullanmayıp İslami kurallara uygun, piyasanın talebine cevap vermek. İkincisi ise, kâr-zarar bölüşümü sayesinde garar (belli olmayan) ve karaborsacılığa yer vermeden iktisadî refahı toplum tabanına yayabilen ekonomik anlayıştır.⁶

Katılım bankacılığı; yatırımcı, banka ve fon kullanıcısı arasında risk paylaşımını destekleyen önemli bir özelliğe sahiptir. Bu özellik geleneksel bankacılık sisteminde yer almamaktadır. Katılım bankacılığı, İslami sistemin düzgün işleyişi için bazı kuralları ve yönergeleri tanımlayan İslami yasalar tarafından yönlendirilmektedir.

⁵ H. ALASRAG, **Global Financial Crisis and Islamic Finance**, University Library of Munich, MPRA Paper No. 22167, 2010, ss. 30-31.

⁶ Mehmet ÇANAKCI, “İslami ve Geleneksel Bankacılık Likidite Riski Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2017), s. 14.

Katılım bankalarının kendilerine has özellikleri bulunmaktadır. Tüm katılım bankalarının katılım bankacılığı temel ilke ve felsefelerine uyma zorunluluğu vardır.

Katılım bankacılığı ve finansı, İslam'ın kültür ve değer sistemi ile uyumlu bankacılık ve finans olarak düşünülmüştür. Bu nedenle, geleneksel iyi yönetim ve risk yönetimi kurallarına ek olarak, İslami Şeriat'ın ortaya koyduğu ilkelerle yönetilmektedir. 1980'lerde, “faizsiz bankacılık” terimi, geleneksel faize dayalı sisteme alternatif bir sistemi tanımlamak için kullanılmaktaydı. Ancak faizsiz bankacılık terimi faizden kaçınan bir dizi bankacılık aracı veya işlemi ifade eden dar bir kavramdır. Daha genel bir terim olan katılım bankacılığında ise sadece faize dayalı işlemlerden kaçınılması değil, aynı zamanda İslami Şeriat'ta yasak olan garardan ve diğer etik olmayan uygulamalardan da kaçınılması anlamına gelmektedir.

Katılım bankacılığı, şeriat ilkeleri ve kurallarına uygun olarak finansal hizmetlerin sağlanmasını ifade eder. Şeriat, topluma zararlı olduğunu düşündüğü “riba” (faiz), “garar” (aşırı belirsizlik), “maysir” (kumar), alkollü içecekler gibi katılım bankacılığı prensiplerine uygun olmayan ticari faaliyetlerin alınmasına ve satılmasına izin vermez. Bunun yerine, taraflar bir ticari işlemin risklerini ve kârlarını paylaşmakta olup işlem gereksiz spekülasyonlar olmaksızın gerçek bir ekonomik amaca sahip olmalı ve taraflardan herhangi birinin istismarını içermemelidir.⁷

1.2.1. Faiz Yasağı

İslâm dininde faizin haram olması kesin delillerle sabittir.⁸ Ülkemizde faiz olarak kullanılan kelimenin Arapça karşılığı ribâ kelimesidir. Ribâ lügatta “fazlalık, gelişme, artma, çoğalma; yükseğe çıkma” gibi anlamlara gelmektedir. Ribâ tüm fukahanın (fıkıh âlimlerinin) fikir birliğine göre faizle aynı anlama gelmektedir.⁹

Fıkıhta ribâ, borç olarak alınan bir malın veya paranın ödeme zamanında belirli bir fazlalıkla veya zamanında ödeme gücü olmadığından dolayı alacaklıya ek zaman tanıyarak bu zamana karşılık onu fazlalıkla geri almanın adı olarak geçmektedir.¹⁰

⁷ IMF, <http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/#Factsheet>, (05.01.2021).

⁸ Fıkıh ilmi usûl-i fıkıh (kesin deliller) ve fûru-ı fıkıh (fer'î deliller) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Aslî deliller; Kitap, (Kur'an-ı Kerim), Sünnet, İcma ve Kıyas'tan oluşmaktadır.

⁹ M. Umer CHAPRA, “The Nature of Riba in Islam”, **Millah: Jurnal Studi Agama**, Vol: 8, No: 1, 2008, s. 4.

¹⁰ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>, (02/01/2021).

Katılım finans yapısı, bir kredi/borçtan (riba) elde edilen herhangi bir getirinin yasaklanması ve kârın yasallığı etrafında ortaya çıkmaktadır. Ribâ, borçludan fazladan alınan miktardır. Paranın para karşılığı değişimini içeren işlemlerin geri dönüşünü veya ödemenin gecikmesi nedeniyle satış borçları üzerinde mutabık kalınan fiyata eklenilmesini temsil etmektedir. Şariat, ekonomide dengesizlikler yarattığından dolayı onu yasaklamaktadır. Faiz ödemelerini içeren tüm işlemler kesinlikle yasak olduğundan, borç sözleşmeleri bir prim veya indirim ile gerçekleştirilememektedir. Ayrıca para, altın ve gümüş gibi parayı temsil eden malların takas işlemleri faiz içermemesi amacıyla eşit bir şekilde ve karşılıklı değiş tokuş ile olması gerekmektedir.¹¹

Faiz İslamiyet öncesi Arap toplumunda yaygın olduğu için İslamiyetin doğuşu ile direkt olarak yasaklanmamıştır. Toplumun faizsizliğe alışabilmesi ve alışkanlıklarından vazgeçebilmesi için tetrici olarak (kademeli olarak) faiz ile ilgili yasak ayetlerin nazil olduğu bilinmektedir.

İslam kitaplarında affedilemeyecek en büyük günah şirk olmakla beraber Kur'an-ı Kerim, Nisa suresi 161.ayet-i kerimede faizin de büyük günahlar arasında yer aldığı ifade edilmektedir.¹²

Katılım bankacılığı prensip olarak faizin haram oluşu temelinde şekillendirilmiş bir modeldir. İslâm dininin ilkelerine göre her türlü faizin alınmasının ve verilmesinin yasak olduğu ayet-i kerimeler ile katî bir şekilde sabittir.¹³

Faiz, İslam dini haricinde Yahudilik'te ve Hristiyanlık'ta da katî bir şekilde yasaklanmıştır. Katî olarak yasaklanan içki ve uyuşturucu gibi topluma zararlı olmasından dolayı faizden de kaçınılması gerekmektedir.

Kur'an-ı Kerim'den riba ile ilgili ayet-i kerime örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

¹¹ Muhammad AYUB, *Understanding Islamic Finance*, Hoboken, NJ: John Wiley&Sons, 2007, s. 73.

¹² Ömer Nasuhi BİLMEN, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri*, Kur'an-ı Kerim Nisa Suresi, 161. Ayet-i Kerime, 1. Baskı 2. Cilt, İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi, 1975, ss. 703-704.

¹³ Hüseyin TUNÇ, *Katılım Bankacılığı Felsefesi,Teorisi ve Türkiye Uygulaması*, 10. Baskı, İstanbul: Nesil Yayınları, 2013, s. 98.

*“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve gerçekten iman etmiş iseniz faizden kalanı bırakın. Bunu yapmazsanız Allah ve Rasulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin. Eğer tövbe ederseniz, haksızlık etmemek ve haksızlığa uğramamak üzere ana paranız sizindir.”*¹⁴

*“İnsanların malları içinde artsın diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz. Allah’ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte (mânevî kârlarını) kat kat arttıranlar onu verenlerdir.”*¹⁵

Rum suresinin 39. ayetinde faizli bir şekilde verilen malların Allah katında artmayacağı ve Allah’ın rızasını kazanmak maksadıyla temlik edilen zekat, sadaka ve fakir insanlara dağıtmanın Allah katında mükafatları fazlalaştıracağı vurgulanmaktadır.

Faiz veya tefecilik el-riba olarak Kur’an-ı Kerim’de zikredilmektedir. İslamiyet öncesi Arap yarımadasında faiz üzerinden iş yapılmakta ve getiri sağlanmaktaydı. İslam dininde faiz üzerinden kazanılan getiri ile ticaret üzerinden gerçekleştirilen kazancın aynı olmadığı anlaşılmaktadır.

Bakara sûresi 278. ayet-i kerimede Allah’a karşı sakınılmalı ve faizden uzak durulması vurgulanmaktadır. Anasermayenin istenmesi durumunda herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği fakat faizden kalanlardan vazgeçilmesinin zorunluluğu anlaşılmaktadır. Aynı ayet-i kerimede faizden vazgeçilmediğinde Allah ve peygamber tarafından ilan edilecek olan harbe hazırlanılması tehdidi yer almaktadır.

*“Allah’ın, kasabalarda sakin olan ahaliden peygamberine ganimet olarak verdiği şey, peygamberine, hısımlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalanlara aittir. Ta ki bu mal zenginler arasında elden ele dolaşmasın. Peygamber size ne verirse onu alın. Sizi her neden nehy ederse ondan geri durun. Allah’tan sakının. Çünkü muhalefet edenler hakkında Allah’ın ukubeti şiddetlidir.”*¹⁶

Yukarıdaki ayet-i kerimede faizin yasaklanma sebeplerine değinilmektedir. Sosyal adaletin sağlanamaması ve ekonomik düzenin dağılarak gelir düzeyinin zenginler lehine

¹⁴ Hayreddin KARAMAN, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi DÖNMEZ ve Sadrettin GÜMÜŞ, **Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**, Kura’an-ı Kerim Bakara Suresi, 278-279. Ayetler, 6. Baskı 1. Cilt, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017, s. 429.

¹⁵ Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR, **Kur’an-ı Kerim Türkçe Meali**, Kur’an-ı Kerim Rum Suresi 39. Ayet-i Kerime, Ankara: Dorlion Yayınları, 2019, s. 310.

¹⁶ İsmail Hakkı İZMİRLİ, **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**, Kur’an-ı Kerim Haşr Suresi 7. Ayet-i Kerime, İstanbul: Eren Yayınları, 1977, s. 547.

artmasının engellenmesi ifade edilmektedir. Kolay bir şekilde fethedilen yerlerden kazanılan mallar Kur'an-ı Kerim'de işaret edilen 6 sınıfa aittir. Bunlar; Allah, Rasül, Peygamberlerin akrabaları, yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlardır. Faizli sistemlerde yetimler, yoksullar ve yolda kalmışların haklarına riayet edilmemekte ve varlıklı insanlar ise faiz getirisi ile sahip oldukları mal ve mülklerini daha da artırmaktadır.

“Faiz (riba) yiyenler, kıyamet günü kabirlerinden şeytan çarpmış kimseler gibi kalkacaklardır. Çünkü onlar: “Alışveriş de tıpkı faiz gibidir” derlerdi. Oysa Allah alış veriş helal, faizi haram kılmıştır. Rabbinden kendisine gelen bir öğüt üzerine faizcilikten vazgeçen kimsenin daha önce kazandıkları kendine aittir. Artık onun hakkındaki kararı Allah verecektir. Kim de yeniden faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemliktir ve orada sürekli kalacaklardır.”¹⁷

“Allah, faizi (faizci sistemleri ve zulüm hükümetlerini) yok edip (iflasa ve inkıza sürükler) de, sadakaları (servet ve üretim vergisi zekat müessesesini ve Kur'ana dayalı Adil bir düzeni uygulayan cemiyet ve devletlerinin gücünü ve refahını) artırır. Allah (faizi mübah sayan), günahkar kâfirlerin hiç birini sevmez.”¹⁸

“Ey iman edenler! Katlanarak alınan faizi yemeyin. Allah'tan korkun ki kurtuluşa eresiniz.”¹⁹

“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve pek çok kimseyi Allah yolundan çevirmeleri sebebiyle kendilerine (daha önce) helâl kılınmış olan temiz şeyleri onlara haram kıldık. (Bunun bir sebebi de) kendilerine yasak edildiği halde faiz almaları ve haksız yollarla insanların mallarını yemeleridir. Onlardan inkâr edenlere acı bir azap hazırladık.”²⁰

Bakara suresi 275 ve 276. ayeti kerimelerinde ribâ ile ilgili olarak detaylı bir bilgi verilmektedir. 275. ayeti kerimede faiz ve faizli yapılan işlemler hoş görülmemektedir. Tövbe edip günahından dönenlerin ise Allah (cc) tarafından affedileceği, fakat faizi sürdürmesi halinde ise

¹⁷ Mehmet Yaşar KANDEMİR, Halit ZAVALSIZ ve Ümit ŞİMŞEK, **Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meali**, Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi 275. Ayet-i Kerime, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, s. 46.

¹⁸ Abdullah AĞGÜL, **Yüce Kur'an-ın Manası ve Mesajı**, Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi 276. Ayet-i Kerime, İstanbul: Furkan Neşriyat, 2015, s. 46.

¹⁹ İbn Acîbe el-HASENÎ, Tercüme: Dilaver SELVÎ, **Kur'an-ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri**, Kur'an-ı Kerim Âli İmran Suresi 130. Ayet-i Kerime, 1. Baskı, İstanbul: Semerkand Yayınları, 2021, s. 199.

²⁰ EL-HASENÎ, a.g.e., ss. 582-583.

cehennemde sonsuza kadar cezalandırılacağı ifade edilmektedir. Bu ayeti kerimede sadakanın kişinin malını artıracığı faizin ise malını azaltacağı anlaşılmaktadır.

276. ayeti kerime; insanlar sadakanın serveti azalttığını, faizin ise serveti artırdığını düşündüğüne işaret etmektedir. Ayeti kerimede insanların bu düşüncede olmasının doğru olmadığına, Allah'ın sadaka ile serveti artırıp faiz ile serveti azalttığına değinilmektedir. Faizin serveti azaltmasındaki maksat artan servetin bereketinin azalması, sahibine bir fayda vermemesinden kaynaklanmaktadır.

Al-i İmran 130. ayeti kerimesinde geçen “kat kat” ifadesi ile faizli şekilde borçlananların borçlarını ödemekte zorluk çektiklerini, borçlarını zamanında ödeyemediklerinden dolayı anapara ve faizle birlikte borçlarının daha da arttığı zikredilmektedir.

Nisa suresi 160-161. ayeti kerimelerden anlaşılabileceği üzere, “kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları” ifadesi faizin gayrimüslimlere de haram kılındığını, fakat gayrimüslimlerin de bu yasağa uymadığına işaret etmektedir. Yapılan haksızlıklar Kuran'ı Kerim'de zulüm olarak geçmektedir. Bu ayeti kerimelerin ilk muhatabı Yahudiler olarak anlaşılsa da aslında bu zulmü işleyen herkesin aynı olduğu söylenmeye çalışılmıştır.

Faizin haram olduğunu belirten ayeti kerimelerden başka, Hz. Muhammed'in (sav) faizi net bir şekilde yasaklamış olduğu hadisi şerifler de vardır. Hadisi şerif örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

“Altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurma ile, tuz tuzla baş başa misliyle, peşin olarak satılır. Kim artırır veya artırılmasını talep ederse ribâyâ girmiştir. Bu işte alan da veren de birdir.”²¹

İslam âlimlerine göre yukarıdaki hadiste belirtilen altı farklı mal, faizin sadece bu mallarda cereyan ettiğine dikkat çekmek amacıyla değil, örnek olarak gösterilmesi maksadı ile. Yani; yukarıdaki hadiste belirtilen mallar hangi özelliklerinden dolayı faize konu olmuş ise, aynı özelliklere sahip olan tüm mallar da faize konu olabilmektedir. Bundan dolayı hadisi şerifte

²¹ Ebu'l-Hüseyn MÜSLİM B. Haccac El-Kureşî, **El-Camiu's-Sahih**, I-V, Beyrut: Dâru Tûrasi'l, 1982, Müslim Müsakat 82, s. 2971.

belirtilen altı farklı malın borç olarak verilmesi halinde vade sonunda fazlalık şartı koşmanın faiz olduğu anlaşılmaktadır.

Tirmizi tarafından yapılan rivayette ek olarak aşağıda belirtilen hadis-i şerif bulunmaktadır:

*“Her kim bu şekildeki mübadelede fazla verir veya alırsa şüphesiz ribâ yapmış olur.”*²²

Yukarıdaki belirtilen hadisi şeriflerle ilgili olarak faizin sınıflandırılması şu şekilde yapılmaktadır: Fazlalık Faizi (Ribâ-i Fadl); aynı cinstе değiştirilebilir olan değerlerin takasında bir tarafın diğer taraftan daha fazla alması durumunda oluşan faizdir. Altınla altının, gümüşle gümüşün, arpa ile arpanın takas edilmesi durumunda bir tarafın diğer taraftan fazla olma durumu ribâ-i fadl olarak kabul edilmektedir. Aynı cins değerdeki değişiklik yerine farklı cinsteki değer veya ürün değiştirilmesi (gümüş ve buğdayın değişimi) ticari bir işlemdir. Burada oluşan fark ticari işlem sonucunda meydana gelen kâr veya zarardır. Değiştirmenin de caiz olduğu bilinmektedir.

Diğer bir faiz türü olan veresiye faizi (nesfe faizi) ise vade karşılığında aynı değerler üzerinden alınan faizdir. Örnek olarak ise 1 gram altının ileri bir tarihte 2 gram altınla takas edilmesi durumu verilebilir.

*Avn b. Ebi Cuhayfe'den rivayet olunan bir hadis-i şerifte ise: “Babamı haccam bir köle satın alırken gördüğümde kendisine sordum.” Peygamber (s.a.v.): “Köpek ile kanın parasından, dövme yaptırmaktan, riba yemekten ve yedirmekten nehyetti. Resim yapma da lanetledi.” dedi.*²³

*Müslim'in rivayetine göre Peygamber (s.a.v.): “Yedi günahdan sakının” buyurmuşlardır. Bu günahların hangileri olduğu sorulunca Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Allah'a şirk koşturmak, sihir yapmak, hak olanın dışında Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, yetim malı yemek, riba yemek, savaştan kaçmak ve namuslu mü'min kadınlara zina iftirasında bulunmaktır.”*²⁴

Ebu Hureyre (r.a.) Peygamber (s.a.v.)'den şöyle rivayet etmektedir: “Miraç gecesi içinde yılanlar bulunan evler gibi karınları olan seninde karınlarını dışarıda göreceğin bir kavme

²² Muhammed b. İsa b. Sevre Et-TİRMİZİ, **Es-Sünenü't-Tirmizi**, I-V, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1986, Tirmizi Alış-Veriş 23, s. 1161.

²³ Muhammed B. İSMAIL, **El-Camiu's-Sahih, I-VIII**, Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1987, Buhari Buyu 25, s. 2084.

²⁴ Ebu'l-Hüseyn MÜSLİM B. Haccac el-Kureysi, **El-Camiu's-Sahih**, I-V, Beyrut: Dâru Türesi'l, 1982, Müslim İman 129-134, s. 129.

*rastladım. Ey Cebrail bunlar kimdir diye sorunca, bunlar riba yiyenlerdir.” diye buyurmuşlardır.*²⁵

Tüm bu ayeti kerimelerde ve hadis-i şeriflerde faizin haram oluşu detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Kitap ve sünnetten verilen örnekler kat-î delil olduğundan dolayı tasdike ihtiyacı bulunmamaktadır. Kesin doğru olduğu sabit olup İslam iktisadı ve finansı kat-î delillerden fayda sağlamak amacıyla istifade etmektedir.

Faizin katî delillerle haram olması ve katılım bankalarının kurulmasında ve talep edilmesindeki en büyük ihtiyacın faiz duyarlılığı olmasından dolayı faizsizlik katılım bankalarının en değerli prensibi olarak görülebilir. Diğer bankalarla karşılaştırıldığında katılım bankalarının müşterilerine faiz taahhüt etmemesi önemli bir farkı oluşturmaktadır.

1.2.2. Belirsizlik (Garar) Yasağı

Ribadan sonra, İslami finans alanında garar yasağı en önemli unsurdur. Garar bir sözleşmedeki bilgi veya kontrol eksikliğinden kaynaklanan herhangi bir belirsizliği ifade etmektedir. Bir ürünün kesin satış fiyatı veya bir satıcının satılan malı teslim etme yeteneği gibi bir işlemdeki temel bir unsurla ilgili bilgi eksikliği (cehl) olarak da tanımlanmaktadır. Belirsizliğin varlığından dolayı sözleşme geçersiz olmaktadır.

Garar, bir sözleşmenin taraflarından birinin, sözleşmenin konusunun bazı unsurlarına ilişkin olarak diğer taraftan alıkonulan veya hiçbir tarafın sözleşme konusu üzerinde kontrol sahibi olmadığı bir durum olarak tanımlanabilir. Klasik örnek olarak uçuş halindeki kuşları, henüz yakalanmamış balıkları, anne karnındaki doğmamış bir buzağıyı veya kaçak bir hayvanı konu alan işlemler verilebilir. Bu tür vakaların tümü, var olan veya olmayan bir ürünün satışını içerebilir. Daha modern örnek olarak ise; konusu taraflardan birinin mülkiyetinde olmayan ve gelecekteki mülkiyeti hakkında bile belirsizlik bulunan işlemler gösterilebilir.

²⁵ Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid El-KAZVİNİ, **Es-Sünenü İbn Mace**, I-II, İstanbul: Kahraman Yayınları, İbn Mace Ticarat 58, 1981, s. 2264.

İslam, sözleşmeden doğan yükümlülüklerin ve bilgilerin açıklanmasını kutsal bir görev olarak kabul eder. Çünkü bu özellik sayesinde taraflar arasında asimetrik bilgi ve ahlaki tehlike riskinin azaltılması sağlanmaktadır.²⁶

Vadeli işlem ve opsiyon piyasalarında finans kuruluşlarının ve sigorta şirketlerinin mevcut uygulamaları, garar, faiz, kumar vb. unsurları içerebildiğinden dolayı İslami değildir. Çağdaş hisse senedi piyasalarının işlemleri ise bu unsurlardan arındırıldığında İslami olacaktır.

Gararın yasaklanması, katılım bankalarının spekülâtif hisse ticareti, açığa satış, bono ve menkul kıymetlerin iskonto edilmesi veya tanımlanamayan kalemlerle ticaret yapmamasını gerektirir. Benzer şekilde, İslami yatırım bankalarının anonim şirketlerin halka arzlarına katılımı, şirketlerin kuruluşunun ilk aşamalarında yatırımcılar ve girişimciler arasındaki bilgi asimetrisi garar da içerebileceğinden, garardan kaçınılması ve garara dikkat edilmesi gerekmektedir.²⁷

1.2.3. Kâr- Zarar Paylaşımı

Katılım bankacılığı sisteminde diğer önemli ilke kâr ve zarar paylaşımıdır. Bankalar ve finansal kurumlar yapmış olduğu faaliyetler neticesinde kâr veya zarar edebilirler. Bu ekonomik durumlar neticesinde meydana gelebilecek doğal sonuçlardan birisi kâr veya zarar edilmesidir. Ancak katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar kâr-zarar paylaşımı açısından çok farklılık göstermektedirler.

Konvansiyonel bankaların faaliyetleri neticesinde kâr veya zarar etmesi halinde bu durum tamamen bankayı ilgilendirmektedir. Bu tür bankalar fonlarını aldıkları müşterilerle ortaklık ilişkisi kurmamaktadır. Bu nedenle bankanın kârı veya zararı müşterileriyle paylaşılmamaktadır.

Katılım bankaları ise faaliyetleri neticesinde müşterileri ile ortaklık (şirket) kurduğu için kâr ve zararını müşterileriyle paylaşmaktadır. Katılım bankaları özkaynakları ve vadesiz hesaplarında oluşan kâr ve zarar ile müşterileri ile ortaklık ilişkisi kurduğu katılım hesaplarından

²⁶ Hennie Van GREUNING ve Zamir IQBAL, **Risk Analysis for Islamic Banks**, Washington: The World Bank Publications, 2008, ss. 7-9.

²⁷ AYUB, **a.g.e.**, s. 75.

oluşan kâr ve zararı ayrı bir şekilde takip etmektedirler. Çünkü katılım hesaplarının işletilmesinde oluşan kâr veya zarar bankanın müşterilerini de ilgilendirmektedir.²⁸

Bu ilkeye göre katılım bankası (fon kullandıran) girişimden doğan kâr veya zarar paylaşımı gerektirmektedir. İslam dini Müslümanların ticari girişim ve ortaklık kurarken borç vermek yerine kar ve zarar bölüşümüne gitmelerini yeğlemiştir.

İslam iktisadı fon sağlayıcıların ve kullananların ticari girişim riskini eşit olarak bölüştürmeyi gerektirmektedir.²⁹ Katılım finansı sektöründe, bir ticari akdin tarafları, fon kullandırım ve yatırım işlemleri sonucunda elde edilen kâr ve zararı paylaşmaktadır. Risk paylaşımı sözleşme taraflarının arasındaki borç alan-borç veren bağıni ortaklık ilişkisine çevirmektedir.³⁰

Bu ilke belirli türde yatırımları teşvik ederek üretken firmalara nihai olarak ise topluma fayda sağlamayı amaçlamaktadır. İnsanlar atıl paralarını faize yatırabilir veya risk alarak belirli bir yatırım yaparlar. Ancak İslam riba yerine yatırımları desteklemektedir. Çünkü bu sayede girişimcileri teşvik ederek ekonomiyi canlandırmaktadır.³¹

1.2.4. Katılım Bankacılığı Prensiplerine Uygun Olan Ürünlerin Fonlanması

Ribânın yasaklanmasının sebebi finansal konulardaki adaletsizliği ve eşitsizliği ortadan kaldırmaktır. Şeriat bunu sağlamak için ek olarak bazı şart ve yasaklar koymuştur. Bu yasaklardan katılım bankalarının kaçınması gerekmektedir. Bu yasaklanmış ürün ve sektörler şunlardır:

- Kumar (Belirsizlik ve şansa dayanması sebebiyle katılım bankacılığı sektöründe yasaklanmıştır.)
- Alkol (Alkol ürünlerin üretimi, alış-satışı ve yatırım yapılması yasaktır. Kur'an-ı Kerim'de sarhoş edicilerin yasak olduğu açık bir şekilde zikredilmektedir.)
- Pornografi

²⁸ TUNÇ, a.g.e., s. 129.

²⁹ DIFC, **A Guide to Islamic Finance in or from the DIFC**, Dubai: John Wiley&Sons, 2007, s. 11.

³⁰ Wael Kamal EID ve Mehmet ASUTAY, **Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking**, First Edition, New Delhi: John Wiley&Sons, 2019, s. 20.

³¹ Brian KETTEL, **Introduction to Islamic Banking and Finance**, New Delhi: John Wiley&Sons, 2011, s. 33.

- Domuz eti (Domuz eti gibi ürünlerin üretimi, alım-satımı ve yatırım yapılması yasaktır.)
- Geleneksel finans ve sigorta (Faize dayalı sistem olduğundan dolayı yasaktır.)
- Silah ve savunma (Kesin olarak yasak olmamakla birlikte İslam âlimlerinin büyük çoğunluğu bu tür faaliyetleri desteklemekten kaçınılması gerektiğini bildirmektedir.)
- Tütün (Zararlı olan maddelerden uzak durulması gerekmektedir. Bu nedenle İslami finans sektöründe tercih edilememektedir.)
- Konaklama ve eğlence (Yukarıdaki maddeleri içerisinde bulundurmadığı sürece yasak değildir. Bu tür faaliyet alanların iyi bir şekilde araştırılması ve sektör istihbaratının yapılması gerekmektedir.)³²

Geleneksel bankacılık sisteminin aksine katılım bankacılığı sistemi İslam ahlakı prensibine uygun bir şekilde faaliyet göstermek zorundadır. İslam ahlakı kendi dini prensipleriyle uyuşmayan ister ticari olsun ister bireysel olsun herhangi bir faaliyeti onaylamaz. Örneğin, katılım bankacılığı içki fabrikasının kurulması, eğlence yerleri, bahis vb. faaliyetleri yürüten aynı zamanda topluma zarar veren faaliyet alanları için finansman sağlamamaktadır.³³

1.3. Katılım Bankacılığının Tarihsel Gelişimi

Hammurabi Kanunları M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil devletinde hazırlanmış katı kurallar bütünüdür. Faizsiz bankacılık sisteminin temelini ise bu kurallardan hareketle oluşturulduğu düşünülmektedir. Katılım bankacılığı fikri ilk olarak 1955 yılında Pakistan vatandaşı olan Muhammed Uzeyr tarafından oluşturulmuştur. 1963 senesinde ise Mit Gamr adıyla ilk katılım bankasının Mısır'da kurulduğu bilinmektedir.³⁴

İslamiyet öncesi dönemde faizin yaygın olduğu bilinmekteydi. Peygamberimiz (s.a.v.) ile birlikte toplum ticarete teşvik edilirken faiz ise engellenmeye çalışılmıştır. Sermaye sahipleriyle kâr-zarar ortaklığı ticareti tavsiye edilmektedir. Çünkü Hz. Muhammed'in (s.a.v.) de aynı şekilde kervanlara iştirak ederek ticaret yaptığı bilinmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında katılım

³² Tariq ALRIFAI, **İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem**, 1. Baskı, Ankara: Buzdağı Yayınları, 2017, ss. 175-177.

³³ KETTELL, **a.g.e.**, s. 35.

³⁴ Cihangir AKIN, **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**, 1. Baskı, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1986, s. 110.

bankacılığı sisteminin en temel ürünlerinden birisi olan mudarebenin (emek-sermaye ortaklığı) İslamiyet'in ilk döneminden itibaren uygulandığı görülmektedir.³⁵

Osmanlı döneminde faizsiz finans uygulaması para vakıfları ile sağlanmıştır. Para vakıfları; bir mal yerine belirli bir paranın vakfedilmesi ile kurulmuş olan vakıf türüdür. Mahalle ve köy gibi bölgelerde insanların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması, halkın avarız vergilerinin ödenmesi, eğitim harcamalarının karşılanması gibi amaçlarla kurulmuştur. Özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika'nın da keşfiyle Avrupa'ya akan gümüşler iktisadi faaliyetleri geliştirmiş ve ticaret hacmini artırmıştı. Balkanlardan Anadolu'ya giren gümüşler taşıtlara sebebiyet verse de faizsiz sistemleri yaygınlaştırmıştır.³⁶

1970'li yıllarda katılım bankalarında ciddi bir artış görülme de bu yıllarda ürün ve hizmetlerde sınırlı da olsa bir yükselme görülmüştür.

1973 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde yapılan bir konferansta Müslüman ülkelerin sahip oldukları fon fazlalıklarının değerlendirilmesinin önemi vurgulanmıştır. Bu konferanstan sonra 1975 yılında Müslümanların ekonomik refaha ulaşması ve sosyal gelişimini teşvik etmek amacıyla İslam hukuku ilkelerine bağlı olarak çalışan İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) faaliyetlerine başlamıştır.³⁷

1975 yılında Dubai İslam Bankasının kurulmasından sonra, 1970'li yılların sonunda günümüzdeki büyük katılım bankalarının bazıları kurulmuştur. İslami finansa öncülük eden Kuveyt Finans Kurumu (Kuwait Finance House-KFH) 1977 yılında Kuveyt'te kurulan ilk katılım bankası olmuştur.³⁸

1980'li ve 1990'lı yıllar katılım bankacılığının yaygınlaşmaya başladığı yıllar olmuştur. 1991 yılında merkezi Bahreyn'de olan İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions-AAOIFI) kurulmuştur. AAOIFI Küresel İslami finans sektörü için standartlar belirleyen ve

³⁵ Temel HAZIROĞLU, "Türkiye'de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi", **İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi**, Cilt 2. Sayı 1, 2016, s. 120.

³⁶ Cantürk KAYAHAN, İrfan GÖRKAŞ ve Halime ÖNK "Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 70, Sayı: 90, 2012, ss. 71-75.

³⁷ IDB, Thirty-Seven Years In The Service of Development, Cidde, 2011, s. 1.

³⁸ Kuwait Finance House (KFH), <https://www.kfh.com/en/home/Personal/aboutus/story.html>, (01/02/2021).

yayınlayan önemli uluslararası kâr amacı gütmeyen bir kuruluştur. İslam iktisadı için toplam 100 şer'i, muhasebe, denetim, yönetim ve etik standartları yayınlamıştır.³⁹

2000'li yıllarda hızlı bir şekilde gelişen katılım bankacılığı sektörü için düzenleyici ve denetleyici otoritelere ihtiyaç duyulmuştur. Bundan dolayı 2002 yılında Malezya'da İslami Finansal Hizmetler Kurulu (Islamic Financial Services Board-IFSB) kurulmuştur.

Aralık 2020 itibarıyla, dünya genelinde IFSB üyesi olan 188 İslami Finans Kurumu mevcuttur.⁴⁰ Buna göre üye sayısının zamanla arttığı ve katılım bankacılığının dünya genelinde yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.

Dünya genelinde yükselen bir ivme gösteren faizsiz finans işlemleri dünyanın birçok bölgesinde farklı ürünleriyle uygulanan bir finans alanını oluşturmaktadır. Günümüzde Malezya katılım bankacılığının gelişim gösterdiği önemli bir ülke haline gelmiştir. İran, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler de katılım bankacılığın önemini fark edip bu alanda yatırım yapan ülkeler arasında yer almayı amaçlamıştır.

Katılım bankacılığın büyümesi sadece İslam ülkeleri ile sınırlı kalmamış olup farklı inanışlara sahip olan ülkelerde (Amerika, İngiltere, Japonya, Almanya, Hollanda ve Danimarka vb.) hızlı bir gelişim göstermiştir.⁴¹

1963 yılında Mit Ghamr Tasarruf Bankasının kurulması ile başlayan katılım bankacılığının tarihsel gelişimi Tablo 1'de detaylı bir şekilde gösterilmiştir.

³⁹ AAOIFI, <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en>, (Erişim: 01/02/2021).

⁴⁰ IFSB, <https://www.ifsfb.org/membership.php>, (Erişim: 01/02/2021).

⁴¹ Juan SOLE, "Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems", **IMF Working Paper**, Vol: 7, No: 175, 2007, ss. 1-26.

Tablo 1. Katılım Bankacılığının Kurumsal Gelişimi

Yıl	Ülke	Olay
1963	Mısır	Mith Ghamr Tasarruf Bankası kuruldu.
1975	S.Arabistan	İslami Kalkınma Bankası (IDB) kuruldu.
1975	BAE	Dubai İslam Bankası kuruldu.
1977	Kuveyt	Kuveyt Finans Evi kuruldu.
1977	Sudan	Sudan Faysal İslam Bankası kuruldu.
1977	Mısır	Mısır Faysal İslam Bankası kuruldu.
1978	Ürdün	Ürdün İslam Bankası kuruldu.
1978	Lüksemburg	İslami Finans Evi kuruldu.
1979	Bahreyn	Bahreyn İslam Bankası kuruldu.
1982	Katar	Katar İslam Bankası kuruldu.
1982	Bahreyn	Albaraka Bankacılık Grubu kuruldu.
1983	Malezya	Berhad Malezya İslam Bankası kuruldu.
1984	İran	Bütün bankalar faizsiz bankaya dönüştürüldü.
1984	Türkiye	Albara Türk Özel Finans Kurumu kuruldu.
1991	Bahreyn	İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI) kuruldu.
1991	Endonezya	İslami Banka Yasası, Bank Muamalat kuruldu.
1992	Sudan	Bütün bankalar faizsiz bankaya dönüştürüldü.
1993	Brunai	Brunai İslam Bankası kuruldu.
1996	Bahreyn	Citibank İslami Pencere açtı.
1998	Malezya	HSBC Amanah kuruldu.
2002	Bahreyn	Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM) kuruldu.
2002	Malezya	İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) kuruldu.
2002	Bahreyn	İslam Ülkeleri Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (IIRA) kuruldu.
2002	Tayland	Tayland İslam Bankası kuruldu.
2004	İngiltere	İngiltere İslam Bankası (Bugün Al Rayan Bank adını almıştır.)
2006	Avrupa	Avrupa İslami Yatırım Bankası (EIIB) kuruldu.
2007	Singapore	DBS Bank kuruldu.
2010	Kazakistan	Al Hilal Bankası kuruldu.
2010	Malezya	Uluslararası İslami Likidite Yönetimi (IILM) kuruldu.
2012	Nijerya	Jaiz Bank kuruldu.
2013	Umman	Nizwa Bankası kuruldu.
2015	Almanya	Kuveyt Türk'ün Almanya İştiraki KT Bank AG kuruldu.
2015	Türkiye	Ziraat Katılım Bankası kuruldu.
2015	Türkiye	Katılım bankacılığı alanında çalışma yapmak için Uygulama III Dairesi (BDDK) kuruldu.
2016	Türkiye	BDDK tarafından Bank Asya'nın faaliyet izni kaldırıldı ve Vakıf Katılım Bankası kuruldu.
2018	Türkiye	TKBB bünyesinde Merkezi Danışma Kurulu kuruldu.
2019	Türkiye	Emlak Katılım Bankası kuruldu.
2021	Türkiye	Katılım Finans Daire Başkanlığı (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi) ve Katılım Bankacılığı Müdürlüğü (TCMB) kuruldu.
2021	Türkiye	İlk dijital katılım bankası olan Hayat Katılım Bankası kuruldu.
2021	Türkiye	Kasa Katılım Bankası (dijital) kuruldu.
2021	Türkiye	T.O.M. Katılım Bankası (dijital) kuruldu.
2021	Endonezya	Ülkenin 7. katılım bankası Bank Syariah Indonesia (BSI) kuruldu.
2021	Etiyopya	Etiyopya'nın tamamen faizsiz faaliyet gösteren ilk bankası ZamZam Bank kuruldu.
2021	Suudi Arabistan	National Commercial Bank, Samba Financial Group ile birleşerek Suudi Arabistan'ın en büyük bankası (SNB) oldu.
2021	Abu Dhabi	Abu Dhabi İslam Bankası'nın, 8-18 yaş grubuna hitap eden ilk faizsiz dijital banka olarak sunulan Amwali dijital bankası kuruldu.

Kaynak: Şakir GÖRMÜŞ ve Aydın YABANLI, “Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi” Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Şakir GÖRMÜŞ, Ahmet ALBAYRAK ve Aydın YABANLI (Ed.), İstanbul: TKBB Yayınları, Yayın No: 12, 2019, s. 106. ve TKBB, Katılım Bankaları Yıllık Sektör Raporları, 2021, ss. 68-82.

1.4. Katılım Bankacılığına İlişkin Temel Faaliyetler

Katılım bankaları temelde İslam hukukuna göre faaliyetlerini sürdürmektedir. İslam fıkıhında iktisat kuralları; riba ve garar yasağı, risk paylaşımı (kâr-zarar) ve katılım bankacılığına uygun olan ürünlerin fonlanması felsefesine dayanmaktadır. Katılım bankalarının bu minvalde kullandığı fon toplama ve fon kullandırma yöntemleri bu başlık altında detaylı şekilde ele alınmıştır.

1.4.1. Katılım Bankalarında Fon Toplama Yöntemleri

Katılım bankaları faaliyetlerini gerçekleştirirken fon fazlası olan taraflardan atıl olan fonları toplayarak ülke ekonomilerine fayda sağlamaktadır. Katılım bankalarının fon toplama yöntemleri özel cari hesaplar ve katılma hesapları olmak üzere 2 kısma ayrılmaktadır.

1.4.1.1. Özel Cari Hesaplar

Özel cari hesaplar; katılım bankalarının bireysel ya da ticari türdeki müşterileri tarafından açılabilen, talep edilmesi durumunda hesaptaki tutarın bir kısmını veya tamamını müşterilerin geri alabilme hakkı bulunan ve karşılığında müşterilere herhangi bir kâr payı ödemesi gerçekleştirilmeyen hesaplardır.⁴² Katılım bankaları özel cari hesaplardaki müşterilerinin tasarruflarını bir ödünç (emanet) olarak kabul etmekte ve müşterilerine bunun karşılığında herhangi bir getiri sağlamamaktadır.⁴³

Özel cari hesapların işletilmesinden kaynaklanan kâr veya zarar tamamen katılım bankasına aittir. Müşterilerin nakit akışını sağlamak veya diğer temel bankacılık faaliyetlerini gerçekleştirmek için bu hesaplar açılmaktadır. Özel cari hesaplar; Türk Lirası, diğer yabancı para ve kıymetli maden türünde açılabilir.⁴⁴

1.4.1.2. Katılma Hesapları

Katılım bankası, katılım bankası hesaplarına birikimlerini yatıran müşteriler ile kâr zarar ortaklığı (mudârabe) anlaşması yapmaktadır. Katılım bankası, müşterileri tarafından yatırılan parayı katılım finansı prensiplerine uygun yerlerde kullanmakta ve sonucunda oluşan kârı kâr

⁴² Atilla YANPAR, *İslami Finans*, 2. Baskı, İstanbul: Scala Yayıncılık, 2015, s. 129.

⁴³ Adnan BÜYÜKDENİZ, *Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri, Türkiye’de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama*, İstanbul, Yayın No: 17, Albaraka Türk Yayınları, 2000, s. 110.

⁴⁴ TUNÇ, a.g.e., s. 190.

paylaşım oranına göre pay etmektedir. Sabit bir getiri taahhüdünde bulunulmayıp anaparanın geri ödenmesi garanti edilmeyen hesap türüdür.⁴⁵

Katılma hesapları geleneksel bankaların vadeli mevduat hesabına benzetilebilir. Tasarruf sahipleri katılma hesaplarına yatırım amacıyla fonlarını yatırmakta ve ancak bunun sonucunda geleneksel bankalardaki faiz yerine kâr payı alınmaktadır.⁴⁶

Katılma hesaplarının işleyiş süreci şu şekildedir: Müşteri ile katılım bankası arasında mudarebe akdi (sözleşmesi) imzalanmaktadır. Sözleşmede bu hesaba ilişkin şartlar, kâra ve zarara katılma oranları ve süre (genellikle 3, 6, 12 ay ve 12 ay üzeri olacak şekilde) yer almaktadır. Vade sonunda müşteri kâr payı ödemesini çekebilmektedir.⁴⁷

Özel fon havuzları; katılım bankaları önceden planlanmış proje ve diğer finansman ürünlerinde kullanılmak için vadesi 3 aydan daha uzun olacak şekilde özel fon havuz hesapları oluşturabilmektedir.⁴⁸

1.4.2. Katılım Bankalarında Fon Kullandırma Yöntemleri

Katılım bankalarının temel bankacılık faaliyetlerinden bir diğeri de müşterilerine fon kullandırma hizmeti sağlamasıdır. Katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri geleneksel bankaların uygulamalarından farklılaşmaktadır. Katılım bankaları katılım finansı koşullarına göre müşterilerine fon kullandırmaktadır.

Bu başlık altında katılım bankalarının fon kullandırma yöntemleri detaylı bir şekilde incelenecektir.

1.4.2.1. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği) Yöntemi

Murabaha Arapça kökenli bir kelime olup lügatta “artma, çoğalma, kâr” anlamlarına gelen ribh kökünden türemiştir.⁴⁹

⁴⁵ İshak Emin AKTEPE, **Katılım Finans**, Yayın No: 9, İstanbul, TKBB Yayınları, 2017, s. 157.

⁴⁶ Muaz GÜNGÖREN, **Bir Finansal Enstrüman Olarak Sukuk Katılım Bankalarına Uyum Modellemesi**, Yayın No: 2012-38, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2013. s. 36.

⁴⁷ Ausaf AHMAD, “Contemporary Experience of Islamic Banks: A Survey”, Islamic Financial Institutions Seminar Proceeding Series, **Islamic Development Bank- Islamic Research and Training Institute**, Jeddah, No: 27, 1995, s. 21.

⁴⁸ GÜNGÖREN, **a.g.e.**, s. 37.

⁴⁹ **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, “Murabaha” <https://islamansiklopedisi.org.tr/murabaha>, (08.04.2021).

Bir kişinin satın aldığı malı, alış bedeli üzerine belirli bir kâr konularak satma işlemine murabaha denir. Kâr miktarı, maktû (kesin) veya belirli bir oranda olabilir. Katılım bankaları aracılığı ile mal almayı talep eden müşterilerle daha öncesinde tarafların vaadleşmesi ile murabaha sözleşmesi kurulursa çağdaş/finansal murabahadan söz edilebilmektedir.⁵⁰

Müşteriye ürünün maliyeti ile ilgili bilgi verilirse oluşacak olan akde emanet sözleşmesi denilmektedir. Fiyat maliyetten daha düşük ise vadîa (zararına satış), maliyetine eşit ise tevliye (maliyetine satış) ve maliyetten daha yüksek ise murabaha (kârlı satış) diye isimlendirilmektedir. Katılım bankaları peşin alınan ürüne kâr marjını (mark up fiyat) ekleyerek talep edilen ürünün müşterilerine vadeli olarak satışını gerçekleştirmektedir.⁵¹

Murabaha yöntemi klasik ve çağdaş murabaha olarak iki kısma ayrılmaktadır. Murabahada müşteri, satıcı ve banka olmak üzere üç taraf vardır. Müşteri (alıcı) ve satıcının olduğu, bankanın ise bulunmadığı klasik murabaha işlemleri; alınan mala belli bir kar marjı eklenerek satılması faaliyetidir.

Çağdaş murabaha işleminde alıcı, satıcı ve malı satıcıdan peşin alarak ilgili gerçek veya tüzel kişiye vadeli bir şekilde satan kurum (banka) yer almaktadır. Katılım bankalarının murabaha yöntemi ticari bir faaliyete dayanmakta olup müşterilerinden faiz yerine kâr payı almaktadır. İslam âlimlerinin çoğunluğunu bankaların bu şekilde aldığı kâr payının caiz olduğu şeklinde görüşleri bulunmaktadır. İslam hukukunda bey'ul ine⁵² olarak bilinen ve İslami finans ürünlerinden biri olan teverruk fikhî olarak caiz görülmemektedir. Murabaha yönteminde işlem gerçek bir sözleşmeye dayanmakta, ancak bey'ul inede ise gerçek bir akit yapılmamaktadır.⁵³

Katılım bankacılığı sisteminde en yaygın fon kullandırım yöntemlerinden birisi murabaha yöntemidir. Çağdaş murabaha işlemlerinde bankanın malı aldıktan sonra kendi üzerine geçirmesi daha sonra müşteriye satması esas olmasına rağmen ek vergi yükümlülüğünden dolayı murabaha işlemi müşteriden vekalet temin edilerek gerçekleştirilmektedir.

1.4.2.2. Bireysel Finansman Desteği Yöntemi

⁵⁰ TKBB, Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), **Faizsiz Finans Standartları**, İstanbul: TKBB Yayınları, Yayın No:10, 2019, ss. 220-230.

⁵¹ AKTEPE, **a.g.e.**, s. 116.

⁵² Aynı malın, aynı kişi veya ilişkili olduğu başka birine peşin alınıp vadeli satılması veya vadeli alınıp peşin satılma işlemidir.

⁵³ Servet BAYINDIR, **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**, 1. Baskı, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2005, ss. 75-83.

Murabaha bireysel müşterilerin ihtiyaçlarına yönelik katılım bankaları tarafından kullanılan yöntemdir. Katılım bankası gayrimenkul, araç veya ihtiyaç duyulan mal ve hizmeti peşin ödeyerek alıp bireysel müşterisine vadeli bir şekilde satmaktadır. Geleneksel bankaların da bu yöntemi uygulamasından dolayı katılım bankaları bu tür bankalara benzetilmektedir. Ancak katılım bankalarının bu yöntemi faizsizlik finans prensibine göre uyguladığı göz ardı edilmemelidir.⁵⁴

Katılım bankaları talep edilen finansman miktarını malın satıcısına ödemektedir. Katılım bankaları müşterilerine nakit kredi kullandıramadığından dolayı kredi kullanan müşterilerine nakit ödeme işlemi gerçekleştirmesi de mümkün değildir.

1.4.2.3. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı Yöntemi

Vesaike bağlanmış bir ürünü katılım bankasının satın alıp daha yüksek bir fiyatla ve vadeli bir şekilde müşterisine satması yöntemidir. Katılım bankası ile müşteri arasında imzalanan akit dahilinde, katılım bankası dış ticaret vesaiklerini satın alarak fon kullandırmaktadır. Bu yöntem dış ticaret ve kambiyo mevzuatına göre kullanılmakla birlikte katılım bankaları tarafından revaçta olmayan bir fon kullandırma yöntemidir.⁵⁵

Katılım bankası ile fon kullanan kişi arasındaki yazılı bir sözleşme etrafında, mal karşılığı vesaik mukabilinde fon kullandırması işlemidir. Murabaha işlemine kullanılan fon tutarının satıcıya değil de katılım bankasına başvuran müşteriye ödenmesinden dolayı benzetilmektedir. Mal karşılığı vesaikin finansmanı yöntemi, iki şekilde uygulanabilmektedir. Birincisi; ithalatın finansmanı için uygulama türüdür. Varlık peşin satın alınırken, yurt içindeki işletmeye vadeli olarak satılmaktadır. İkincisi ise, ihracatın finansmanı için uygulama türüdür. İhraç edilebilir malın ihracat koşuluyla satın alınması ve varlık fiyatının peşin ödenmesi olarak gerçekleşmektedir.⁵⁶

⁵⁴ TUNÇ, a.g.e., s. 220.

⁵⁵ TUNÇ, a.g.e., s. 218.

⁵⁶ Abitter ÖZULUCAN ve Fevzi Serkan ÖZDEMİR, **Katılım Bankacılığı, Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar Bağımsız Denetim**, İstanbul: Türkmen Kitabevi, 2010, ss. 41-42.

1.4.2.4. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı) Yöntemi

Mudarebe en az iki kişiden oluşturulabilen, bir yandan sermayenin (rabbü'l mal), diğer yandan emeğin işletilmesi (mudârib) sonucunda oluşan kârı paylaşmaya yönelik kurulan ortaklık türüdür.

Mudarebe, mutlak (kayıtsız) ve mukayyed (kayıtlı) olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mutlak mudarebede sermayedar herhangi bir sınır olmaksızın ortağına yetki verebilmektedir. Mukayyed mudarebede ise sermayedar ortaklık ile ilgili birtakım sınırlamalar getirebilmektedir.⁵⁷

Katılım finans kriterlerine uygun proje ve faaliyetlerde bulunmak amacıyla taraflardan birinin tecrübe ve emeğini, diğerinin ise sermayeyi ortaya koymasıyla kurulan ortaklığa mudarebe denir. Müteşebbisin girişimi sonucunda kar meydana geldiğinde ortaklığın her iki tarafı oluşan karı paylaşmaktadır. Zarar oluştuğunda sermayedar parasını müteşebbis ise emeğini ve zamanını kaybetmektedir.⁵⁸

1.4.2.5. Müşareke (Sermaye Ortaklığı) Yöntemi

Müşareke (Muşaraka) Arapça kökenli bir kelime olup lügatta “ortaklık” anlamlarına gelen şerik kökünden türemiştir. İslam hukukunda “inan ortaklığı” olarak kullanılmaktadır.

Müşareke katılım bankası ve girişimci olan müşterisi arasında gerçekleşmektedir. Katılım bankası sahip olduğu fonlarını kâr kazanmak amacıyla kullanırmak istemektedir. Girişimci ise projesi için fon aramaktadır. İki taraf belirlenen oranda katılarak ortak sermayeyi oluşturmaktadır.

Müşareke; sabit ve azalan müşareke olarak iki kısma ayrılmaktadır. Sabit müşareke; katılım bankası tarafından ortaya koyulan sermaye, başlangıçta belirlenip sözleşme boyunca değiştirilmediğinde oluşmaktadır. Azalan müşarekede ise katılım bankası projenin varlığını zamanla ortağına devrederek ortaklıktan ayrılmaktadır.⁵⁹

Müşareke en az iki ortak ile kurulmakta olup her ortağın bir sermaye katkısı bulunmaktadır. Ortaklık sonucunda oluşan kâr veya zarar ortakların sermaye paylarına göre bölüşülmektedir.

⁵⁷ TKBB, a.g.e., ss. 366-368.

⁵⁸ ALRIFAI, a.g.e., ss. 187-188.

⁵⁹ TUNÇ, a.g.e., ss. 143-146.

Örneğin bir ortak sermayenin %10'unu sağladığında ortaklık sonucunda elde edilecek kârın %10'unu almaktadır.

İlk ortaya çıktığı dönemlerinde katılım finansı yüksek düzeyde risk almakta hassas olduğu için müşareke yerine murabaha yöntemi daha fazla tercih edilmiştir. İlk dönemlerde gelişimin daha yavaş kalmasındaki bir diğer sebep ise yeterli düzeyde yetkin personel ve çalışanların olmamasından dolayıdır. Son dönemlerde ise müşareke yöntemi daha iyi bir gelişim göstermektedir.⁶⁰

Fon kullandırım yöntemi açısından mudarebe ve müşareke birbirine benzetilmektedir. Aralarındaki farklılıklar şu şekildedir:

- Müşarekede sermaye tüm ortaklar tarafından sağlanmakta iken, mudarebede ise yalnızca sermayedar (rabbü'l mal) tarafından sağlanmaktadır.
- Müşarekede tüm ortaklar yönetime katılabilmekte iken, mudarebede yönetime sadece emekçi (mudarib) katılabilmektedir.
- Müşarekede oluşan zarar sermayedarların sermaye paylarına göre karşılanır, müteşebbisin sermaye katkısı olmadığından dolayı mudarebe zarar yalnızca sermayedar tarafından karşılanmaktadır,
- Müşarekede ortakların sorumluluk sınırı bulunmamaktadır. Mudarebede ise sermayedarın sorumluluğu ortaya koymuş olduğu sermaye miktarı kadardır.⁶¹

1.4.2.6. İcâre (Finansal Kiralama/Leasing) Yöntemi

Arapça bir kelime olan icâre “kiralamak” anlamına gelmektedir. İslami finasta orta ve uzun vade için kullanılan yaygın bir yöntemdir. Kiralama sonucunda varlık, kiralayan tarafın zilyetine geçmektedir. İcâre geleneksel bankaların kullandığı leasing yöntemine benzetilmektedir. Katılım bankaları, taşınır veya taşınmaz varlıkların (gayrimenkul, araç, makine teçhizatları gibi) finansmanını sağlamak amacıyla bu yöntemi kullanmaktadırlar.

⁶⁰ ALRIFAI, a.g.e., ss. 192-193.

⁶¹ M. Şerafettin ÖZSOY, **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**, Mustafa Demiray (Ed.), 1. Baskı, İstanbul: Biltur Basın ve Yayın Hizmetleri, 2012, s. 180.

Finansal kiralamada katılım bankası, müşterisinin talep ettiği ürünü satın aldıktan sonra maliyetinin üzerine kâr payını dahil ederek müşterisine kiralamaktadır. Bunun sonucunda katılım bankası sabit bir kazanç elde etmektedir. Kiralama süresince kiralanan varlık bankaya ait olmakta ve mülkiyetin devri sözleşme sonunda kiralayan müşteriye geçmektedir.⁶²

Kira akdi sayesinde mal sahibi malını müşteriye vermemekte ve kira geliri sağlamaktadır. Ancak malın tüm riski ona aittir. Kiracı ise malı kullanmakta ve satın almaya kıyasla daha az maliyete katlanmaktadır.

Kira akdine konu olması için malın tüketilmeyen yani kullanılabilen bir mal olması gerekmektedir. Ev, araç, arazi, makine gibi mallar kira akdine konu olmaktadır. Aynı zamanda bu varlıklardan faydalanmak dinen mübâh olmalıdır. Kumar, tefecilik gibi kötü fiiller için bu menkul varlıklar kiralanamamaktadır.⁶³

1.4.2.7. Selem Yöntemiyle Fon Kullandırma

Selem lügatta “teslim etmek, peşin bedelle vadeli ürün almak” anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta ise ileri bir vadede alınacak olan bir malın ödemesinin peşin olarak ödenmesi olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴

Selem sözleşmelerinde ödemenin yapılacağı döviz çeşidi ve tutarı kesin olmak zorundadır. Selemin istisnadan (siparişe dayalı satın alma yönteminden) dan farkı selem sözleşmelerinin standart nitelikte olmasıdır. Örneğin Türkiye’de tarım sektörü için yüksek derecede kullanılabilir olan bu yöntem hayvanların standart özellikte olmamasından dolayı hayvancılık sektörü için uygun bir fon kullandırma yöntemi olmamaktadır.

1.4.2.8. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma) Yöntemi

İstisna Arapça kökenli bir kelime olup “bir şeyi imal etmek, üretimde bulunmak” manasına gelmektedir. İstisna satıcı ve aracı arasında hazırlanan ve bir ürünü veya varlığı üretmek üzerine yapılan bir satış sözleşmesidir. Satıcı, alıcının istediği bir ürünü, yaparak veya yaptırarak

⁶² Murat ERGÜVEN, Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi İçin İslâmi Finans İlkelerine Uygun Model Önerisi, (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019), s. 42.

⁶³ AKTEPE, **a.g.e.**, s. 111.

⁶⁴ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, “Selem” <https://islamansiklopedisi.org.tr/selem>, (13.06.2021).

müşterisine teslim etmeyi taahhüt etmektedir. İstisna yöntemi, yapımı ve tedariki uzun zaman alan malların alım satımında kullanılmaktadır.

Katılım bankaları tarafından kullanılan istisna yönteminde katılım bankası, girişimci (müteşebbis) ve tedarikçi (imalatçı, üretici) yer almaktadır. Müşteri talep ettiği malı katılım bankasına bildirilmekte ve katılım bankası ile aralarında sözleşme yapılmaktadır. Katılım bankası tedarikçisine ödemeyi peşin veya taksitli olarak yapmaktadır. Müşterinin talep ettiği şekilde mal hazırlanır ve anlaşılan ücretle müşteriye satılır.⁶⁵

İstisna, bir siparişe dayalı bir malın üretimi için üretici ile yapılan sözleşmedir. Selem yönteminden farkı ise, paranın başlangıçta verilmesi gibi bir şart bulunmaması ve malın teslimi için net bir tarih şart koşulmamasıdır. Terziye bir elbise siparişi vermek, müteahhite bir konut veya ev yaptırmak, marangoza dolap yaptırmak istisna yöntemine örnek olarak verilebilir.⁶⁶

1.4.2.9. Teverruk Yöntemiyle Fon Kullandırma

AAOIFI tarafından teverruk şu şekilde tanımlanmıştır:

“Pazarlık yaparak ya da satıcıya belirlenmiş bir kâr ödeyerek vadeli bir bedel ile malı aldıktan sonra nakit ihtiyacını karşılayabilmek adına bahsi geçen malı üçüncü tarafa peşin satmaktır.”

Teverruk bir kimsenin bir satıcıdan taksitli şekilde mal aldıktan sonra farklı bir alıcıya malı peşin olarak satıyor olması ve bunun sonucunda ihtiyacı olduğu nakdi bulması şeklinde uygulanmaktadır. Günümüzde katılım bankaları yeniden yapılandırma, bankalar arası likit işlemler, yurtdışı finansal kesimlerden temin edilen fonlar, bireylere ve şirketlere uygulanan murabaha kaynaklı teverruk işlemlerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadırlar.⁶⁷

⁶⁵ TUNÇ, a.g.e., ss. 150-151.

⁶⁶ Selim TAKUR, Katılım Bankalarının Finans Sektöründeki Yeri Iğdır Üniversitesi Öğrencilerinin Katılım Bankası Algısı Üzerine Bir Araştırma, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2019), s. 27.

⁶⁷ Mustafa Afşın SANCAR, “Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekâfül Fonu”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, Sayı: 5, No: 2, 2019, s. 171.

Katılım bankaları teverruk yöntemini Londra Metal Borsası'nda (London Metal Exchange-LME) faaliyetlerini sürdüren broker firmaları üzerinden gerçekleştirmektedir. Malezya ve Körfez bölgesindeki katılım bankaları ise Malezya Borsası üzerinden bu yöntemi kullanmaktadır.⁶⁸

1.4.2.10. Tekâfûl (Katılım/İslami Sigorta) Yöntemi

Tekâfûl karşılıklı güven ve dayanışma anlamlarına gelmekte olup Arapça'dan gelen kefalet kelimesinden türemiştir.

Tekâfûl, İslami Sigortacılığı ifade etmek için kullanılmaktadır. AAOIFI'nin belirttiği 26 numaralı standartta, *“tekâfûl; belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır.”*⁶⁹ şeklinde tanımlanmıştır. Bu anlaşmaya istinaden katılımcılar bir araya gelerek belirli bir miktarda para toplamaktadır. Katılımcılardan herhangi birisinin zarara uğraması durumunda bu fon tarafından zararlar giderilmektedir. Toplanan bu fonların yatırım için ayrılan kısımları ise İslami kriterlere uygun yatırım alanlarında değerlendirilmektedir.⁷⁰

Tekâfûl, belirli risklere maruz kalan kişilerin bu risklerin gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların yardımlaşma ve dayanışma esasına dayandırılarak zararların minimize edilmesi için anlaşılarak uygulanan bir sigorta yöntemidir.⁷¹

1.4.2.11. Sukuk (Kira Sertifikası) Finansman Yöntemi

Sukuk, Arapça bir kelime olan sak kelimesinin cemisi (çoğulu) dir. Sak ise sertifika anlamına gelmektedir.

AAOIFI sukuku *“mevcut mal, menfaat veya hizmet ya da belirli bir proje veya özel bir yatırım faaliyeti sonucunda bulunan varlıklar üzerindeki eşit mülkiyet hakkı ve ihraç edilen bir yatırım aracıdır.”* diye tanımlamaktadır.

⁶⁸ Fatih KAZANCI, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, Sayı: 4, No: 1, 2018, s. 19.

⁶⁹ TKBB, Faizsiz Finans Standartları, **a.g.e.**, s. 523.

⁷⁰ Muhammad Akram KHAN, **Islamic Economics and Finance, A Glossary**, 2nd. Edition, London: Routledge Printing, 2013, s. 177.

⁷¹ TKBB, **a.g.e.**, ss. 220-230.

Sukuk, bir varlığa sahip olmanın yanında o varlıktan menfaat edinme hakkını da veren menkul kıymet aracıdır. Sukuk yatırımcısı sadece nakit akışı olarak kazanç sağlamamakta, aynı zamanda mülkiyet hakkından da istifade edebilmektedir. Bu yönüyle sukuk alışılabilir tahvil senetlerinden ayrılmaktadır. Tahvil yatırımcısı, menkul kıymetlerden faiz gelirinden kazanç sağlamakta iken, sukuk yatırımcısı faiz yerine finanse edildiği dayanak varlıktan kazanılan gelirden pay almaktadır.⁷²

Günümüzde katılım bankaları tarafından önemli bir yatırım enstrümanı olan sukuk 1990'lı yıllarda Malezya'da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Malezya'da yaygınlaşmasının iki sebebi;

- Malezya'nın iyi bir sermaye piyasasının olması ve hızlı bir şekilde büyüme göstermesi,
- Malezya'nın İslami finans alanında yeni ürünlerin geliştirilmesi ve kabul edilmesi konusunda istekli olmasıdır.⁷³

1.4.2.12. Gayrinakdi Kredi Yöntemleriyle Fon Kullandırma

Katılım bankaları müşterilerine sadece nakdi krediler ile birlikte gayrinakdi krediler de kullandırmaktadır. Katılım bankaları tarafından sunulan gayrinakdi fon kullandırma yöntemleri; teminat mektubu, akreditif ve aval ve kabul kredileridir.

i) Teminat Mektubu

Arapça bir kelime olan teminat sözlükte “güvence ve garanti” anlamlarına gelmektedir. Teminat Mektubu, lehtarın muhataba karşı yüklendiği bir edimin yerine getirilmesini garanti etmek amacıyla banka tarafından muhataba hitaben verilen mektuplardır. Teminat mektubu, yurt içinde veya yurt dışında yerleşik gerçek ya da tüzel kişiler lehine bir malın teslimi, bir işin yapılabilmesi ya da bir borcun vadesinde ödenmesi vb. konularda, söz konusu yüklenimin yerine getirilememesi halinde, belirli bir tutarın kayıtsız şartsız ödeneceğinin bir mektupla muhataba taahhüt edildiği kredi uygulamasıdır.

Teminat mektubunda 4 taraf vardır:

⁷² Abdullah DURMUŞ, “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukuk ve Fıkhî Açıdan Tahlili”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, No: 16, 2010, ss. 141-156.

⁷³ ALRIFAI, a.g.e., s. 198.

- Garanti Veren (Banka): Teminat mektubunu veren banka, güvence veren kuruluş, devlet
- Garanti Alan (Muhatap): Resmi kurumlar, gerçek veya tüzel kişiler
- Kontrgaranti Veren (Garantör): Bankaya kefalet veya teminat yoluyla garanti veren gerçek ve tüzel kişi
- Eylemi Garanti Edilen (Lehtar): Bankaya teminat veren ve tazmin halinde bankanın başvuracağı, yani kredi ilişkisi kurulan kişidir.

Teminat mektupları konularına göre; kesin, geçici, avans, mahkeme ve icra dairelerine hitaben verilen, vergi dairelerine hitaben verilen ve gümrüklere hitaben verilen teminat mektubu olarak çeşitleri bulunmaktadır.⁷⁴

ii) Akreditif

Uluslararası ticarete yoğun olarak kullanılmakta olan akreditif işlemleri kısaca “koşullu havale” olarak kabul edilmektedir. İthalatçı havale amiri olarak belirli koşullara uyulması koşuluyla ihracatçıya, belirli bir tutarın ödenmesi hususunda aracı kuruluşa talimat vermekte, aracı kuruluş da bu talimatın şartları yerine getirildiği takdirde ödemeyi yapmaktadır.⁷⁵

Katılım bankaları dış ticaret işlemleri ile uğraşan müşterilerinin gerçekleştirmiş olduğu uluslararası düzeydeki mal hareketlerine yönelik ödemeleri yapabilmesi için müşterileri lehine gayrinakdi kredi mahiyetinde akreditif kullanmaktadır.

iii) Aval ve Kabul Kredileri

Aval; alacaklı ve borçlu arasında karşılıklı olarak yerine getirilmeyen bir ödeme yükümlülüğü halinde ilgili kişiye ödemenin yapılacağına dair üçüncü bir şahsın verdiği teminatın adıdır. Poliçe ise avalin ödeme emri niteliğindeki adıdır. Kimi durumlarda üçüncü taraf bir banka olabilmektedir. Bu kefalet ise taraflar arasındaki avalin kabulü ile sağlanır.⁷⁶

⁷⁴ Abdurrahman ÇETİN ve Yusuf DİNÇ, “Türkiye’de Teminat Mektupları: Uygulamalar ve Hukuki Sorunlar”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 9, 2013, ss. 69-71.

⁷⁵ Ali POLAT, “Uluslararası Ticarete Akreditifli Ödemeler ve Ucp 600”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7 Sayı: 13, 2008, ss. 209-222.

⁷⁶ AKTEPE, **a.g.e.**, s. 121.

2. BÖLÜM

BANKALARDA ve KATILIM BANKALARINDA LİKİDİTE RİSKİ ve YÖNETİMİ

2.1. Bankalarda ve Katılım Bankalarında Risk Kavramı ve Türleri

Risk, bir bankanın varlıklarının piyasa değeri, kazançları ve nakit akışları üzerinde olumsuz etkisi olabilecek herhangi bir finansal olay olarak tanımlanabilmektedir.⁷⁷ Risk, yatırımların zarara uğrama ihtimalini göz önünde bulundurma olarak da ifade edilebilir. Bankalar mevcut belirsizlikleri gidermek için faaliyetlerini gerçekleştirirken tahminde bulunurlar. Riski, bu beklenti ile gerçek arasındaki uyumsuzluk olarak tanımlanabilir.⁷⁸

Bankaların iç sistemleri hakkında yönetmelikte risk kavramı şu şekilde tanımlanmıştır:

“Risk, bir işleme ilişkin bir parasal kaybın ortaya çıkması veya bir giderin ya da zararın meydana gelmesi halinde ekonomik faydanın azalması ihtimalidir.”⁷⁹

Katılım bankaları, finansal faaliyetlerini gerçekleştirirken müşterilerine diğer bankacılık hizmetlerini de sunmaktadır. Sunulan bu çeşitli finansal ürün ve hizmetlerden dolayı hem ticari bankalar hem de katılım bankaları birçok riski de bünyelerinde barındırmaktadır. Bankacılık faaliyetlerinde görülen temel risk türleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Risk Türleri

RİSK TÜRLERİ
Kredi Riski
Faiz ve Kâr Payı Riski
Piyasa Riski
Kur Riski
Operasyonel Risk
Likidite Riski
Şerî Risk
Diğer Riskler: Hisse Senedi Pozisyon Riski, Takas Riski, Spesifik Risk, Emtia Riski

Kaynak: 28337 Sayılı ve 28.06.2012 Tarihli Resmî Gazete, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelikten yararlanılarak tarafımızca hazırlanmıştır.

⁷⁷ Christopher L. CULP, **The Art of Risk Management**, USA: John Wiley & Sons, 2002, s. 185.

⁷⁸ Şenol BABUŞCU, **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**, 1. Baskı, Ankara: Akademi Yayınları, 2005, s. 17.

⁷⁹ 28337 Sayılı ve 28.06.2012 Tarihli Resmi Gazete, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik, m.3.

a) Kredi Riski

Kredi riski, borçlunun borcunu vaktinde veya kısmen ödeyememesi ile alacaklıyı zarara uğratma tehlikesinden kaynaklanmaktadır. Bu risk, ekonomik etkinliği gerçekleştirirken farklı şekillerde karşımıza çıkabilecek bir risk türüdür. İlgililerin yerine getirmeyi taahhüt ettikleri maddi değere karşılık mali veya itibari bir varlığı borç veren gerçek veya tüzel kişiler bu riske maruz kalabilmektedir.⁸⁰ Borç veren taraf için özel bir yatırım yaparken dikkat edilmesi gereken en mühim öğeler, projenin nakit akışları, proje verimliliği, tarafların pazarlık gücü ve teminat yapısıdır.

Bankaların kredi riskine maruz kalmaları, likiditelerini doğrudan etkileyerek nakit akışına sebebiyet vermektedir. Bankacılık sektörünün bilançolarındaki nakit akışı uyumsuzluklarına maruz kalmalarının önemli bir sebebi de bilançolarında taşıdıkları kredi riskinin büyüklüğü ve bunun yönetilme sorunudur.⁸¹

Kredi riski sorunu katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasında paralellik göstermektedir. Ancak katılım bankalarında kredi riski konvansiyonel bankalara nazaran daha yüksektir. Bunun üç ana sebebi vardır:

İlk olarak; kâr-zarar ortaklığı yapısında asimetrik bilginin ve ahlaki tehlikenin çok yüksek olması gösterilebilir. İkincisi; banka müşterisinin temerrüde düşmesi halinde uygulanacak teminat ve ceza gibi yaptırımların fıkıh kurallarınca sınırlandırılmış olmasıdır. Üçüncüsü ise; katılım bankacılığındaki risklerin diğer bankalara kıyasla iç içe geçmiş olmasıdır.⁸²

b) Faiz ve Kâr Payı Riski

Katılım bankaları doğası gereği faiz riskinden uzaktır, ancak kâr payı riskine maruz kalabilmektedir. Katılım bankalarının normal şartlar altında müşterilerine belli oranları içeren kâr payı taahhüdü verme ihtimali neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu durumda katılım bankasının mevcut müşterisini kaybetme ihtimali oluşabileceğinden belli sınırlamalar dahilinde bu oranlar

⁸⁰ M. Ayhan ALTINTAŞ, *Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri*, İstanbul: TBB Yayınları, Yayın No: 281, 2012, ss. 16-21.

⁸¹ GREUNING ve IQBAL, *a.g.e.*, s. 120.

⁸² Rania Abdelfattah SALEM, *Risk Management for Islamic Banks*, 1st Ed., Edinburgh, Edinburgh University Press, 2013, s. 37.

paylaşılabilmektedir. Nitekim piyasa yapısı gereği bu oranlar mevduat faizi oranına yakınlık göstermektedir.

Faiz oranı riski, faiz oranlarında ters yönlü bir hareketlenme olduğunda banka aktif ve pasiflerini olumsuz yönde etkileyen risk türüdür. İstikrarsız piyasa yapısına sahip ülkelerde mudiler tasarruflarını vadesiz veya kısa vadeli finansal araçlarda değerlendirirken, kredi talebinde bulunan gerçek veya tüzel kişiler uzun vadeli kredi talebinde bulunmaktadırlar. Faiz oranındaki değişimler bankaların gelirleri ve ekonomik değeri üzerinde ters yönde etkiler yaratabilir.

Merkez bankalarının piyasa için belirlemiş olduğu kredi faizlerinin arttığı dönemde mevduat bankaları faizin artması dolayısıyla zarar edebilmektedir. Faizlerin düştüğü dönemde ise özellikle bireysel müşteriler farklı bankalardan daha uygun kredi imkanları bularak diğer kredilerini kapatma yoluna gitmektedir. Bu gibi durumlarda bankalar kendilerini korumak için müşterilerini kredi sözleşmelerinde yer verdikleri birtakım cezai müeyyidelere tabi tutmaktadır.⁸³

c) Piyasa Riski

Piyasa riski, bankaların aktif ve pasiflerinde bulunan kalemlerin piyasa değerinin değişmesi ile zarara uğrama ihtimalini içermektedir.

Genel piyasa riski; *“Bankanın alım satım hesaplarında bulunan finansal araçlara ilişkin pozisyonların değerinde faiz oranı riski ve hisse senedi pozisyon riskinden dolayı karşılaşılabileceği zarar olasılığı”* şeklinde tanımlanmaktadır.⁸⁴ Diğer bir ifadeyle piyasa riski bir portföyün veya yatırım aracının piyasadaki dalgalanmalardan etkilenme durumuna göre değer kaybetmesi veya zarara uğraması riskidir.

Katılım bankaları piyasada öz kaynak ile ticari bir misyon üstlenmeleri veya piyasa yapıcılığı faaliyetlerinden dolayı negatif senaryolar yaşamaları durumunda piyasa riskine maruz kalabilmektedir.⁸⁵

⁸³ Abdurrahman ÇETİN, *Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama*, İstanbul: TBB Yayınları, Yayın No. 329, 2018, ss. 96-97.

⁸⁴ **26333 Sayılı ve 1.11.2006 Tarihli Resmi Gazete**, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, Tanımlar Başlıklı m. 3.

⁸⁵ GREUNING ve IQBAL, **a.g.e.**, s. 156.

d) Kur Riski

Kur riski, bankaların döviz kuru ve paritelerdeki değişiklikler nedeniyle zarara uğrama ihtimali olarak tanımlanmaktadır. Bankaların kur riskine maruz kalması; bilanço içi veya bilanço dışı hesaplarda herhangi bir döviz cinsinde kısa (short) veya uzun (long) pozisyona girilmesinden kaynaklanmaktadır.⁸⁶

Kur riski; “Bankaların, tüm döviz varlık ve yükümlülükleri nedeniyle döviz kurlarında meydana gelebilecek dalgalanmalar sonucu maruz kalabilecekleri zarar olasılığı” olarak tanımlanmaktadır.⁸⁷

Gelişmekte olan ülkelerde yüksek düzeyde gerçekleşen sermaye hareketi sonucunda döviz kurları baskı altında kalmakta ve kur baskılamasından dolayı artmayan ya da çok az artan ve düşen döviz kurları oluşmaktadır. Bu durum bankaların açık pozisyon taşımaları için en elverişli ortamdır. Bu tür dönemlerde yüksek tutarlarda açık pozisyon taşıyan bankalar farklı sebeplerle kurlarda meydana gelecek sert ve ani kur artışı esnasında büyük zararlara uğrayabilirler. Bundan dolayı kur riski yönetimine finansal kurumlar açısından son derece dikkat edilmesi gerekmektedir.⁸⁸

Uluslararası işlemler yapan katılım bankaları, bu işlemler sonucunda ortaya çıkan döviz alacakları ve borçları için döviz kuru değişmesi sonucunda kur riskine maruz kalmaktadır. Özellikle, vadeli alım satım işlemlerinde, ilgili para biriminin değer kazanması veya kaybetmesi sonucunda kur riski oluşabilmektedir.⁸⁹

e) Operasyonel Risk

Operasyonel risk; “Yetersiz veya başarısız iç süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da harici olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı” olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰

⁸⁶ Bankanın döviz cinsinden borçları döviz cinsinden varlıklarından yüksek olduğunda açık (kısa) pozisyon, döviz varlıklarının döviz borçlarından yüksek olması durumunda ise fazla (uzun) pozisyon şeklinde ifade edilmektedir. (M. Ayhan ALTINTAŞ, **Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yönetimi**, İstanbul: Şekerbank Yayınları, 2020, s. 223).

⁸⁷ **Resmi Gazete**, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, **a.g.y.**, Tanımlar Başlıklı Md. 3.

⁸⁸ Fahrettin YAHŞİ, Uygulanmakta Olan Makro Ekonomik Politikaların Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri, (Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Bankacılık Ana Bilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2006), s. 22.

⁸⁹ Roszaini HANIFFA ve Mohammad HUDAIB, **Islamic Banking and Finance: An Introduction**, 1st Edition, London: Cengage Learning EMEA, 2019, ss. 277-279.

⁹⁰ **Resmi Gazete**, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, **a.g.y.**, Tanımlar Başlıklı m. 3.

Bankacılık verilerinde yüksek düzeyde gelişmiş teknolojinin artan kullanımı, e-ticaretin gelişimi, dış kaynak kullanımına eğilimin olması ve kredi ve piyasa riskini azaltmak için daha fazla kullanılan kredilerden dolayı operasyonel riskte istikrarlı bir artışın olduğu görülmektedir.⁹¹

Operasyonel riskler; personel riski, teknolojik riskler, organizasyon riski, yasal riskler ve dış risklerden oluşmaktadır.

- Personel Riski: Banka personellerinin hatalarından, görevlerini ihmal etmelerinden veya bilinçli olarak suç sayılan fiilleri işlemelerinden dolayı oluşan risklerdir.
- Teknolojik Riskler: Bilgi teknolojilerinde teknik hata, arızalar, güncel olmayan sistemlerin kullanılmasından dolayı oluşan risklerdir.
- Organizasyon Riski: Banka organizasyon yapısı ve işleyişiyle alakalı problemlerden kaynaklanan risklerdir.
- Yasal Riskler: Ülkeden ülkeye büyük ölçüde farklılıklar gösteren hukuk kurallarına uyulmadığında ortaya çıkan risklerdir.
- Dış Riskler: Bankanın kendi faaliyetleri haricinde dışarıda cereyan eden doğal afet, terör saldırıları gibi olumsuz etkiler kaynaklı risklerdir.⁹²

Operasyonel risk, bankaların faaliyetlerini yerine getirirken yaptığı işlemlerin süreçlerinde ortaya çıkan problemlerin muhtevasını göstermektedir. Bu risk aynı zamanda bankanın hızlı ve istikrarlı bir şekilde büyümesini ve kârlılığını olumsuz yönde etkilemektedir.

Operasyonel riskler, yetersiz veya zayıf yönetimden kaynaklanabilir. Katılım bankalarında operasyonel risk; şeriata uyumsuzluk riskine yol açtığında, müşterilerin katılım finans sektörüne olan güveni ve kurumun itibarı zedelediğinde oluşmaktadır. Operasyonel risk; çoğu zaman sözleşmelerin geçersiz olmasına ve oluşan kârın hayır kurumlarına aktararak elden çıkarılmasına yol açmaktadır.⁹³

⁹¹ S.BrajoVIC BRATANOVIC ve H.Van GREUNING, **Analyzing and Managing Banking Risk**, 3rd Ed., Washington: World Bank Publications, 2009, s. 140.

⁹² Melek ACAR, “Operasyonel Risk ve Yönetimi”, **TBB Bankacılar Dergisi**, Sayı: 43, No: 2002, ss. 52-53.

⁹³ Mabıd Ali Al-JARHI, **Economic Analysis: An Islamic Perspective-I**, 1. Baskı, İstanbul: TKBB Yayınları, 2021, s. 304.

f) Likidite Riski

Likidite, en hızlı şekilde nakde çevrilebilir varlıkların tümüdür. Bankalar varlıklarında bulundurdıkları likit veya likit olmayan varlıklarıyla müşterilerinin talep ettikleri menkulü karşılayamadığı zaman likidite riskine maruz kalabilmektedir. Bu riskin yönetilmemesi bireysel veya ticari iflasları beraberinde getirebilmektedir.⁹⁴ Katılım bankaları ile ilgili likidite riskine ilişkin detaylı bilgi 2.4.'te verilecektir.

g) Şer'i Risk

Katılım bankacılığı ve faizsiz finans ilkelerini gözettiğini ifade eden kuruluşların İslam fikhı ve İslam iktisadına uygun davranmaması sonucunda oluşan risk türüdür. Katılım bankalarına özgü olan şer'i risk Danışma Kurullarının tavsiyeleriyle karşı karşıya kalınmaması gereken risk türündendir.⁹⁵ Şer'i risk ile ilgili detaylı bilgi 2.5.'te verilecektir.

h) Diğer Riskler

Bankacılık sektöründe belirtilen risk türleri dışında farklı riskler de yer almaktadır. Bunlar; hisse senedi pozisyon riski, takas riski, spesifik risk ve emtia riskidir.

Hisse senedi pozisyon riski, *“bankanın alım satım hesapları içinde yer alan hisse senedi pozisyon durumuna bağlı olarak genel piyasa riski ile spesifik riskten kaynaklı maruz kalabileceği zarar olasılığıdır.”*

Takas riski, *“bir menkul kıymet, döviz veya emtianın sözleşmede öngörülen fiyattan belli bir vadede teslimini konu alan ve her iki tarafın yükümlülüklerini vadesinde yerine getirmesini öngören işlemlerde, takas işleminin vade tarihinde gerçekleşmemesinden ötürü işleme konu menkul kıymet, döviz veya emtianın fiyat değişimleri nedeniyle bankanın maruz kalacağı zarar olasılığıdır.”*

Spesifik risk, *“bankanın alım satım hesapları içinde yer alan finansal araçlara ilişkin pozisyonlarda, olağan piyasa hareketleri dışında, bu pozisyonları oluşturan finansal araçları ihraç veya garanti eden ve ödeme yükümlülüğünü üstlenen kuruluşların yönetimlerinden ve mali bünyelerinden kaynaklanabilecek sorunlar nedeniyle meydana gelebilecek zarar olasılığıdır.”*⁹⁶

⁹⁴ Richard APOSTOLIK ve Christopher DONOHUE, **Foundations of Financial Risk**, 2nd Ed., NJ: Wiley Finance, 2015, s. 40.

⁹⁵ Mehmet ODABAŞI, “İslami Finasta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği”, **İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı**, İstanbul, 19 Kasım 2015. ss. 3-5.

⁹⁶ **Resmî Gazete**, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, **a.g.y.**, Tanımlar Başlıklı m. 3.

Emtia riski, katılım bankalarının selem, icâre ve mudarebe/müşareke sözleşmelerinde emtia veya dayanak varlık bulundurmaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Katılım bankası; emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar nedeniyle selem satış sözleşmelerine konu olan emtia elden çıkarılıncaya kadar emtia fiyat riskine maruz kalmaktadır. Selem sözleşmelerinde sözleşme konusu malın teslim edilmemesi faizsiz bankanın emtia fiyat riskine maruz kalmasına ve sonuçta sözleşme şartlarını yerine getirebilmek için spot piyasadan benzer bir varlık satın alınması riskine girilmesini gerektirebilir. Aktif olarak alınıp satılmayan varlıkları satma niyetiyle satın alan katılım bankası, varlıkların işlem gördüğü piyasaların likiditesindeki değişiklikler nedeniyle varlık fiyat riskine maruz kalabilir.⁹⁷

2.2. Bankalarda Risk Yönetimi ve Önemi

Dünyada yaşanan mali krizlerden en çok etkilenen sektörlerin başında bankacılık sektörünün bulunması bankalarda risk yönetimin artan önemini vurgulamaktadır.

Bankalarda risk yönetiminin; finansal faaliyetleri iyileştirmek ve meydana gelebilecek büyük maddi zararları engellemek gibi iki ana hedefi bulunmaktadır.⁹⁸

Risk yönetiminin öncelikle amacı riskleri tanımlamaktır. Daha sonra ise gözleme dayalı ve kontrolü kapsayan risklerin ölçülmesidir. Banka içerisinde kurulan risk yönetimi sistemi ile birlikte banka strateji ve planlarının faaliyete geçirilmesi, rekabet avantajlarının iyileştirilmesi, fiyatlama kararlarının alınmasında yol göstermesi gibi önem arz eden işlemler etkili bir şekilde yapılmaktadır. Ayrıca bu risklerin kontrolü, raporlanması ve işlem portföylerinin yönetilmesini de kapsar.⁹⁹

Risk yönetim süreci dört temel faaliyetten meydana gelmektedir:¹⁰⁰

- i. Risklerin Tanımlanması: Risk yönetim sürecinin başladığı ilk adımdır. Bu aşama bankacılık faaliyetlerinde maruz kalınabilecek çeşitli risklerin tanımlanması ile her risk türüne özel olarak ayrı ayrı özelliklerinin belirlenmesidir.

⁹⁷ Roszaini HANIFFA ve Mohammad HUDAIB, **a.g.e.**, ss. 277-279.

⁹⁸ ALTINTAŞ, **a.g.e.**, s. 2.

⁹⁹ Joel BESSIS, **Risk Management in Banking**, 4th Ed., New York: John Wiley&Sons, 1998, s. 23.

¹⁰⁰ **Resmî Gazete**, BDDK Kararı, Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik, 11/07/2014, Sayı 29057, m.3.

- ii. Risklerin Ölçülmesi: Belirli ölçüm ve uygulama prosedürlerinden faydalanılarak tanımlanan risklerin sayısal veya analitik bir şekilde gösterilmesi amaçlanmaktadır.
- iii. Risklerin İzlenmesi: Bu aşamada çeşitli riskler günlük olarak izlenmekte ve analiz edilmektedir.
- iv. Risklerin Kontrolü ve Raporlanması: Risk yönetimi sürecine dahil olan tüm faaliyetlerin kontrol edildiği ve kontrol faaliyeti sonucunda raporların hazırlandığı son aşamadır. Bankalar, risklerin yönetiminde, stratejilerinin belirlenmesinde ve önemli kararların alınmasında faydalanmak için detaylı bir raporlama sistemi kurmaktadır.

2.3. Bankalarda Likidite Riski

Likidite riski, bankanın ihtiyaçta olduğu durumlarda nakit üretememe riski olarak tanımlanabilmektedir. Bankalar, finansal varlıklarının satışıyla veya borçlanarak kendilerine kaynak sağlamaktadırlar.¹⁰¹

Likidite; bankaların, ödenmesi veya çekilmesi istenildiği anda bu talepleri karşılayabilme gücüdür. Likidite riski ise bankanın talep edilen bu ödemeleri istenildiği anda sağlayabilme yeteneği riskidir.¹⁰²

Likidite riski, bankaların bilançolardaki aktif-pasif uyumsuzluğundan, artan gecikmeye düşen kredilerden, faiz tahsilatlarının ve kârlılığın azalmasından, hızlı ve beklenilmeyen mevduat çıkışından, finansal krizlerde meydana gelen nakit taleplerinin artışı vb. sebeplerden, aktiflerin fonlanma gereksinimi ve buna bağlı olarak yükümlülüklerini yerine getirememeye tehlikesinden kaynaklı oluşmaktadır.¹⁰³

2.3.1. Likidite Riskinin Kaynağı

Likidite riski; vade uyumsuzlukları, aktif kalitesindeki bozulmalar, donuk aktiflerin artması, kaynaklardaki beklenmeyen çıkışlar ve kârlılıktaki düşüşlerden kaynaklanmaktadır.

i. Vade Uyumsuzluğu

¹⁰¹ BESSIS, a.g.e., s. 3.

¹⁰² Adrian DOCHERTY ve Franck VIORT, **Better Banking: Understanding and Addressing the Failures in Risk Management, Governance and Regulation**, 1st Ed., New York: John Wiley&Sons, 2013, s. 68.

¹⁰³ BABUŞCU, a.g.e., s. 46.

Bankaların yükümlülüklerinin vadesi varlıklarının vadesinden kısa olması durumunda likidite riski oluşmaktadır. Bu tür durumlarda bankalar yükümlülüklerini yerine getirecek varlıklarının vadeleri henüz gelmediğinden yükümlülüklerini yerine getirmek için likidite üretmek zorunda kalırlar.

Vade uyumsuzluğu ile ilgili bir örnekte; bir yıllık krediyi, bir aylık mevduat ile fonlamakta olan bir bankanın, mevduatın vade günü geldiğinde bu mevduatın çıkışını karşılayacak bir nakit girişi bulunmamaktadır. Mevduat sahibi mudinin süre uzatmayı reddetmesi halinde bankanın yeni bir mevduat girişine ihtiyacı vardır. Kullandırılan kredinin vade günü gelinceye kadar bu süreç yenilenmektedir.¹⁰⁴

ii. Aktif Kalitesindeki Bozulmalar

Bilançonun aktifinde yer alan kalemlerde ödenmemiş veya geciken alacaklardaki artışlar bankanın likidite seviyesini bozabilmektedir. Aynı şekilde bilançonun pasif tarafı da bozulabilmektedir. Bu duruma örnek bankanın alacaklarının zamanında tahsilatını gerçekleştirememesi sebebiyle nakit çıkışlarının olmasıdır. Geciken alacaklar yükseldikçe, bankanın nakit talebi de yükselecek ve likidite riski meydana gelecektir.

Aktif kalitesini korumak için bankalar müşterilerine kredi kullandırırken daha ihtiyatlı olmalıdır. Kredi kullandırmalarında müşterilere limit tahsis edilirken müşterilerin kredibilitesi, ödeme alışkanlıkları, finansal durumları ve teminatlarının detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Aktif tarafın risk yönetimini kolaylaştıran durumlar; riskli kredilerin tespit edilmesi, ölçülmesi, izlenmesi, kontrolü ve raporlanması olarak sıralanabilir. Batık krediler ne kadar azaltılabilirse bilançonun aktifi de o derece kaliteli olacaktır.¹⁰⁵

iii. Donuk Aktiflerin Artması

Bankaların ortaklık yatırımları, sabit kıymet yatırımları veya tahsil edilmemiş alacakları sebebi ile zorunlu olarak elde edilen sabit kıymet yatırımlarından oluşan

¹⁰⁴ N. Burak AKAN, “Likidite Riski Ölçümü”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı. 66, 2008, s. 69.

¹⁰⁵ Gizem YENİGÜN, Basel III Kriterleri Kapsamında Bankalarda Likidite Riski Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları, (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2016), s. 31.

donuk aktiflerin artışı bankaların likidite durumlarını olumsuz etkilemekte ve riskini artırmaktadır.¹⁰⁶

Donuk aktiflerin artması nedeni ile likidite riski sorunu ile karşılaşılması için;

- Bankacılık faaliyetini gerçekleştirmek adına zorunluluk haricinde sabit kıymetlere yatırım yapılmaması,
- Ürünlerin satın alınması yerine finansal kiralama gibi ürünlerin kullanılması,
- Bankacılık faaliyetlerine değer veya kâr üretmeyen ortaklık yatırımlarının tercih edilmemesi ve
- Sorunlu alacaklardan ötürü envantere giren sabit kıymetlerin hızlı bir şekilde satılması lazımdır.¹⁰⁷

iv. Kaynaklardaki Beklenmeyen Çıkışlar

Bir ülkede politik ve ekonomik alanda yaşanan beklenmedik durumların finansal piyasalarda genel bir güven kaybına neden olduğu durumlarda veya toplum arasında oluşan panikten dolayı bir veya birden çok bankaya hissedilen güvensizlik banka nezdinde yaşanması olası ani nakit çıkışlarına neden olmaktadır. Bu gibi önceden tahmin edilemeyen durumlara karşı bilançosunda yeterli sermayeye veya nakde sahip olmayan bankalarda likidite riski oluşmaktadır.

v. Kârlılıktaki Düşüşler

Piyasada oluşan faiz oranlarındaki ani değişimler; uzun vadeli, sabit ve yüksek faizle borçlanan ve kaynak maliyetini azaltamayan bankaların kârlarını olumsuz etkilemektedir. Kurlardaki ani ve öngörülemeyen hareketler yabancı para cinsinden ters pozisyon alan bankalarda kârlılığı düşürerek likidite riskini artırmaktadır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Cezmi ONAT, Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yayın No: 9, 2019, s. 67.

¹⁰⁷ BABUŞÇU, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁰⁸ YENİGÜN, **a.g.t.**, ss. 32-34.

2.3.2. Likidite Riskinin Ölçülmesine Yönelik Yöntemler

Likidite riskinin ölçülmesinde rasyo analizleri, nakit akışı yaklaşımı, stok yaklaşımı, likidite boşluk analizleri ve stres testlerinden yararlanılmakta olup, likidite riskine dair herhangi bir stres durumunda bir çeşit erken uyarı görevi üstlenmektedir.

2.3.2.1. Rasyo Analizleri

Rasyo analizi likidite riski ölçümünde en çok başvurulan metotlardandır. Bu analizlerde bankalar, finansal değerlerini hızlı nakde çevrim imkanlarına göre likidite yeterlilikleri hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Tablo 3'te görüldüğü üzere rasyo analizleri kapsamında banka varlık sınıflaması dört grupta incelenmektedir:

1.derece likit değerler; nakit ve nakit benzerleri, hızla nakde çevrilmesi mümkün olan kamu menkul kıymetleri ile merkez bankası hesaplarını içermektedir.

2.derece likit değerler; teminat olarak gösterilme ve ikincil piyasalarda satılabilme olanağı bulunan fakat kötü piyasa durumlarında değer kaybı kamu menkul kıymetlerine göre daha fazla olan diğer menkul kıymetler ile banka plasmanlarını kapsamaktadır. Hızlı mevduat çıkışlarında serbest kalan zorunlu karşılıklar da burada yer almaktadır.

3.derece likit değerlerde ise; krediler yer almaktadır. Geri çağrılabilme imkânı olan kredilerin likidite üretme imkanlarının iyi düzeyde olduğu ve ülkelerde kredi portföylerinin satış piyasası iyileştikçe kredi ürünlerinin likiditesinin arttığı bilinmektedir.

4.derece likit varlıkları; nakde geçişkenlik açısından bankalar için en az likit sayılabilecek değerler olan ortaklıklar, iştirakler, diğer aktifler ve duran varlıklar kalemlerinden oluşmaktadır.

Tablo 3. Banka Varlık Sınıflaması

1.DERECE LİKİT DEĞERLER	2. DERECE LİKİT DEĞERLER	3.DERECE LİKİT DEĞERLER	4.DERECE LİKİT DEĞERLER
➤ Nakit vb. ➤ Kamu Menkul Kıymetleri ➤ Merkez Bankası	➤ Diğer Menkul Kıymetler ➤ Kamu Bankalar ➤ Zorunlu Karşılıklar	➤ Krediler	➤ İştirakler ➤ Diğer Aktif ➤ Duran Varlıklar

Kaynak: N. Burak AKAN, “Likidite Riski Ölçümü”, *Bankacılar Dergisi*, Sayı. 66, 2008, s. 74.

Rasyo analizleri ile yukarıda ve Tablo 3’te yapılan açıklamalara bakıldığında, bankaların genel olarak 1. ve 2.derece likit değerlerini yükümlülüklerine veya toplam aktiflerine oranlayarak likidite yeterliliklerini izledikleri belirlenmektedir.

Rasyo analizleri likidite riski ölçümlerinde, bankaların maruz kalabilecekleri likidite riskini göstermeye olanak sağlamaktadır.¹⁰⁹

2.3.2.2. Nakit Akışı Yaklaşımı

Nakit akışı yaklaşımında, bankanın yükümlülüklerini zamanında sağlayabilme hedefi vade dönüşüm riskinin hesaplanması ve sınırlandırılması yoluyla. Vade merdiveninden ise ana risk yönetim aracı olarak istifade edilmektedir. Bu yöntemle, günlük veya belirli periyotlarla nakit hareketlerinin izlenmesi kolaylaşır.¹¹⁰

Bir diğer ifade ile nakit akışı yaklaşımı, bankaların nakit giriş ve çıkışları arasında mukayese edilerek ve geçmiş verileri kullanarak tahminlerin yapılmasıdır. Önceki dönemlere ait raporlar üzerinde hangi dönemlerde nakit akışında önemli hareketlerin olduğu ve bunların ne düzeyde beklenen veya beklenmeyen durumlarda gerçekleştiğini belirlemeye yönelik bir analiz çeşididir. Bankalar bu analizlere göre likit pozisyonlarını alabilmektedirler.¹¹¹

¹⁰⁹ AKAN, a.g.m., ss. 74-75.

¹¹⁰ Ercan TÜRKÜNER, *Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellemesi*, İstanbul: TBB Yayınları, Yayın No: 320, 2016, s. 67.

¹¹¹ YENİGÜN, a.g.t., s. 38.

2.3.2.3. Stok Yaklaşımı

Stok yaklaşımında, bankanın likit kıymetlerini meydana getiren stokların değerlendirilmesi gerçekleştirilmektedir. Bankaların, likit değerlerinin yapısı ve kalitesi ihtiyaç duyulması halinde kullanılabilir olması likidite riskinin düşük seviyede göstermesine yardımcı olacaktır. Stok yaklaşımında banka varlıklarının kalitesi likide dönüştürülebilme hızı ile hesaplanır ve sınıflandırılır. Finansal tablo analizlerinde stok yaklaşımına uygun olarak çeşitli oranlardan faydalanılabilmektedir.¹¹² Stok yaklaşımında kullanılan bazı oranlar aşağıda gösterilmektedir:

- *Likit ve Likide Yakın Değerler/Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar*: Bir çeyrekteki borçların ödeme gücünü (ne kadar hazır olduğunu) gösterir. Uygun likidite seviyesinin ≥ 1 olması beklenir.
- *Likit ve Likide Yakın Değerler/Toplam Aktifler*: Bu oran likidite seviyesi birden yüksek olan kıymetlerin toplam aktifler içindeki oranını göstermektedir. Bu oran yüksek olduğunda likidite seviyesinin arttığı anlaşılmaktadır. Fakat bu durum bankacılık seviyesinde çok fazla tercih edilmemektedir. Likit değerlerin getirisi uzun dönemde değerlendirildiğinde faiz getirisine kıyasla daha düşüktür.
- *Nakit Değerler/Vadesiz Mevduat*: Bu oran ani bir mevduat çıkışına karşılık bankanın ne seviyede hazır değere sahip olduğunu göstermektedir.
- *Krediler/Toplam Mevduat*: Kredilerin ne kadarının mevduatlar ile karşılanabildiğini göstermektedir. Bu oran yüksek ise; mevduatların krediye dönüşümünün yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır. Oranın yüksek olması bankanın lehine olan bir durumdur.¹¹³

2.3.2.4. Likidite Boşluk Analizleri

Bu analizin amacı, herhangi bir zamanda bankacılık hesaplarında alınan pozisyonların belli zaman içerisindeki verilerle entegrasyonu sağlanarak, vadesi bitecek varlıklar ile yükümlülüklerin dengelerinin belirlenmesidir. Bu analiz, belli zamanlarda meydana gelebilecek potansiyel likidite açığını tespit edebilmek için bankanın nakit hareketlerini kontrol etmektedir.¹¹⁴

¹¹² Mehmet ÇARBOĞA, Katılım Bankacılığında Likidite Riskinin Sermaye Piyasası Ürünleri ile Yönetimi, (İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü Sermaye Piyasası Anabilim Dalı, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2021), s. 56.

¹¹³ YENİGÜN, **a.g.t.**, ss. 37-38.

¹¹⁴ AKAN, **a.g.m.**, s. 75.

Likidite Boşluğu = (Varlıklar – Yükümlülükler) – (Öz sermaye-Sabit Varlıklar) formülüyle hesaplanmaktadır.¹¹⁵

Bankacılık faaliyetlerinde yükümlülükler ile varlıkların negatif bir sonuç oluşturması ve karşılanamayacak bir maliyet oluşması durumunda likidite boşluğu oluşmaktadır.

2.3.2.5. Stres Testleri

Stres testleri, bankanın beklenmedik durumlarda likidite durumunun nasıl olacağı hakkında bilgi vermektedir. İlgili süreçte, önceden hazırlanan senaryolara göre piyasa koşullarında değişiklik yapılması halinde bu durumun bankanın likiditesine etkisi ölçülmektedir. Bunun sonucunda bankanın olağan üstü durumlar karşısındaki dayanıklılık gücü ölçülmektedir.¹¹⁶

BDDK stres testlerini şöyle tanımlamıştır: “Gerçekleşmesi muhtemel olumsuz durum veya olayların banka organizasyonu üzerindeki potansiyel etkisinin ileriye dönük bir değerlendirmeye tabi tutulmasını sağlayan uygulamalar bütünüdür”.¹¹⁷ Bankaların üst yönetimi, ileride karşılaşılabilecek likidite riskine karşı sorumlu olduklarından dolayı stres testlerinden faydalanmaları gerekmektedir.

2.3.3. Likidite Riski Yönetim Süreci

Bankacılık yüksek riskli bir sektör olarak tanımlanmaktadır. Bundan dolayı likidite riski yönetimi bankalar için stratejik öneme sahiptir. Ekonomik, politik ve sosyal alanda gerçekleşen istikrarsızlığın yükselmesi piyasalarda değişkenliği artırmaktadır. Globalleşme süreci de uluslararası düzeyde risklerin artmasına sebep olan farklı bir etken olarak sayılmaktadır. Bankacılık sektöründe risk yönetiminin ana amacı bankanın varlığını devam ettirmesi ve hedeflenen kârlılık seviyesine ulaşılmasıdır. Globalleşme süreci ile krizlerin yayılma ve bulaşma özelliğinin artması bu sebeplerden ötürü risklerin bankacılık sektöründe önemini de arttırmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁵ BESSIS, a.g.e., s. 280.

¹¹⁶ Li Lian ONG ve Martin CIHAK, *Of Runes and Sagas: Perspectives on Liquidity Stress Testing Using an Iceland Example*, IMF Working Papers, 2010, s. 11.

¹¹⁷ BDDK, 6827 sayılı ve 31.03.2016 Tarihli, Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber, s. 1.

¹¹⁸ Hasan AYAYDIN ve İbrahim KARAASLAN, “Likidite Riski Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, Cilt: 5, No: 11, 2014, s. 240.

Bankaların likidite yönetiminde olağan ve olağandışı hatalarını tespit etmek ve günlük fon taleplerini karşılamak için yeterli fona sahip olmaları gerekmektedir. Bu sebeple bankalar likidite yönetiminde; likidite riskini belirleme, ölçme, izleme ve kontrol süreçlerini takip etmektedir. Banka bu yönetim süreciyle beraber diğer risklerin yönetimini de entegre ederek izlemektedir.¹¹⁹

Likidite riski yönetimi, yönetim kurulu ve üst yöneticilerin gözetiminde, likidite riskine ilişkin strateji ve prosedürlerin hazırlanması, ölçüm, izleme, limitleme, raporlama ve kontrol sisteminin kurulması faaliyetlerini kapsamaktadır.

Likidite riski yönetimi, banka üst yönetiminin tedbirli olması gereken önemli bir süreçtir. Bankalarda iyi bir likidite yönetiminin olması için öncelikli olarak planlama gereklidir. Örneğin; bankaların olağan dönemlerde vadesinde, olağandışı dönemlerde ise müşterilerinin vadesi gelmediği halde ihtimal dahilindeki ödeme taleplerinin ve yasal sorumluluklarının yerine getirilebilmesi için yeterli varlık bulundurması, bankacılık faaliyetlerini sürdürebilmesi veya ihtiyaç halinde likiditenin nasıl sağlanacağını belirlemesi gerekmektedir. Bu yüzden bankaların likit varlık bulundurmaları gerekmektedir.

Şekil 1: Likidite Riski Yönetimi

Kaynak: BIS, Sound Practices For Managing Liquidity In Banking Organisations, 2000, ss. 1-20, <https://www.bis.org/publ/bcbasc135.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2022)

Bankalar için likiditenin zamanında ve yeter miktarda sağlanamaması bankacılık faaliyetlerinin yavaşlamasına ve hatta bankanın batmasına neden olabilmektedir. İyi bir likidite riski yönetimi; bankaların rekabet gücünü arttırarak finansal sistemin verimli ve düzgün bir şekilde

¹¹⁹ Mehmet ÇANAKÇI ve Halil TUNALI, “İslami Bankacılık Sektöründe Likidite Riski Unsurlarını Belirleyen Esaslar”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 18, 2018, s. 99.

faaliyetlerini sürdürebilmesini, bankaların kârlılıkta hedeflerine ulaşabilmelerini ve maruz kalınabilecek risklere karşı dirençli olabilmelerini sağlamaktadır.¹²⁰

2.3.4. Likidite Riskinin Yönetiminde Basel III Uzlaşısı

Küreselleşmenin sonucunda uluslararası piyasalarda finans kuruluşları katı bir rekabet içerisine girmiştir. Bu rekabet ile birlikte bankalar farklı uygulamalar göstermişlerdir. Bu uygulama farklılıkların bitirilmesi, uluslararası piyasada güvenilirliğin ve istikrarın kurulabilmesi için evrensel birtakım düzenlemelere ihtiyaç duymuştur. Basel Uzlaşısı bu ihtiyaçların sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Basel Komitesi; 1974 yılı sonunda Uluslararası Ödemeler Bankası (Bank for International Settlements-BIS) bünyesinde “Bankacılık Düzenleme ve Denetim Uygulaması Komitesi” ismiyle kurulmuştur. Bu komitenin kuruluş amacı, 1944 Bretton Woods ile başlayıp 1970’li yılların ilk yarısında nihayete eren sabit döviz kuru sisteminin ve ücret-maliyet-kâr enflasyonunun tetiklediği stagflasyon ile yaşanan petrol krizi sonrası tüm dünyada para ve sermaye piyasalarında meydana gelen problemlere çözüm üretmek ve döviz piyasalarındaki dalgalanmaları ortadan kaldırmaktır.¹²¹

*“Basel komitesi; ulusal sermaye yeterliliği hesaplama metotlarının birbirleriyle uyumlu hale getirilmesi ve bu konuda temel bir standart hazırlamak için 1988 yılında Sermaye Yeterliliği Uzlaşısı (Basel I) yayımlamıştır.”*¹²²

Basel I temel olarak kredi riskine odaklanmaktadır. Ayrıca küresel bankacılık sisteminin devamlılığını, güvenilirliğini sağlamak, bankaların risk kültürlerini oluşturmak, banka üst yönetim ve ortaklarının bakış açılarını yeni standartlara uyumlu hale getirmek, teknolojik yatırımları tamamlamak, rekabet eşitsizliğini azaltmak gibi amaçları da bulunmaktadır.¹²³

Basel-II dört konudaki yeni hazırlanan standartlarla Basel I’den farklılaşmaktadır. İlki, bankaların üst yöneticilerinin risk yönetimi alanında duyarlılığının gelişmesinde rol oynamıştır. İkincisi, hesap ve ölçümlerin gerçekleştirilecek altyapı sistemlerinin (yazılım) kurulmasıdır.

¹²⁰ Ahmet YARIZ, **Bankacılıkta Risk Yönetimi: Risk Matrisi Uygulaması**, 2. Baskı, İstanbul: Nobel Akademik Yayıncılık, 2012, s. 95.

¹²¹ Mehmet BAŞAR, **Basel II Düzenlemeleri ve Kobiler**, Yayın No: 1726, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 5.

¹²² Oğuz YILDIRIM, “Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri”, **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 609, 2015, s. 11.

¹²³ Tamer AKSOY, **Basel II ve İç Kontrol**, Yayın No:49, Ankara: Türmob Yayınları, 2010, s. 36.

Üçüncü ise, riskin sermaye ile bağlantısı sağlanarak en asgari seviyede içsel sermaye değerlendirilmesinin yapılmasıdır. Son olarak, denetim mekanizmalarının içsel sermaye yeterliliği değerlendirilmesinde ve risk yönetiminde kontrolü tam olarak sağlamış olmasıdır.¹²⁴

Basel I ve Basel II'nin eksikliklerini gidermek için Basel III gündeme getirilmiştir. Basel III'ün getirdiği önemli yenilikler; sermaye düzenlemeleri, kaldıraç oranları sınırlamaları ve zorunlu likidite oranlarıdır.¹²⁵

Basel III uzlaşısında likidite riskinin etkin bir şekilde yönetilmesi amacıyla düzenleyici yönetim kapsamının hazırlanması hedeflenmektedir. Bu kapsamın belirlenmesi aşamasında Basel III'te mevcut olan kuralların dikkate alınması ve bu kurallara göre sermaye ve likidite alanında yönetimin başarılı olması gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak üst yönetim olmak üzere tüm yönetim birimleri tarafından strateji ve prosedürlerin incelenmesi, efektif bir fiyatlama ve performans ölçümü için iş planlamasının riske duyarlı olacak şekilde yapılması, likidite menfaatlerinin gözetilmesi amacı ile hareket edilmesi gerekmektedir.

Basel III kriterlerinden yola çıkarak verimli likidite yönetimi kuralları şu maddelerden oluşmaktadır:¹²⁶

- *“Bankaların likidite riskini tanımlama, ölçme, izleme ve kontrol etme konusunda etkin bir süreç yönetimi tasarlaması gerekmektedir. Bu süreçte aktif, pasif ve nazım hesap kalemlerinden oluşan nakit akışlarının sağlıklı bir zaman dilimi seti üzerinden detaylı bir şekilde projelendirilmesi için kapsamlı bir şekilde hazırlanması gerekmektedir.*
- *Likidite riskinin etkileri ve fonlama ihtiyaçları canlı olarak takip edilerek denetlemeli ve risk toleransı oluşturulmalıdır.*
- *Bankalar kaynakların verimli bir biçimde farklılaştırılmasını sağlayan bir finansman stratejisi hazırlamalıdır. Hazırlanan fonlama pazarında verimliliğini sürdürmek ve finansman ihtiyaçlarının varlık çeşitlendirmesini sağlamak için fon arz edenler ile güçlü bağlantılar kurmalıdır. Bundan dolayı fonlama yeteneğini etkileyen temel unsurları tanımlamalı ve fon*

¹²⁴ Selami ER, **Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması**, 2. Baskı, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, Yayın No:34, 2009, s. 187.

¹²⁵ SYR=Özkaynaklar/Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklar, Kaldıraç Oranı=Ana Sermaye/Toplam Risk Tutarı, Likidite Karşılama Oranı=Yüksek Kaliteli Likit Varlıklar/Net Aktif Çıktıları, Net İstikrarlı Finansman Oranı=Mevcut İstikrarlı Fonlar/Gerekli İstikrarlı Fonlar

¹²⁶ Basel Committee on Banking Supervision, **Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision**, 2008, ss. 3-4.

arttırma gücünün tahminlerinin geçerli kalmasını sağlamak amacıyla bu unsurları yakından takip etmelidir.

- Bankalar ödeme ve uzlaştırma sorumluluklarını normal ve stresli koşullar altında zamanında sağlamak amacıyla gün içi likidite pozisyonlarını ve risklerini aktif olarak yönetmeli ve ödeme sistemlerinin sağlıklı bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesine destek olmalıdırlar.
- Bankalar, teminatlı ve teminatsız pozisyonlarını verimli bir şekilde yönetmelidirler.
- Bankalar, likidite de olası bir problemde, problemin kök nedenini bularak kısa ve uzun vadeli devam edecek olan stres senaryolarına ait test sonuçlarını ihtiyatlılık planı için kullanılmalıdır.
- Acil Durum Finansman Planı hazırlanmalıdır. Bu planın içeriği, sorumluluk çizgileri başta olmak üzere operasyonel açıdan sağlıklı, stres ortamlarını yöneten bir prosedürlerin içerildiği düzenli olarak test edilip güncellenen politikalarından meydana gelmektedir.
- Müşterileri ve finansal sistemi korumak amacı ile likidite stres senaryolarına karşı sigorta olarak ipoteksiz yüksek kaliteli likit varlıklar sağlamalıdır. Bu varlıklardan faydalanmak için yasal otorite veya operasyonel bir engel bulunmamalıdır.
- Bankalar likidite pozisyonlarını 3. kişilere karşı yorumlanma derecesinde açıklayıcı olmalıdır.”

Basel III uzlaşıyla ulaşılmak istenen hedefler aşağıda maddeler halinde gösterilmiştir:¹²⁷

- “Mali ve iktisadi sorunlar karşısında bankacılık sektörünün gücünün güçlendirilmesi,
- Risk yönetimi ve kurumsal yönetim uygulamalarının iyileştirilmesi,
- Bankacılık sisteminde şeffaflık ile birlikte kamuoyuna bilgi verme özelliğinin artırılması,
- Mikro bazlı çalışmalar yapılarak bireysel anlamda bankaların dayanıklılığının geliştirilmesi”

Likidite riski bir bankacılık riski olmasından dolayı bankacılık sektöründe likidite riskinin sağlıklı bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Bankacılık sektörünün maruz kaldığı içsel ve dışsal tüm riskler likidite riskini etkileyebilmektedir. Bu durum tezin konusu gereği detaylı ele alınacak olan katılım bankacılığı sektöründe likidite riski yönetimi sürecinde, likidite riski ile birlikte kredi riski, piyasa riski, operasyonel risk, ticari risk, itibar riski, şeri risk ve bu risklerin birbirleriyle olan etkisini irdelemeyi gerektirmektedir.¹²⁸

¹²⁷ Eymen GÜREL, Esra Burcu BULGURCU GÜREL ve Neslihan DEMİR, “Basel III Kriterleri”, **Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 3-4, 2012, ss. 16-28.

¹²⁸ IFSB, Guiding Principles on Liquidity Risk Management for Institutions Offering Islamic Financial Services, IFSB-12, 2012, s. 8.

2.4. Katılım Bankalarında Likidite Riski ve Yönetimi

Likidite, bankaların beklenen ve beklenmeyen dalgalanma dönemlerinde zararın oluşmaması için ve aynı zamanda büyüme için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlayabilen en önemli unsurdur. Bankalarda olduğu gibi katılım bankalarında da likidite riski sürecinin iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir.

Katılım bankaları faizin etkin olduğu para piyasalarından borç para alamamaktadır. Dünyadaki merkez bankalarının büyük çoğunluğu ise yalnızca faiz ile borç vermektedir. Bundan dolayı katılım bankaları; geleneksel bankalar gibi kolay bir şekilde merkez bankalarından kredi (borç) alamaması sonucunda likidite riskinden önemli derecede etkilenmektedirler.

Murabaha ve icara işlemlerinde sabit planlı geri ödemeler mevcuttur. Bu işlem çeşitleri, geleneksel bankaların kredilerinde olduğu gibi geri çağrılmazlar. Mudarebe ve müşareke işlemlerinde yalnızca kâr durumunda tediye yapılmakta ve anapara tasfiye halinde ödenmektedir. İstisna ve selem işlemleri ise çok uzun vadeli olduklarından proje bitirilmeden veya mal hasat edilmeden anapara ödemesi de mümkün olmamaktadır.

Geleneksel bankalar likit varlıklarında sabit getirili menkul kıymetler tutmakta ve genellikle katılım bankalardan daha yüksek likiditeye sahiptirler.

Prensipte katılım bankaları geleneksel bankalara kıyasla daha likit olmak zorundadır. Pratikte ise tam tersi yaşanabilmektedir. Likidite maliyeti direkt olarak katılım bankalarının karlılığını etkilemekte, bundan dolayı katılım bankaları daha az likiditeye sahip olmayı istemektedirler. Geleneksel bankalar likidite olarak kısa vadeli menkul kıymetlere sahip olmaları ve bunlardan faiz kazanmalarına karşın, katılım bankalarının böyle bir olanağı olmadığından kira sertifikalarının piyasada çeşitlendirilmesi gerekmektedir.¹²⁹

Verimli bir likidite yönetimi için sermaye, para ve bankalararası piyasanın da dışında bir ihtiyaç mevcuttur. Son kredi mercii olarak etkili ve İslam hukuk kurallarına aykırı olmayan bir likidite temin modeli gereklidir. Bu alanda küresel ölçekte çok az örneğe rastlanmaktadır. Örnek olarak Endonezya Merkez Bankası'nın bazı uygulamaları gösterilebilir. Bu uygulamada bir

¹²⁹ Abul HASSAN ve Sabur MOLLAH, *Islamic Finance, Ethical Underpinnings, Products, and Institutions*, 1st Edition, Cham: Springer International Publishing, 2018, ss. 227-228.

katılım bankası kısa vadeli fon ihtiyacı gibi bir likidite riski ile karşılaştığında ve İslam hukuk kurallarına uygun bir şekilde piyasadan fon temin edemediğinde Endonezya Bankası, son kredi mercii olarak rol oynamaktadır.

Katılım bankalarının likidite yönetiminde Basel III kurallarına göre hareket etmesi gerekmektedir. Katılım finans kuruluşlarının ribaya dayalı ürünlere yatırım yapamayacakları bilinmekle birlikte, bu durum Basel III'te belirtilen likidite yönetim kurallarına uyumu zorlaştırmaktadır. Buna ek olarak katılım bankalarındaki sukuk stokunun, Basel III kurallarına göre zorunlu tutulan likidite oranını karşılaması için sukuk piyasasının yeterli büyüklüğe ulaşması gerekmektedir. Son olarak, sukuk piyasaları geleneksel devlet tahvil piyasasına kıyasla likit olmadığından, katılım finans kuruluşları sukuka yatırım yapsa dahi ihtiyaçları halinde piyasada her zaman bir alıcı bulamayabilir ve likite riskine maruz kalabilirler.¹³⁰

Katılım bankalarının likidite riski yönetimini kolaylaştırmak için şu tür aksiyonlar alınmıştır:

- Sukukun bazı ülkelerin ikincil piyasaların işlem görmesi için gelişme sağlanmıştır.
- Kurumsal altyapının sağlanmasına yönelik ise IIFM ve Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşu (International Islamic Liquidty Management Corperation-IILM) kurumları kurulmuştur. Böylece likiditenin daha verimli yönetilmesi sağlanacaktır.¹³¹

2.5. Katılım Bankalarında Şer'i Risk ve Yönetimi

IFSB şer'i uyumsuzluk riskini *“İslami finans kurumların şer'i kurulu veya hukuk sistemindeki ilgili birimi tarafından belirlenen İslam hukuku hüküm ve ilkelerine uyma konusundaki başarısızlığından ortaya çıkan risk”* şeklinde tanımlamıştır.¹³² Diğer bir ifadeyle katılım bankalarının gerçekleştirmiş olduğu işlemlerin İslami prensiplere uygun olmaması sonucunda ortaya çıkan risk olarak tanımlanabilir.

¹³⁰ Karen HUNT-AHMET, *Contemporary Islamic Finance: Innovations, Applications and Best Practices*, New Jercey: John Wiley&Sons, 2013, s. 140.

¹³¹ Hennie Van GREUNING ve Zamir IQBAL, *a.g.e.*, s. 155.

¹³² **IFSB**, Disclosures to Promote Transparency and Market Discipline for Institutions Offering Islamic Financial Services, IFSB-4, 2007, s. 22.

Şer'i risk, katılım finans kurumlarının İslam hukuk kurallarına uymamasından kaynaklanmaktadır. Şer'i risk; süreçlerde uyumsuzluk, belgelerde uyumsuzluk ve ürün açısından uyumsuzluk risklerinden oluşur. Katılım bankası müşterilerinin imzalamış olduğu sözleşmelerin, İslam hukuku açısından uygun, geçerli ve uygulanabilir olması gerekmektedir. Katılım bankasının bu fıkhi kurallara uymamasının sonucunda katılım bankaları katılım fonu sahiplerinin güven kaybına neden olabilir ve katılım bankasından ciddi bir fon çıkışına neden olabilir. Buna ek olarak müşterilerinin imzalamış olduğu akitlerin geçersiz olması durumunda ise katılım bankaları yasal otoritelerden ceza alabilir. Katılım bankasının bu tür durumlarla karşılaşması sonucunda ciddi itibar kaybı görülebilir.¹³³

IFSB tarafından şeri risk yönetimi ise *“İslami Finansal Kurumların, fetva verilmesi, bilgi paylaşımı ve iç şer'i uyum incelemesi konularında, etkili ve bağımsız bir şer'i uyum gözetimini sağlamak için gerçekleştirdikleri bir dizi kurumsal ve yönetsel düzenleme”*¹³⁴ şeklinde tanımlanmıştır.

Şer'i riske maruz kalınmaması için bir ürün veya hizmetin müşterilere sunulmadan önce bankadaki süreçlerin kontrol edilmesi gerekmektedir. Bundan dolayı bankada bunun için kurulacak bir iş/ürün geliştirme birimi veya servisinin olması önemlidir. Ürün tasarlanırken ürün sahibi personellerle bankadaki şer'i yönetim sisteminde görev alan personeller birlikte çalışmalı, ürünün yapısının İslami finans ilkelerine uyumlu bir şekilde tasarlanması sağlanmalı, şer'i uyumsuzluk riskinin oluşmasına imkân verilmeyecek şekilde süreçlerin revize edilmesi gerekmektedir.¹³⁵

Türkiye’de katılım bankacılığının kurumsal bir yapı kazanması için ve IFSB, AAOIFI gibi uluslararası İslami finansal kurumlarca yayımlanan ilke ve standartlar esas alınarak şer'i risk yönetimi ve danışmanlığı ile ilgili mevzuat 14/9/2019 tarihli *“Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ”* ile yürürlüğe girmiştir. Bu tebliğle birlikte şer'i risk yönetiminin Türkiye’de daha sistematik bir şekilde takip edilmesi sağlanacaktır.

¹³³ Roszaini HANIFFA ve Mohammad HUDAIB, a.g.e., s. 283.

¹³⁴ IFSB, Guiding Principles on Shari'ah Governance System in Institutions Offering Islamic Financial Services, IFSB-10, 2009, s. 2.

¹³⁵ Ahcene LAHSASNA, **Shariah Non-Compliance Risk Management and Legal Documentation in Islamic Finance**, Singapore: John Wiley&Sons, 2014, s. 101.

İlgili tebliğ aşağıda belirtilen maddeleri kapsamaktadır;

- Katılım bankaları ile birlikte kalkınma ve yatırım bankaları aynı tebliğ maddelerine tabi kılınmıştır.
- Faizsiz bankacılık danışma komitesi, üyelerin görevlendirilme şartları, komitenin bağımsızlığı, görev ve çalışma şartları açıklanmıştır.
- Faizsiz bankacılık uyum ve denetim faaliyetleri açıklanmıştır.
- Faizsiz bankacılık sektöründe istihdam edilen personelin sahip olması gereken sertifika, eğitim ve iş tecrübesi gibi nitelikler belirlenmiştir.
- Müşteri ve kamuoyu nezdinde şeffaflığın tesisine yönelik standart ve ilkeler açıklanmıştır.
- Faizsiz bankacılık ile ilgili uyuşmazlıklar için bireysel başvuru mekanizması oluşturulmuştur.
- Banka yönetim kurullarının sorumlulukları açıklanmıştır.¹³⁶

Ülkemizde Merkezi Danışma ve Gözetim Kurulları olarak hizmet veren farklı ülkelerde Şer'i Kurul ve Merkezi Danışma Kurulu gibi farklı isimlerle tanımlanmaktadır. Merkezi danışma ve gözetim kurulları, katılım finans kuruluşlarının belirli standartlar kapsamında çalışmasını sağlamak yanında bu kuruluşlarda ortaya çıkması muhtemel şer'i riskin de gözetim ve denetimini sağlaması açısından, İslami finans sisteminde önemli bir yere sahiptir.

¹³⁶ 30888 Sayılı ve 14.09.2019 Tarihli Resmi Gazete, Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ, m. 1-15.

3. BÖLÜM

DÜNYA ÜLKELERİNDE ve TÜRKİYE’DE KATILIM BANKALARI ve LİKİDİTE RİSKİ YÖNETİMİ

3.1. Küresel Ölçekte Katılım Bankacılığı

Katılım bankacılığı katılım finansı sektöründe önemli bir konuma sahiptir. IFSB’nin 2022 yılında yayınlamış olduğu “Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022” rapora göre katılım finans sektörünün en büyük alanını 2,1 trilyon dolar ile katılım bankacılığı sektörü oluşturmaktadır.¹³⁷

Tablo 4. Küresel Katılım Bankacılığı Özet Verileri

Gösterge	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Aktif Büyüklük (milyar dolar)	1.530,8	1.684,4	1.191,8	1.326,6	1.505,5	1.696	1.549,1
Katılım Bankası Sayısı	182	190	161	154	181	176	133
Şube Sayısı	29.904	29.718	9.471	13.674	14.225	15.869	11.364
Çalışan Kişi Sayısı	386.554	389.253	170.956	293.622	311.918	340.961	210.765

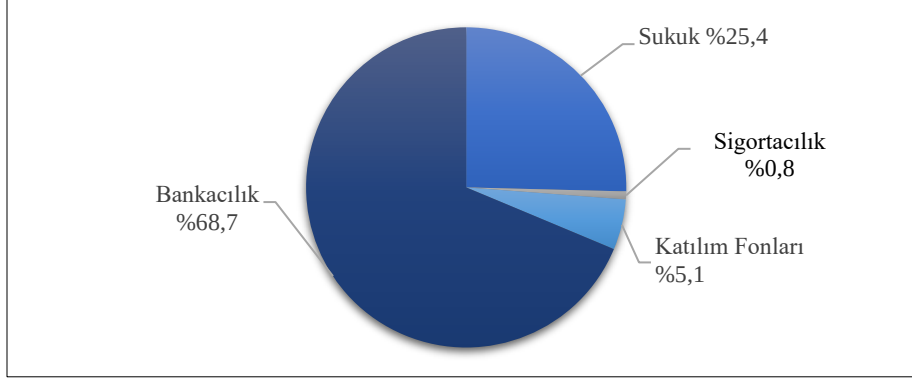
Kaynak: IFSB, Selected Aggregated Structural Islamic Banking Indicators, https://www.ifsb.org/psifi_05.php (Erişim Tarihi:31.11.2022).

*2016-2021 4.Çeyrek ve 2022 1.Çeyrek verileri gösterilmiştir.

Küresel ölçekte katılım bankaları özet verilerinin gösterildiği Tablo 4’e bakıldığında 2016-2018 yılları arasında ciddi bir farklılığın olmadığı görülmektedir. 2018 yılı ve sonrasındaki verilerdeki önemli düşüş; 20.598 şubesi bulunan, 222.397 personelin istihdam edildiği ve 34 katılım bankasının mevcut olduğu İran’dan detaylı veri alınamamasından kaynaklanmaktadır. Katılım bankacılığının bankacılık sektöründeki payı 2019 yılında %6 düzeyine ulaşmıştır.¹³⁸

¹³⁷ IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022, Malaysia, s. 12.

¹³⁸ ICD- Refinitiv, Islamic Finance Development Report, 2020, s. 26.

Grafik 1. Katılım Finans Varlıklarının Sektörel Dağılımı (2021)

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022, Malaysia, s. 12.

Grafik 1’de görüleceği üzere katılım finans sektörünün varlıklarının dağılımına bakıldığında; 2021 yılı itibari ile katılım finansı içerisinde %68,7 pay ile katılım bankacılığı sektörünün önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Katılım bankacılığı sektörünü %25,4’ünü sukuk, %5,1’ini katılım fonları ve yaklaşık %1’ini sigortacılık (tekâful) sektörü takip etmektedir.¹³⁹

Dünyadaki katılım finans sektörü sıralamasına bakıldığında Körfez ülkelerinin katılım finansı sisteminin %52’sine, Ortadoğu ve Güney Asya’nın yaklaşık %17’sine, Güneydoğu Asya’nın yaklaşık %24’üne, Afrika’nın %2’sine ve diğer bölgelerin %4,5’ine sahip olduğu görülmektedir.

Katılım fonları 2020 yılında 144 milyar dolar iken, %7’lik bir artış göstermiş ve 2021 yılında 154.6 milyar dolar büyüklüğe ulaşmıştır. Küresel ölçekte katılım fonu piyasasında Körfez ülkeleri ve Güneydoğu Asya bölgeleri %54’lük paya sahiptir.¹⁴⁰

Katılım fonları 2021’de tek haneli büyüme ile ılımlı iken, geleneksel fonlara kıyasla genel olarak daha yüksek bir büyüme oranı yakalamıştır. 5 yıllık bir dönem boyunca geleneksel fonlar %68 nominal ve %11 yıllık büyüme oranına sahipken, katılım fonları aynı dönemde %84 nominal ve %13 yıllık büyüme oranına sahip olmuştur.¹⁴¹

¹³⁹ IFSB, a.g.r., s. 13.

¹⁴⁰ IFSB, a.g.r., s. 12.

¹⁴¹ IFSB, a.g.r., s. 42.

Tablo 5. Küresel Katılım Bankacılığı Sektörünün Yapısal Görümü, 2021 (milyar dolar)

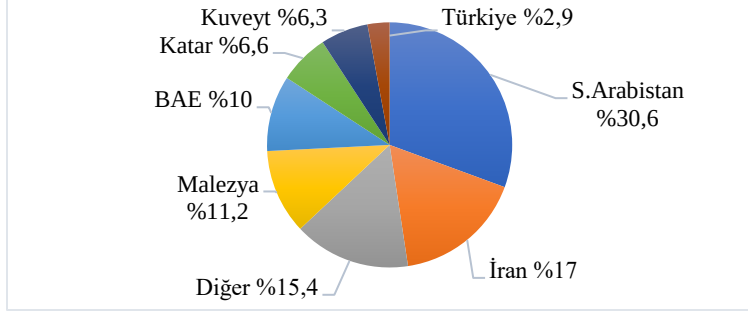
Bölge	Bankacılık Aktifleri	Sukuk	Katılım Fonları	Tekafül	Toplam	Bölgelerin Katılım Finans Sektörü Varlıkları İçindeki Payı
Körfez Ülkeleri	1.212,5	332,3	46	12,7	1.603,5	%52,4
Güneydoğu Asya	287,5	390,3	37,5	4,7	720	%23,5
Ortadoğu ve Güney Asya	477,1	26,9	22	5,6	531,6	%17,4
Afrika	58,2	1,8	4	0,6	64,6	%2,1
Diğer	68,8	24,4	45,1	0,7	139	%4,5
Toplam	2.104,1	775,7	154,6	24,3	3.058,7	%100

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report, Malaysia, 2022, s. 12.

Tekâfül sektörü, 2019’da önemli bir düşüşün (-%14,8) ardından 2020’de %4,8 artarak 24,3 milyar dolara yükselmiştir. 2019 yılında düşüşteki ana sebebin İran’daki döviz kurundaki değişikliklere bağlandığı düşünülmektedir. Son 10 yıllık dönemde (2011–2020), küresel tekâfül katkıları ortalama %5 oranında artmıştır.¹⁴² Tekafül piyasasının bu gelişiminde 12,7 milyar dolar ile %52 büyüklüğe sahip olan Körfez ülkeleri önemli pay almaktadır.

Tablo 5’te Körfez ülkeleri ile Ortadoğu ve Güney Asya Bölgesi’nin aktif büyüklüklere bakıldığında katılım finansı sektöründe önemli bir paya sahip oldukları görülmektedir. Körfez ülkelerinin katılım bankacılığı sektörünün gelişimine destek vermek, rekabeti ve sistemin kalitesini artırmak amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde 2020 yılına kıyasla aktif toplamı artmıştır.

¹⁴² IFSB, a.g.r., s. 46.

Grafik 2. Ülkeler Bazında Küresel Katılım Bankacılığının Dağılımı (2021)

Kaynak: IFSB, Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022, Malaysia, s. 18.

Grafik 2’de ülkelerin katılım bankacılığında almış oldukları paylar gösterilmiştir. Buna göre Suudi Arabistan (%30,6) ve İran (%17) en yüksek paya sahip ülkelerdir. Türkiye ise küresel ölçekte %2,9’luk pay ile 8. sırada yer almaktadır. Katılım bankacılığı sektöründe; İran, Suudi Arabistan, Malezya, BAE, Katar ve Kuveyt’in önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu ülkeler küresel ölçekte katılım bankacılığı pazarının %84’6 sını oluşturmaktadır.¹⁴³

Katılım finansı sektöründe bankacılıktan sonra önemli bir paya sahip olan sukuk piyasasında, Güneydoğu Asya bölgesini Körfez ülkeleri ile Ortadoğu ve Güney Asya bölgesi takip etmektedir. Sukuk ürününün gelişimde artan kamu (devlet) sukuk ihraçlarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Katılım finans sektöründe katılım bankalarının ve sukuk ürününün gelişim göstermesiyle küresel katılım finans sektörünün 2021’de 4 trilyon dolardan 2026’ya kadar 5,9 trilyon dolara çıkması öngörülmektedir.¹⁴⁴

Bundan sonraki bölümde katılım bankacılığı ve katılım finansı sektöründe önemli büyüklüklere sahip olan ülkeler detaylı bir şekilde incelenecektir.

3.2. Dünya Ülkelerinde Katılım Bankaları ve Likidite Riski Yönetimi Ülke Örnekleri

3.2.1. Malezya

Malezya katılım bankacılığı ile geleneksel bankacılığın aynı anda uygulandığı ilk ülke konumundadır. Malezya’daki katılım bankacılığın başlangıcı, Hacılar Fon Kuruluşu’nun (Tabung

¹⁴³ IFSB, a.g.r., s. 18.

¹⁴⁴ ICD- Refinitiv, Islamic Finance Development Report, 2022, s. 7.

Haji'nin) kurulduğu zamana 1963 yılına dayanmaktadır. Bu kuruluş Müslümanların Mekke'ye hac ziyaretlerini gerçekleştirmelerine yardımcı olmak ve aynı zamanda onları yatırım fırsatlarına ve ekonomik faaliyetlere katılmaya teşvik etmek için organize bir fon seferberliği sağlayan nitelikte bir kuruluştur.

1981 yılından sonra ülkeyi geliştirmek için çok sayıda düzenleme ve uygulama yapılmıştır. Bunlardan en önemlisi 1983 yılında çıkarılan İslami Bankacılık Kanunu'dur (IBA). Bu kanun, konvansiyonel bankacılığın yanında İslami bankacılığı da ön plana çıkarmayı amaçlamıştır.¹⁴⁵

1994 yılında İslami Bankalararası Para Piyasası (International Islamic Money Market-IIMM), katılım bankalarının kısa vadeli finansal enstrümanlara etkili ve verimli bir şekilde kaynak sağlayabilmesi amacıyla kurulmuştur.¹⁴⁶

Malezya Tabung Haji'nin tecrübesine dayanarak İslami finans sistemini uygulamak için sistematik bir süreç başlatmıştır. Süreç üç aşamaya ayrılmaktadır:

i. Alışma dönemi olarak kabul edilen ilk aşama (1963-1992); şariat ilkelerine uygun olarak İslami bankacılık faaliyetlerinin başlatıldığı, kapsamlı bankacılık ilkelerinin ilk olarak uygulandığı Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB)'ın kuruluşu ve İslami Bankacılık Kanunu'nun resmen yürürlüğe girdiği zamandır.

ii. 1993'ten 2003'e kadar olan ikinci aşamada, bankalar arasında rekabet için daha uygun bir ortam yaratılması amaçlanıyordu. İslami bankacılığa daha büyük bir pazar payı aramak için yeterli zaman verilmesi amaçlanıyordu. Ayrıca, İslami bankacılığın faydaları konusunda öncelikle Müslümanlar olmak üzere halk arasında farkındalık yaratılırken, 1993 yılında geleneksel bankaların İslami pencereler kurarak İslami bankacılık hizmetleri sunmalarına izin verildiği dönemdi.

¹⁴⁵ Khiyar Abdalla KHIYAR, "Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)", **International Business & Economic Research Journal**, Vol: 11, No: 10, 2012, s. 1133.

¹⁴⁶ IIMM, <https://iimm.bnm.gov.my/index.php?ch=4&pg=4&ac=22>, (10.03.2021).

iii. 2004'ten itibaren üçüncü aşama, daha fazla finansal serbestleşme dönemi idi. Bu dönemde Merkez Bankası, Malezya'da yeni yabancı katılım bankalarına lisans vererek faaliyet göstermeleri için destek vermiştir.¹⁴⁷

Katılım bankacılığı sektörüne ek olarak tekâfûl ve sukuk piyasasında da Malezya dünyada önemli bir paya sahiptir. Malezya'da tekâfûl sektörü, hem genel hem de aile segmentlerinde istikrarlı büyümesini devam ettirmiştir. 2020 yılına kıyasla 2021 yılında %6,6'lık bir büyüme göstermiştir.

2015-2021 yılları arasında dünyadaki kümülatif olarak sukuk ihraçlarında yaklaşık %30'luk bir yükseliş kaydedilmiştir. Malezya 2021'de toplam küresel ihraç edilen sukukun %25,7'sini temsil ederek sukuk piyasasında S.Arabistan'dan sonra ikinci konumda yer almaktadır.

Malezya kendisini İslami servet yönetimi hizmetlerinin önde gelen uluslararası sağlayıcılarından biri olarak göstermektedir. Küresel katılım fonlarının yaklaşık %28'ine sahip olan Malezya 2021 yılı itibarıyla Suudi Arabistan'dan (%35.2) sonra ikinci sırada yer almaktadır.¹⁴⁸

Tablo 6'da görüleceği üzere Malezya'da toplam 16 katılım bankası mevcut olup, 11.288 personelin katılım bankacılığı sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. Malezya'da katılım bankacılığı sektörü 2021 yılı verilerine göre ülke bankacılık sektörü içerisinde %28,9'luk paya sahiptir. Buna ek olarak Malezya dünya genelinde %11,1'lik payı ile katılım bankacılığı sektöründe aktifler toplamında İran (%28,6) ve Suudi Arabistan'dan (24,9) sonra 3.sırada yer almaktadır.¹⁴⁹

Malezya'da Covid-19'un ardından sınırlamalar kalkmış, ancak katılım bankası müşterilerinin geri ödeme zorluğu devam etmiş ve ekonomik faaliyetlere yönelik olumsuz beklentiler sürmüştür. Buna rağmen katılım bankacılığı sektörü iyi bir kârlılık seviyesine ulaşmıştır. Bunun sebebinin gelirlerin artması ve normalleşmesi (özellikle finansman ve ücrete

¹⁴⁷ Hamim S.Ahmad MOKHTAR, Naziruddin ABDULLAH ve S. Musa ALHABSHI, "Technical and Cost Efficiency of Islamic Banking in Malaysia", *Review of Islamic Economics*, Vol: 11, No: 1, 2007, ss. 7-9.

¹⁴⁸ IFSB, a.g.r., ss. 29-51.

¹⁴⁹ IFSB, a.g.r., s. 15.

dayalı faaliyetlerde) ve düşük fonlama maliyetleri sonucunda verimliliğin artması ve müşterilerin artan likit fonlarını değerlendirmesi olduğu düşünülmektedir.¹⁵⁰

Tablo 6. Malezya Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)

GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER	GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER
Banka Sayısı	16	Aktif Kârlılığı (ROA)	%1,1
Şube Sayısı	2.246	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)	%20
Çalışan Kişi Sayısı	11.288	Net İstikrarlı Finansman Oranı	%36,6
Aktif Büyüklük (milyon dolar)	956.127	Likidite Yeterlilik Oranı	%40,06
Net Kâr Oranı	%40,04	Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülükler Oranı	%138,3
Özkaynak Kârlılığı (ROE)	%15,3	Kredi/Mevduat Oranı	%96,9

Kaynak: IFSB, Malaysia, <https://www.ifsb.org/psifi 03.php>, (Erişim: 29/08/2022).

Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülükler Oranı bankaların kısa vadeli borçlarını karşılayacak likidite yeterliliğini göstermektedir. Bu oranın yüksek olması bankanın kısa vadeli borçlarını ödemekte bir zorlukla karşılaşmadığı anlamına gelmektedir.¹⁵¹ Buna göre Malezya'nın %138,3'lük oranı tüm bankacılık sektörünün oldukça üzerindedir. Bir diğer likidite pozisyonuna ilişkin önemli bir gösterge olan kredi/mevduat oranı mevduatın krediye dönüşüm oranını göstermektedir. Bu oran önceki dönemlerde %100 civarında iken 2021 yılında %96,9 seviyesinde yatay seyretmiştir. Malezya katılım bankacılığı sektörünün likidite riski oldukça düşüktür. Net İstikrarlı Finansman Oranı'nın yüksekliği (%36,6) de bu durumu doğrulamaktadır. Aynı zamanda likidite yeterlilik oranı da %40,06 düzeyindedir.

Bankacılık faaliyetlerinin sürdürülmesinde önemli bir etkiye sahip olan kârlılık oranlarına bakıldığında net kâr, ROA ve ROE oranlarında Malezya'nın iyi bir performans gösterdiği anlaşılmaktadır. Malezya katılım bankacılığı sektörünün sermaye gücünü gösteren SYR oranına

¹⁵⁰ IFSB, a.g.r., s. 67.

¹⁵¹ Eylem AKÇAN ve Beyhan Hilal YASLIDAĞ, "Türk Bankacılık Sektörünün Yabancı Sermaye Yatırımları İle Globalleşmesinin Mali Rasyolarına Etkisi", *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 11 (2), 2019, s. 149.

bakıldığında çalışmada incelenen ülkeler ile paralellik göstermekle birlikte daha iyi bir seviyede olduğu görülmektedir.

Malezya katılım bankacılığı sektörü, asgari sermaye yeterlilik oranının üzerinde bir orana sahiptir. Bankacılık faaliyetlerden elde edilen kazançlardaki iyileşmenin burada önemli bir etken olduğu düşünülmektedir.

Malezya’da katılım bankacılığının gelişimi finans sektörü yanında eğitim faaliyetleri ve makro düzeydeki ekonomi politikalarıyla da teşvik edilmektedir. Malezya katılım bankacılığı ve finansı sektörü; hükümetin, düzenleyici otoritelerin ve paydaşlarının birlikte çalışmasının nihayetinde güçlü ve dayanıklı bir hale ulaşmıştır. Malezya’nın islam iktisadı ve finansını geliştirmek için farklı uygulamalara başvurduğu görülmektedir.

3.2.2. Suudi Arabistan

İslam dini faizi yasakladığından dolayı 20. yüzyılın ortalarına kadar Suudi Arabistan’da bankacılık faaliyetleri görülmemiştir. Suudi Arabistan’da ilk kurulan banka Ulusal Ticaret Bankası (The National Commercial Bank-NCB)’dır. NCB aktif büyüklüğü ile Arap dünyasındaki en büyük banka olup Suudi Arabistan İslami bankacılığının küresel anlamda gelişimine katkı sağlamıştır. Suudi Arabistan’da geleneksel bankalar da özel İslami bankacılık pencereleri ve şubeleri açarak faaliyet göstermektedir.

Suudi Arabistan’da İslami bankacılık faaliyetlerini kontrol eden ve düzenleyen bağımsız bir şariat kurulu bulunmamaktadır. 1952 yılında kurulan Suudi Arabistan Para Ajansı, (Saudi Arabian Monetary Agency-SAMA) ticari bankalar ile İslami bankaları kontrol etmekte ve regüle etmektedir.¹⁵²

1975 yılında Suudi Arabistan’ın Cidde şehrinde İslam Kalkınma Bankası (İKB) kurulmuştur. İKB, İslam ülkelerinin kalkınma ve yatırım projelerine destek olmayı hedeflemiştir.¹⁵³

¹⁵² Ali Saeed AL-SHAMRANI, Islamic Financial Contracting Forms in Saudi Arabia Law and Practice, (Brunel University Law School, College of Business, Arts and Social Sciences, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, 2014), s. 28.

¹⁵³ **IDB**, Annual Report 1436H, 2015, s. 3.

2015-2021 yılları arasında küresel sukuk ihraçlarındaki artışa Suudi Arabistan'ın önemli katkısı olmuştur. Suudi Arabistan 2021'de toplam küresel ihraç edilen sukukun % 33,5'ini oluşturmuştur.

Suudi Arabistan'da 2021 yılı itibariyle katılım bankalarının toplam aktiflere göre sektör içindeki payı %77,2'dir. Suudi Arabistan küresel katılım bankacılığı sektöründeki %30,6 payı ile katılım bankacılığı sektöründe lider konumundadır. Katılım fonları alanında cazibe merkezi olarak görülen Suudi Arabistan küresel ölçekte %35,2'lik bir paya sahiptir.¹⁵⁴

Tablo 7'de görüleceği üzere Suudi Arabistan'da toplam 4 katılım bankası mevcut olup, katılım bankacılığı sektöründe 18.476 kişiyi istihdam ettiği görülmektedir.

Suudi Arabistan'da Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülöklere Oranı %25,4 olsa da yani oran diğer öklere kıyasla daha düşük olsa da bankanın kısa vadeli borçlarını ödemekte iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Suudi Arabistan'da mevduatın krediye dönüşüm oranı da oldukça yüksektir. Likidite yeterlilik oranının oldukça yüksek olması da likidite riskini düşürmektedir.

Tablo 7. Suudi Arabistan Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)

GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER	GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER
Banka Sayısı	4	Aktif Kârlılığı (ROA)	%2,4
Şube Sayısı	808	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)	%19,4
Çalışan Kişi Sayısı	18.476	Net İstikrarlı Finansman Oranı	%43,3
Aktif Büyüklük (milyon dolar)	1.010.828	Likidite Yeterlilik Oranı	%53,8
Net Kâr Oranı	%53,8	Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlölöklere Oranı	%25,4
Özkaynak Kârlılığı (ROE)	%19,4	Kredi/Mevduat Oranı	%96,9

Kaynak: IFSB, Saudi Arabia, https://www.ifsb.org/psifi_03.php, (Erişim: 29/08/2022).

¹⁵⁴ IFSB, a.g.r., ss. 16-29.

ROA ve ROE'nin yüksek olması yabancı kaynaklara olan ihtiyacı azaltmakta ve bunun sonucunda dış kaynaklara olan talebin azalması ile katılım bankalarının likidite riskine maruz kalma ihtimali de azalmaktadır. Bu minvalde bakıldığında Suudi Arabistan'ın kârlılık ve likidite oranlarının iyi bir seviyede olduğu görülmektedir. Net İstikrarlı Finansman Oranı'nın yüksekliği de bu durumu doğrulamaktadır.

Sermaye yeterlilik rasyosuna bakıldığında katılım bankacılığı sektörünün sermaye kalitesini iyileştirmeye devam ettiği görülmektedir. Suudi Arabistan'ın önde gelen katılım bankalarından Al Rajhi Bank'ın operasyonel verimliliğini artırmak için sermaye artırımına gitmesi nedeniyle sektörün daha fazla büyümesi tahmin edilmektedir.¹⁵⁵

3.2.3. Birleşik Arap Emirlikleri

Ortadoğu ve körfez bölgesinde yer alan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) yedi emirliğin birleşmesiyle 1971 yılında kurulmuştur. BAE, yaklaşık %9 pay oranı ile küresel İslami finans söktüründe ilk 5 ülke içinde yer almaktadır.¹⁵⁶

Dünyada birçok ülke, katılım bankalarının konvansiyonel bankalarla beraber faaliyet gösterdiği ikili bankacılık sistemi olarak bilinen sistemi tecrübe etmiştir. İkili bankacılık sistemine sahip ilk banka olan Dubai İslam Bankası 1975'te 14 milyon dolar ödenmiş sermaye ile BAE'de kurulmuştur.¹⁵⁷

BAE 2019'da toplam küresel ihraç edilen sukukun %5,9'unu oluşturmakta iken, 2020 yılında bu oran %7,49'a ulaşmıştır.¹⁵⁸ Küresel sukuk ihraçlarının artışında kamu kesiminin yapmış olduğu ihraçların önemli bir etkisi olmuştur. Kamu kesiminin ihraç etmiş olduğu sukuklarda Malezya ve Türkiye'den sonra BAE küresel anlamda önemli bir konuma sahiptir.

Suudi Arabistan, İran ve Malezya tekafül piyasasının %80'ine sahip olarak küresel anlamda önemli bir etkiye sahiptirler. Bu ülkeleri BAE 3 milyar dolarlık toplam aktifleri ile takip etmektedir.

¹⁵⁵ IFSB, a.g.r., s. 84.

¹⁵⁶ IFSB, a.g.r., ss. 15-91.

¹⁵⁷ Suzanna ELMASSAH ve Ola AL SAYED, "Banking Sector Performance: Islamic and Conventional Banks in The UAE", *International Journal of Information Technology and Business Management*, Vol: 36, No: 1, 2015, s. 69.

¹⁵⁸ IIFM, Sukuk Report, 9th Edition, 2020, s. 95.

BAE’de 2021 yılı itibariyle katılım bankalarının toplam aktiflere göre sektör içindeki payı %23,9’dur. Dünyadaki katılım bankacılığı aktifler toplamında BAE %10’luk paya sahiptir.¹⁵⁹

BAE’de katılım bankacılığı sektörünü geliştiren en önemli etkinin teknolojik gelişim ve artan rekabet olduğu düşünülmektedir.

BAE’nin net kar ve likidite oranlarına bakıldığında sektör ortalaması seviyesinde yer aldığı görülmektedir. Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülükler oranının %19,4 ve kredi/mevduat oranının %90 seviyesinde olması ise likidite riskine dayanıklı olduğunu göstermektedir. Sektörün kârlılık göstergeleri ve SYR’si yeterli düzeydedir. Ayrıca Net İstikrarlı Finansman Oranı ve Likidite Yeterlilik Oranı da oldukça yüksektir.

Tablo 8. BAE Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)

GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER	GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER
Banka Sayısı	10	Aktif Kârlılığı (ROA)	%1,4
Şube Sayısı	212	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)	%18,1
Çalışan Kişi Sayısı	7.060	Net İstikrarlı Finansman Oranı	%45,3
Aktif Büyüklük (milyon dolar)	590.347	Likidite Yeterlilik Oranı	%36,2
Net Kâr Oranı	%36,2	Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülükler Oranı	%19,4
Özkaynak Kârlılığı (ROE)	%20,2	Kredi/Mevduat Oranı	%90,6

Kaynak: IFSB, United Arab Emirates, https://www.ifsb.org/psifi_03.php, (Erişim: 29/08/2022).

Tablo 8’de görüleceği üzere 2021 yılında BAE’de toplam 10 banka mevcut olup 7.060 personelin katılım bankacılığı sektöründe istihdam edildiği görülmektedir. BAE’de katılım bankacılığı sektörü 2021 yılı dikkate alındığında ülke bankacılık sektörünün yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır.

3.2.4. Kuveyt

¹⁵⁹ IFSB, a.g.r., s. 16.

Kuveyt, katılım bankacılığı faaliyetlerine 1977 yılında kurulan Kuveyt Finans Kurumu (Kuwait Finance House-KFH) ile başlamıştır. Kuveyt'te 2021 yılı itibariyle katılım bankalarının toplam aktiflere göre sektör içindeki payı %51,9'dur. Dünyadaki katılım bankacılığı aktifler toplamında Kuveyt BAE'den sonra %6.3 pay ile ilk 5 ülke arasında yer almaktadır.¹⁶⁰ Toplam bankacılık sisteminin %42'sini katılım bankacılığının oluşturduğu Kuveyt'te katılım bankaları 2019 yılı itibari ile %9,2 büyüyerek sektöre küresel ölçekte önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁶¹

Kuveyt'te yasal çerçevedeki çalışmalar katılım bankacılığı sektörünün daha iyi bir seviyeye çıkmasını sağlamış ve Kuveyt'in Körfez ülkeleri arasında önemli bir konum elde etmesini sağlamıştır.¹⁶²

Kuveyt 2019'da toplam küresel ihraç edilen sukukun %7,2'sini oluşturken, 2021 yılında bu oran %8,3'e yükselmiştir. Kuveyt sukuk piyasasında Endonezya'dan (%15,8) sonra 4.ülke konumundadır. Katılım fonlarına bakıldığında ise 2020 yılında küresel ölçekte %1.5'lik paya ulaşmıştır.

Tekafül sektöründe ise sigorta ile ilgili denetleme kurumlarının da desteği ile 2019 yılında %11,4 olan tekafülün payı 2020 yılında yaklaşık %40'a ulaşmıştır.¹⁶³

Tablo 9. Kuveyt Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)

GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER	GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER
Banka Sayısı	6	Aktif Kârlılığı (ROA)	%1,6
Şube Sayısı	182	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)	%18,6
Aktif Büyüklük (milyon dolar)	40.810	Net İstikrarlı Finansman Oranı	%29,9
Net Kâr Oranı	%33,8	Likidite Yeterlilik Oranı	%33,8
Özkaynak Kârlılığı (ROE)	%17	Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülüklerle Oranı	%35,4

Kaynak: IFSB, Kuwait, https://www.ifsb.org/psifi_03.php, Erişim: 29/08/2022).

*Çalışan kişi sayısı ve Kredi/Mevduat oranına ait veri bulunamamıştır.

¹⁶⁰ IFSB, a.g.r., ss. 15-16.

¹⁶¹ Central Bank of Kuwait, Financial Stability Report 2019, Kuwait, s. 53.

¹⁶² Seyfettin ERDOĞAN ve Ayfer GEDİKLİ, "Kuveyt'te İslami Bankacılık", International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics, 2018, s. 92.

¹⁶³ IFSB, a.g.r., ss. 29-46.

Kuveyt katılım bankacılığı sektörü toplamda 6 katılım bankası ve 182 şubeden oluşmaktadır. Kuveyt'teki katılım bankalarının özet finansal bilgilerinin gösterildiği Tablo 9'da 2021 yılına bakıldığında; aktif karlılıkta (%1,6) makul bir düşüş varken sermaye yeterlilik oranlarında ılımlı bir yükseliş görülmüştür. Sektörün ROE'si %17, SYR'si ise %18,6 olup sektör için makul seviyelere ulaşmıştır.¹⁶⁴ Bununla birlikte, Kuveyt katılım bankacılığı sektörünün güçlü sermaye yapısı, özkaynak kârlılığı ve aktif kârlılığı rasyosu ile yeterli likit varlık düzeyi (%33,8) sayesinde likidite riskine dayanıklılığını koruduğu değerlendirilmektedir.

3.3. Türkiye'de Katılım Bankaları ve Likidite Riski Yönetimi

3.3.1. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığının Gelişimi

Türkiye'de katılım bankacılığının ve faizsiz finansın temeli birçok farklı kaynaktan Osmanlı döneminde faaliyet gösteren para vakıflarına dayandırılmaktadır.¹⁶⁵ Ülkemizde katılım bankalarının bankacılık sektöründeki konumu ve değeri ilk kuruldukları günden itibaren gelişim göstermektedir. Bankacılık sektörüne ışık tutması açısından Türkiye'deki katılım bankacılığı sürecinin incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Ülkemizde katılım bankacılığı ilk olarak 16 Aralık 1983 tarihli ve 83/7506 sayılı kararname ile "Özel Finans Kurumu (ÖFK)" adı ile zikredilmiştir.¹⁶⁶ Bu yıldan itibaren konvansiyonel bankalardan uzak duran muhafazakâr insanlar tasarruflarını bu kurumlarda değerlendirmeye başlamışlardır.

1985 yılında Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş. ve Faisal Finans Kurumu faaliyetlerine başlamıştır. 1989'da Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., 1991'da Anadolu Özel Finans Kurumu, 1995'da İhlas Finans Kurumu, 1996'da Asya Özel Finans kurumu, 2005'te Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş. (Anadolu Finans ve Faisal Finans Kurumu'nun birleşmesiyle oluşmuştur), Ziraat Katılım Bankası A.Ş., 2016'da Vakıf Katılım Bankası A.Ş. ve 2019'da ise Türkiye Emlak Katılım A.Ş. sektöre dahil olmuşlardır.¹⁶⁷

¹⁶⁴ IFSB, Kuwait, https://www.ifsb.org/psifi_03.php (Erişim: 28/03/2021).

¹⁶⁵ KAYAHAN, GÖRKAŞ ve ÖNK, a.g.m., s. 86.

¹⁶⁶ 18256 Sayılı ve 19.11.1983 Tarihli Resmi Gazete, Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 16/12/1983 Gün ve 83/7506 Sayılı Kararname Ek Karar, m.1.

¹⁶⁷ İhlas Finans Kurumu'nun faaliyet izni 2001 yılında ve Bank Asya'nın faaliyet izni ise 2016 yılında kaldırılmıştır. TUNÇ, a.g.e., s. 177.

Türkiye’de özel finans kurumlarının kuruluş ve faaliyetleri 19 Aralık 1999 tarihine kadar 83/7506 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmekteydi. Bu kurumlar bankacılık hizmeti veriyor dahi olsalar kanun nezdindeki statüleri farklıydı. Bu statü edinme çabası ÖFK’yı hem ülke içinde hem ülke dışındaki işlemleri itibariyle problem yaşatmıştır. Bu yaşanan sıkıntıları çözmek için devlet kurumları hummalı bir altyapı çalışması 2001 yılında gerçekleştirmiş ve ÖFK’ların Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur. Bankacılık sektörüne entegrasyonunu 4389 sayılı 18.06.1999 tarihli Bankalar Kanunu ile sağlamıştır.

2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “Özel Finans Kurumu” ismi yerine “Katılım Bankası” kullanılmaya başlanmıştır.¹⁶⁸ Özel finans kurumu katılım bankacılığı sistemini tam olarak yansıtmadığından ve dünyada bu ismin kullanılmıyor olmasından dolayı katılım bankacılığı ibaresi kullanılmıştır. Aynı yıl Özel Finans Kurumları Birliği’nin adı Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak değişmiştir.

Katılım bankacılığı faaliyetlerinde meslek ilke ve standartların belirlenmesi amacıyla TKBB tarafından 2018 yılında “Merkezi Danışma Kurulu” kurulmuştur. Kurulun katılım bankaları arasındaki uygulama farklılıklarını giderme yetkisinin olması uygulama birliği açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁶⁹

Türkiye’de katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payı 2020 Aralık ayı itibari ile %7,1’e yükselmiştir. Katılım Bankaları Strateji Belgesi’nde katılım bankalarının aktif büyüklüğünün 2025 yılı itibari ile %15’e çıkması öngörülmektedir.¹⁷⁰

3.3.2. Türk Bankacılık Sektöründe Katılım Bankacılığının Yeri ve Önemi

Türkiye’de bankacılık sektöründe katılım bankaları kısa sürede hızlı bir gelişim trendi yakalamış ve önemli bir konuma sahip hale gelmiştir. 2017-2021 yılları arasında katılım bankalarının toplam aktif büyüklükleri her yıl artış göstermiştir. Öyle ki; 2017-2021 yılları arasında ortalama aktif büyüme oranı yaklaşık %41 olarak gerçekleşmiştir. Son 5 yıllık gelişimin gösterildiği Tablo 10’a bakıldığında katılım bankalarının bankacılık sektöründe %7,8’lik bir paya

¹⁶⁸ 25983 Sayılı ve 01.11.2005 Tarihli Resmi Gazete, 5411 Sayılı 19.10.2015 Tarihli Bankacılık Kanunu, m.3.

¹⁶⁹ 253 Sayılı 02.04.2018 Tarihli TKBB Yönetim Kurulu Kararı, Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ.

¹⁷⁰ TKBB, Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Belgesi, 2015-2025, İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 5 (1), 2021, s. 8.

ulaştığı görülmektedir. Toplam aktif büyüklüğü pandemiye rağmen sektörde %64'lük bir büyüme göstererek sektörde önemli bir konuma yükselmiştir.¹⁷¹

Türkiye'de faaliyetlerini sürdüren katılım bankası sayısı Emlak Katılım'ın kurulması ile 6'ya yükselmiştir. Diğer katılım bankaları; Albaraka Türk Katılım Bankası, Kuveyt Türk Katılım Bankası, Türkiye Finans Katılım Bankası, Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası'dır.

Tablo 10. Katılım Bankalarının Aktif Gelişim Hızı ve Bankacılık Sektörü İçindeki Payı

Yıl	Toplam Aktifler Katılım (milyon TL)	Değişim (%)	Sektör Payı (%)	Toplam Aktifler Bankacılık (milyon TL)
2017	160.136	20,5	4,9	3.257.842
2018	206.930	29,2	5,3	3.867.425
2019	284.459	37,4	6,3	4.490.817
2020	437.146	53,7	7,1	6.106.441
2021	717.338	64,1	7,8	9.215.462

Kaynak: BDDK, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> (2/9/2022).

Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarının yurt içi ve yurt dışı toplam şube sayısı %4,5 büyüme ile 2021 yılında 1.311 olmuştur. Bankacılık sektöründeki toplam şube adedine bakıldığında (11.098) katılım bankaları bankacılık sektörü toplam şube adedinin %12'sini meydana getirmektedir. Katılım bankalarında istihdam eden personel sayısı ise 2021 yılında yaklaşık %2'lik bir büyüme göstererek 17.147'ye yükselmiştir.¹⁷²

Tablo 11. Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi

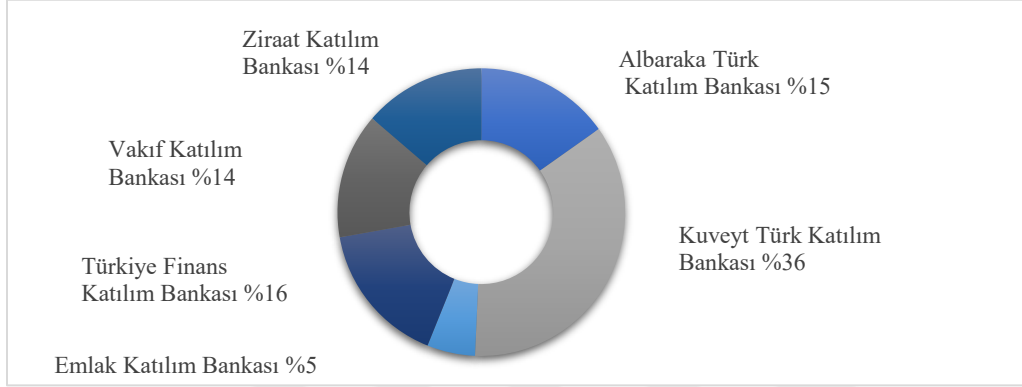
Yıl	Şube Adedi	Değişim (%)	Personel Adedi (Katılım)	Personel Adedi (Bankacılık)	Şube Adedi (Bankacılık)
2015	1.080	9	16.554	217.504	12.269
2016	959	11,2	14.465	210.886	11.747
2017	1.032	8	15.029	208.280	11.584
2018	1.122	8,7	15.652	207.713	11.572
2019	1.179	5,1	16.040	204.626	11.372
2020	1.255	6,4	16.848	203.223	11.189
2021	1.311	4,5	17.147	202.136	11.098

Kaynak: BDDK, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> (2/9/2022).

¹⁷¹ BDDK, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> (Erişim: 2/9/2022).

¹⁷² TKBB, Katılım Bankaları 2021 Sektör Raporu, 2022, s. 63.

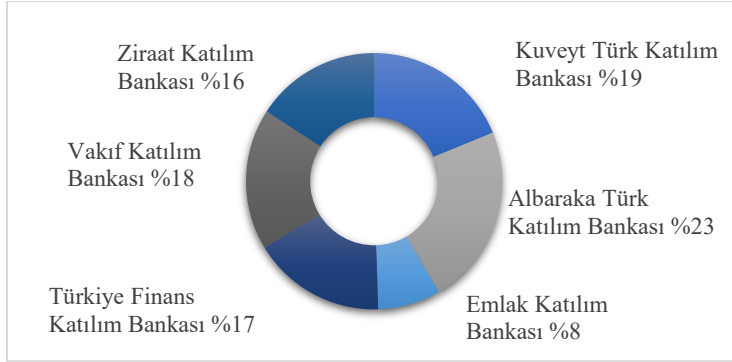
Grafik 3'te görüldüğü üzere Türkiye'de katılım bankalarının aktif büyüklüğüne göre pazar payları kıyaslandığında Kuveyt Türk %36 ile ilk sırada yer almaktadır. Kuveyt Türk'ü %16 ile Türkiye Finans, %15 ile Albaraka Türk, %14 ile Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım, %5 ile Emlak Katılım takip etmektedir.

Grafik 3. Katılım Bankaları Pazar Payları (2021)

Kaynak: TKBB, <https://tkbb.org.tr/veri/bankamukayese>, (2/9/2022).

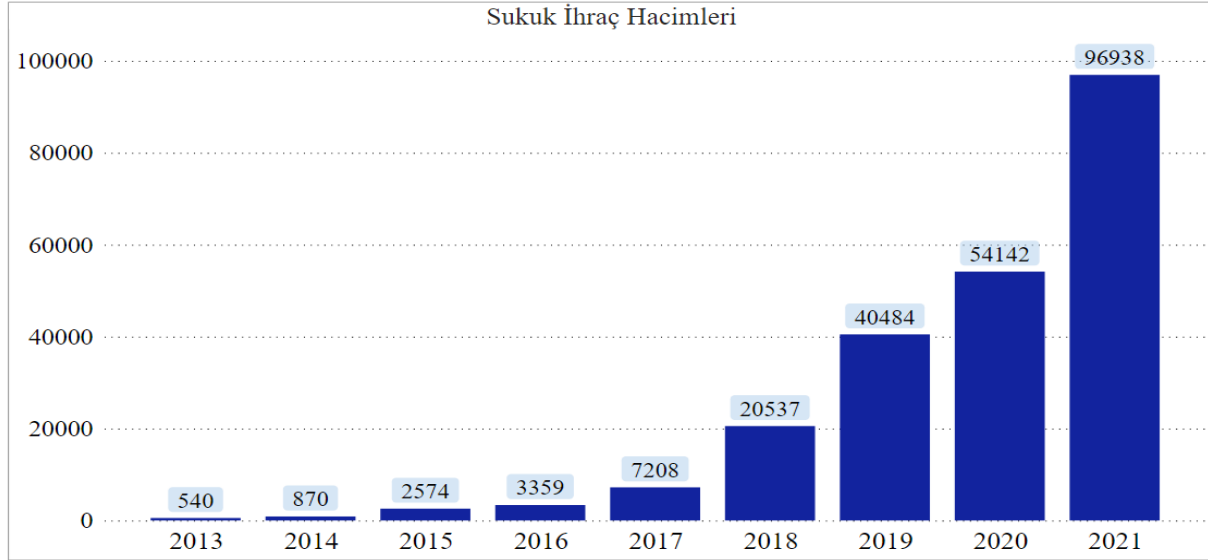
Grafik 4'te görüldüğü üzere 2012-2021 yılları arasında ihraç edilen sukuklar kıyaslandığında Albaraka Türk %23, Ziraat Katılım %16, Vakıf Katılım %18, Kuveyt Türk %19, Türkiye Finans %17, Emlak Katılım ise %8'lik paya sahiptir.

Grafik 4. Toplam Sukuk İhraç Payları (2021)

Kaynak: TKBB, Katılım Bankaları Sukuk İhraç Hacimleri, https://tkbb.org.tr/Documents/Ozet_Sukuk_Raporu_Aralik_2021.pdf, (05.9.2022).

Grafik 5'e bakıldığında 2013-2021 yılları arasındaki toplam sukuk ihraç hacminde 2018 yılında %185, 2019 yılında %97, 2020 yılında %33, 2021 yılında ise %79 oranında artış olduğu görülmektedir.

Grafik 5. Sukuk İhraç Hacimleri (Milyon TL, 2013-2021)

Kaynak: TKBB, Sukuk İhraç Hacimleri Raporları, <https://tkbb.org.tr/veri/sukukihraclari>, (05.11.2021).

3.3.3. Katılım Bankalarıyla Konvansiyonel Bankaların Karşılaştırması

Dünyada son 20 yılda İslami finans ve katılım bankacılığı büyüme ve gelişim gösterirken, daha önce ifade edildiği gibi Türkiye’de faaliyetleri 1985 yılından itibaren başlamış, ancak özellikle 2015 yılından bu yana katılım bankacılığının bankacılık sektörü içerisindeki payı hızlı bir artış trendine girmiştir.

Burada 2011-2021 yılları arasında bankaların aktifleri, toplanan fonları, kredileri, öz kaynak gelişimi, SYR’si, ROA’sı, ROE’si ve net kâr verileri kullanılarak katılım bankaları ile geleneksel bankaları karşılaştırılmıştır. Veriler BDDK aylık sektör verilerinden derlenerek bir önceki yıla göre yüzde değişimleri ve sektör payları hesaplanmıştır. Yıllar itibarıyla elde edilen veriler grafiklere aktarılarak eğilim yönü gösterilmiştir.

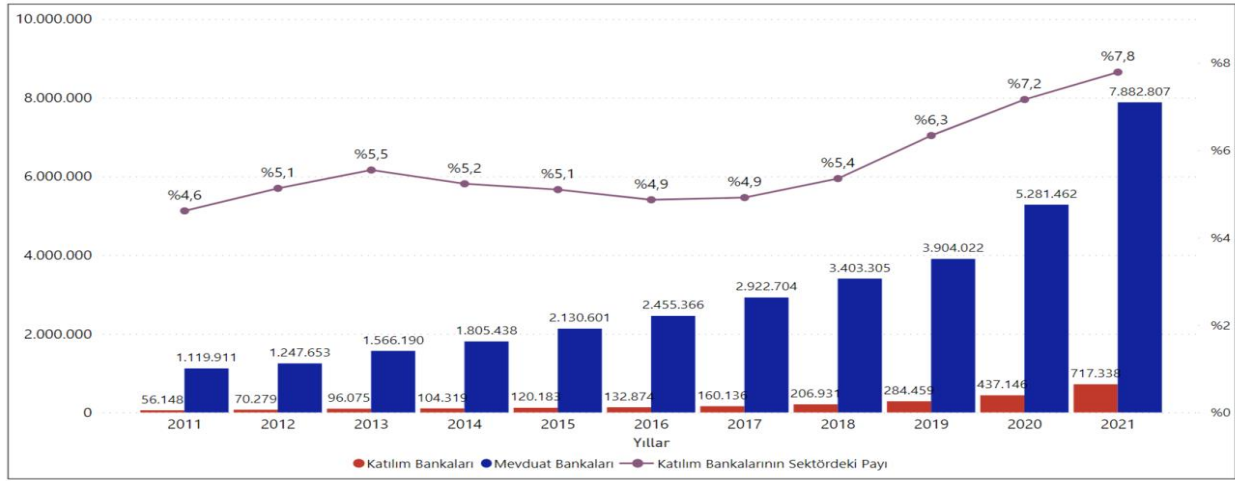
a) Aktifler

2005 yılı Ocak ayı itibarıyla aktifler toplamında bankacılık sektörü içerisinde geleneksel bankaların payı %94 iken, katılım bankalarının sektördeki payı %2,4’tü.¹⁷³ Katılım bankalarının artan büyüme hızından dolayı son yıllarda geleneksel bankaların sektördeki payında bir daralma

¹⁷³ BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (02.12.2021).

görülmektedir. 2021 yılı itibarıyla Türk bankacılık sektörünün aktif büyüklüğünün %7,8'ini katılım bankaları oluşturmaktadır.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğünde 2025 yılında %15 bankacılık sektör payını elde etme potansiyeli ve hedefi olduğu, Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Raporu'nda ifade edilmektedir. Katılım bankalarının bankacılık sektörü içindeki payının 2016-2021 yılları arası sürekli artış eğiliminde olması ve sektöre yeni katılan katılım bankaları ile katılım bankacılığına ilgilinin artması katılım bankalarının sektördeki payının yükselmesi beklentisini canlı tutmaktadır.

Grafik 6. Aktif Gelişimi (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (02.12.2021).

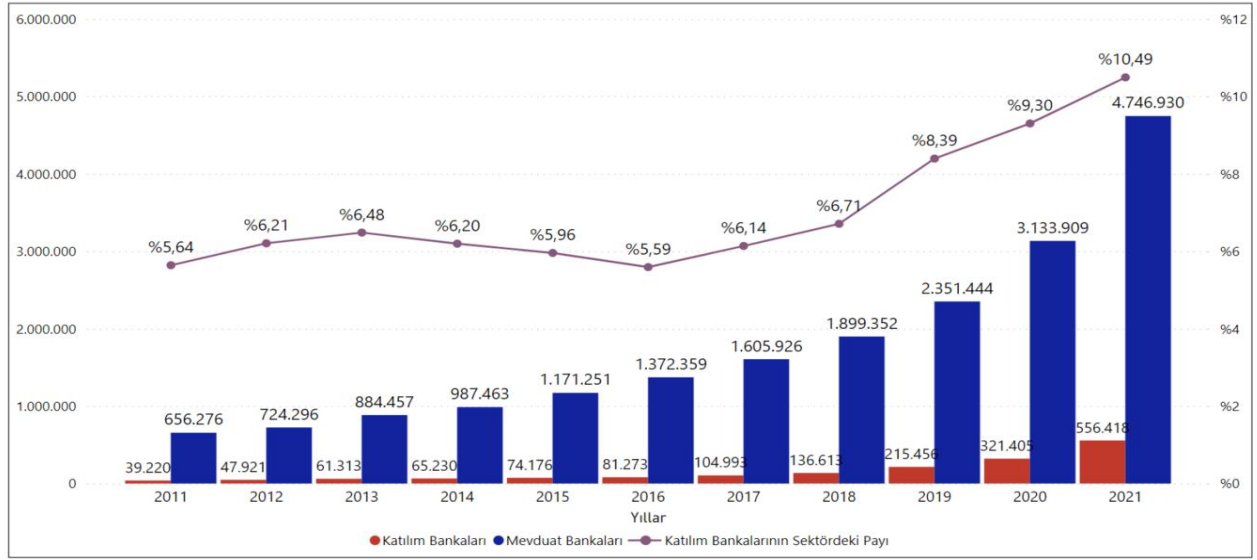
Grafik 6'da görüldüğü üzere 2021 yılı itibarıyla geleneksel bankaların aktif büyüklüğü 7,8 trilyon TL iken katılım bankalarının aktif büyüklüğü 717 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. 2011-2021 yılları arasındaki katılım bankaları ve mevduat bankaları karşılaştırıldığında katılım bankalarının daha hızlı bir büyüme gerçekleştirdiği görülmektedir. Katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen bu yüksek büyüme oranı katılım bankalarının potansiyelinin yanı sıra finans sektöründe yeni gelişmekte olmasından da kaynaklanmaktadır.

b) Toplanan Fonlar

Grafik 7'de görüldüğü üzere 2011 yılı Ocak ayı itibarıyla toplanan fonlarda katılım bankalarının bankacılık sektörü pastasında aldığı pay %6'ya yaklaşıyordu. 2021 yılına gelindiğinde bu oran %10,49'e yükselmiştir. 2021 yılında mevduat bankalarının topladıkları fon miktarı 4,7

trilyon TL iken katılım bankalarının topladıkları fon miktarı 556 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir.

İncelenen tüm yıllarda katılım ve mevduat bankalarının topladıkları fonların arttığı görülmektedir. Toplanan fonların artış göstermesi ülkede tasarruf eğiliminin arttığının bir göstergesi olup, ülke ekonomisinin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Çünkü yüksek tasarruf ve toplanan fonlar firmaların fon kaynağı bulması ve yatırım yaparak istihdam sağlamasında doğrudan etkili olmaktadır.

Grafik 7. Toplanan Fonların Gelişimi (Milyon TL)

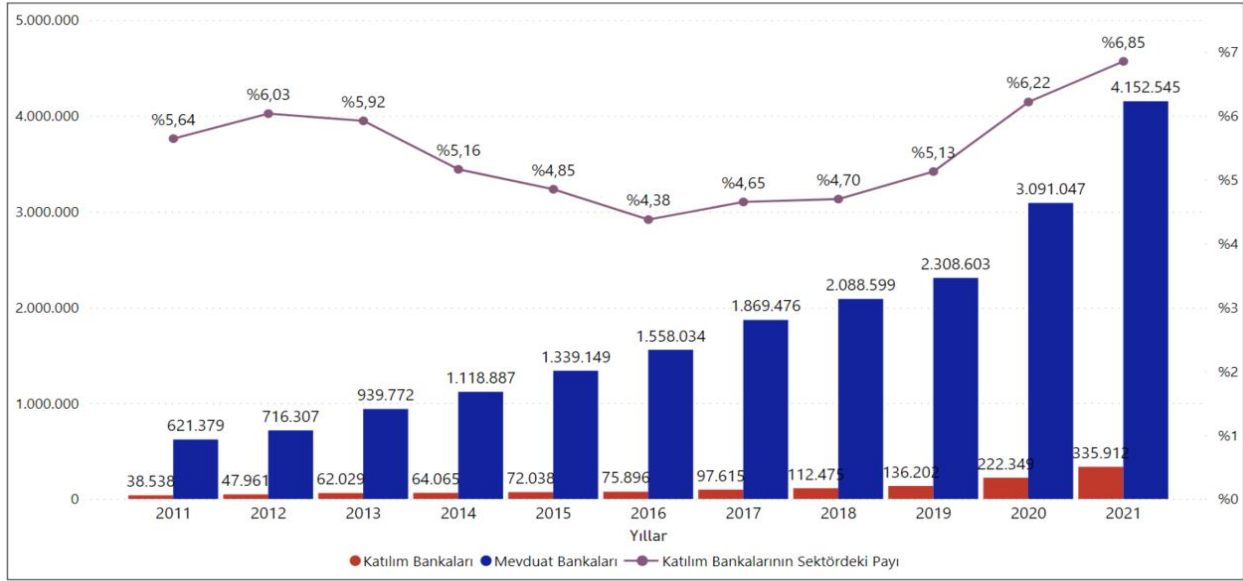
Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (02.12.2021).

c) Krediler

Krediler bankacılık sektöründe önemli bir varlık kalemi olup tasarrufların ekonomiye aktarılmasında ve finansal maliyetlerin düşük olduğu ülkelerde reel sektöre pozitif katkı sağlamaktadır.

Grafik 8'e bakıldığında 2011-2021 yılları arasında bankacılık sektöründe kredilerin istikrarlı bir şekilde büyüme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. 2021 yılında mevduat bankalarının kullandıkları fon miktarı 4,1 trilyon TL iken katılım bankalarının kullandıkları fon miktarı 335 milyar TL seviyesindedir. 2011 yılı Ocak ayı itibarıyla kullandırılan fonlarda katılım bankalarının bankacılık sektörü pastasından aldığı pay %6'ya yaklaşmıştı. 2021 yılına

gelindiğinde ise bu oran %7’ye yaklaşmıştır. Bu çerçevede katılım bankalarının fon kullandırmada topladıkları fonlar kadar sektördeki pay oranını artıramadıkları görülmektedir.

Grafik 8. Kredilerin Gelişimi (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (02.12.2021).

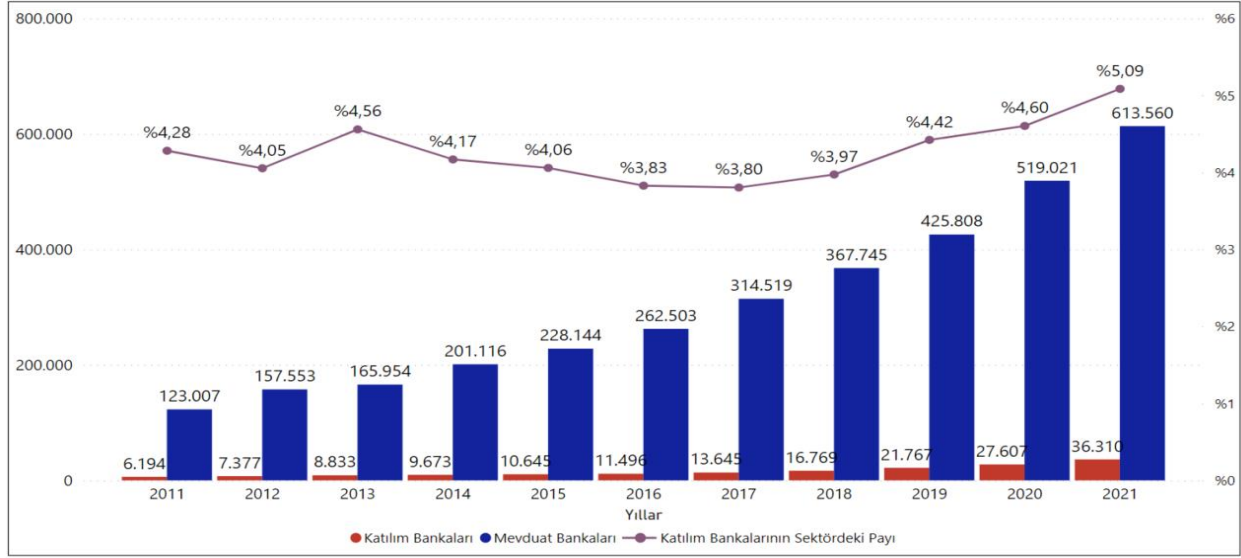
d) Öz kaynaklar

Öz kaynakların güçlü olması bankaların kullandırılabilir fonları pozitif olarak etkilemektedir.¹⁷⁴

Grafik 9’da görüldüğü üzere 2011 yılı itibarıyla öz kaynaklara bakıldığında bankacılık sektörü içerisinde katılım bankalarının sektördeki payı yüzde 4,28’dir. 2021 yılına gelindiğinde ise bu oran yüzde 5’e ulaşmıştır. 2021 yılı mevduat bankalarının toplam öz kaynakları 613 milyar TL iken, katılım bankalarının toplam öz kaynakları 36 milyar TL seviyesindedir.

İncelenen tüm yıllarda katılım ve mevduat bankalarının öz kaynaklarının arttığı görülmektedir. 2019 yılında bankacılık sektörü %4, 2020 yılında %4,6 özkaynaklarını artırırken katılım bankaları 2019 yılında %30 ve 2020 yılında %16 seviyesinde artırmıştır.

¹⁷⁴ Orhan SEVİLENGÜL, **Genel Muhasebe**, 15. Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi, 2009, s. 471.

Grafik 9. Öz kaynakların Gelişimi (Milyon TL)

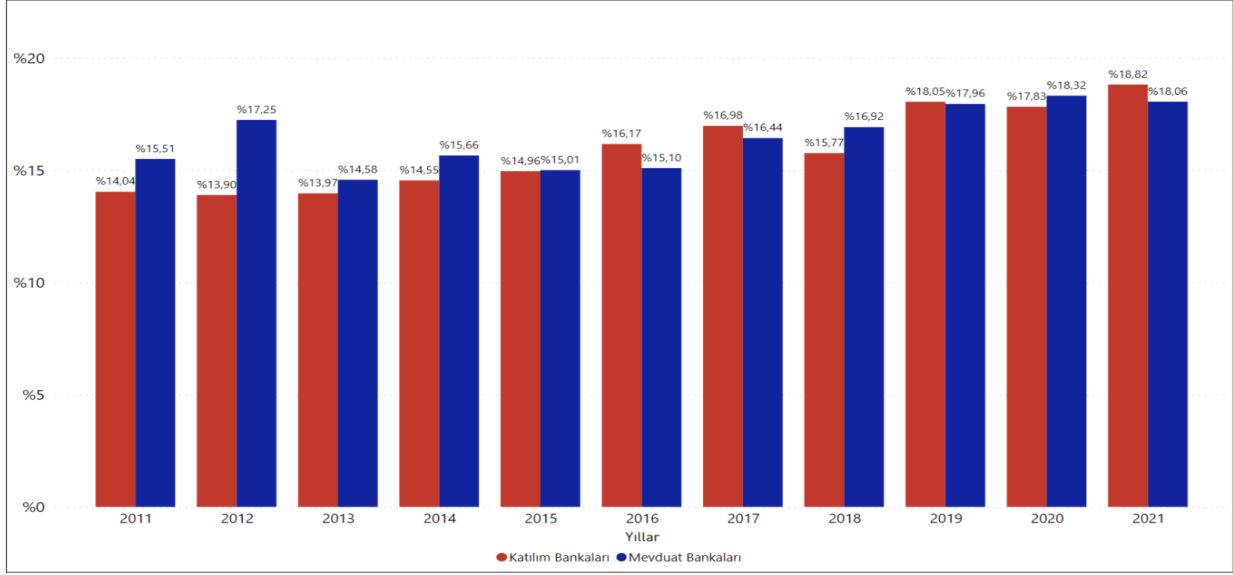
Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (02.12.2021).

e) Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)

SYR, mevcut öz sermaye ile bankaların alabileceği potansiyel risklerin oranını göstermektedir. Bu oran bankaların özsermayeleriyle banka işlemlerinin arasındaki ilişkilerin ölçülmesine de yardımcı olmaktadır. Uluslararası düzenlemelerde SYR için alt sınır %8 olarak belirlenirken, BDDK Türkiye'deki bankaların %12 oranını sağlamasını beklemektedir.¹⁷⁵

2011-2016 yılları arasında gerek bankacılık sektörünün ve mevduat bankalarının SYR'sindeki düşüş gerekse katılım bankalarının sermaye yapılarını güçlendirmeleri ile 2016 yılında katılım bankalarının SYR'si mevduat bankalarının üzerine çıkmıştır. Mevduat bankalarının SYR'si 2021 yılında %18,06 olurken, katılım bankalarının ise %18,82 seviyesine ulaşmış ve mevduat bankalarının üzerinde seyretmiştir (Bkz. Grafik 10).

¹⁷⁵ BDDK, 16/11/2006 tarih ve 2026 sayılı BDDK Kurul Kararı, <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/958>, (23.11.2021).

Grafik 10. Sermaye Yeterlilik Oranları (SYR)

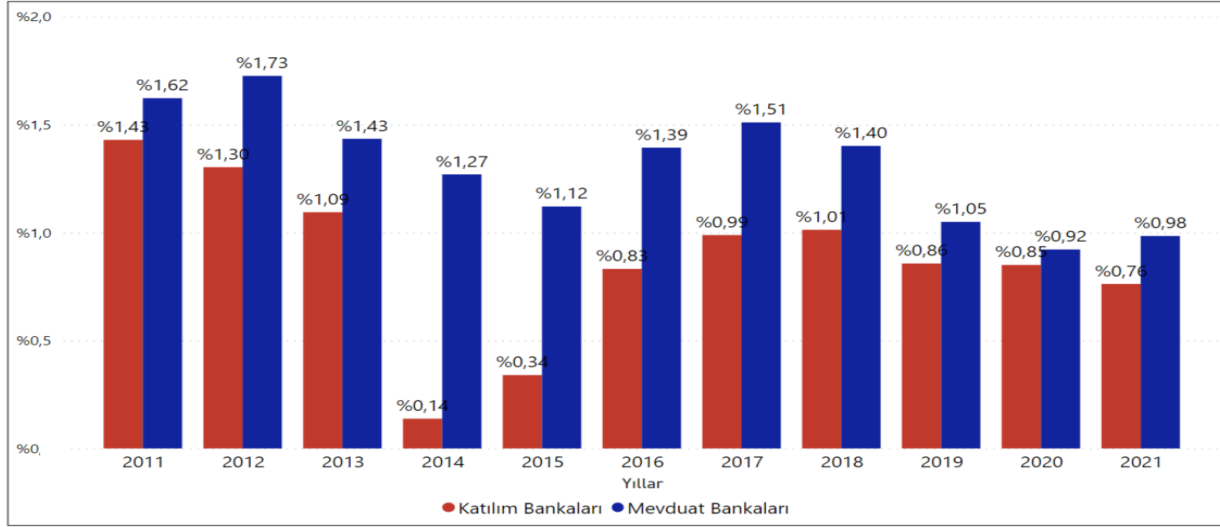
Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (08.12.2021).

f) Aktif Kârlılık Oranı (ROA)

Finans sistemi içinde payı ve önemi giderek artan katılım bankalarının en mühim amaçlarından biri diğer şirketler gibi kâr artışıdır. Bunun için de aktiflerini verimli bir şekilde kullanmaları gerekmektedir.

ROA; vergi sonrası kârın aktif toplamına oranını gösterir. Bu oran bankanın kâr edebilmek için aktiflerini ne kadar verimli kullandığını göstermektedir.

Türkiye’de hem katılım hem de mevduat bankalarında ROA geçen yıllar içerisinde değişken ve inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. 2011 yılında ROA’sı yüksek olan bankacılık sektörünün (Katılım bankaları %1,4, mevduat bankaları %1,62) yıllar içindeki inişli çıkışlı seyri sonucu 2021 yılında katılım bankaları %0,76, mevduat bankaları ise %0,98 ROA ile faaliyetlerini sürdürür hâle gelmiştir (Bkz. Grafik 11).

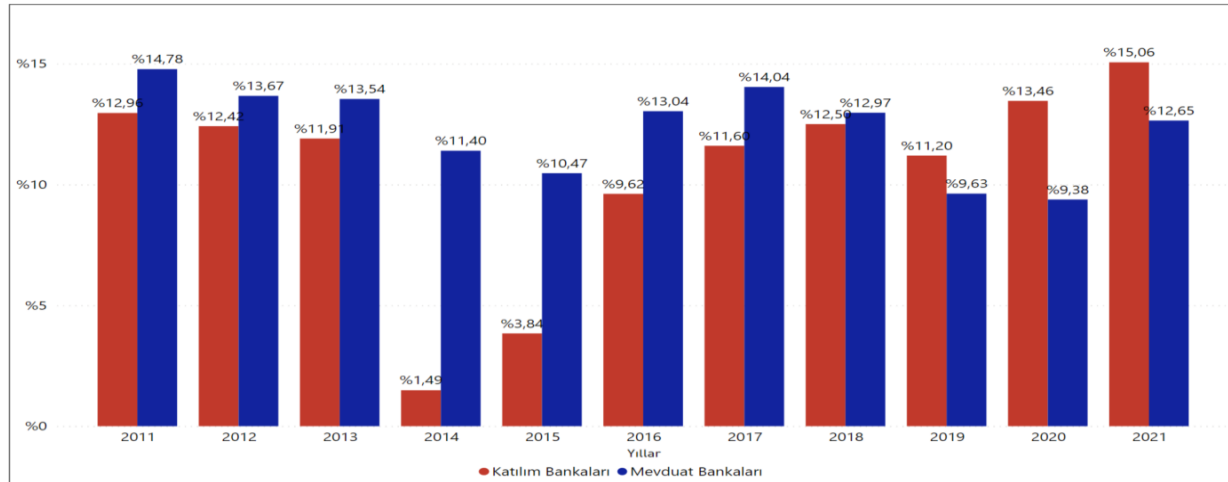

Grafik 11. Aktif Kârlılık Oranı (ROA)

Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (08.12.2021).

g) Öz kaynak Kârlılık Oranı (ROE)

ROE, bankaların net gelir etmek için öz kaynaklarını ne kadar verimli kullandığını ölçen rasyodur. ROE, yıllık net kârın öz sermayeye oranını göstermektedir. Öz kaynakların bankacılık sektöründe olduğu gibi yüksek olması, katılım bankalarının da daha az riskli faaliyet göstermelerine olanak sağlar. Riskin yükselmesi durumunda ya bankaların öz sermayeleri azalmakta ya da kârlılıkları düşük kalmaktadır.

Grafik 12. Öz kaynak Kârlılık Oranı (ROE)

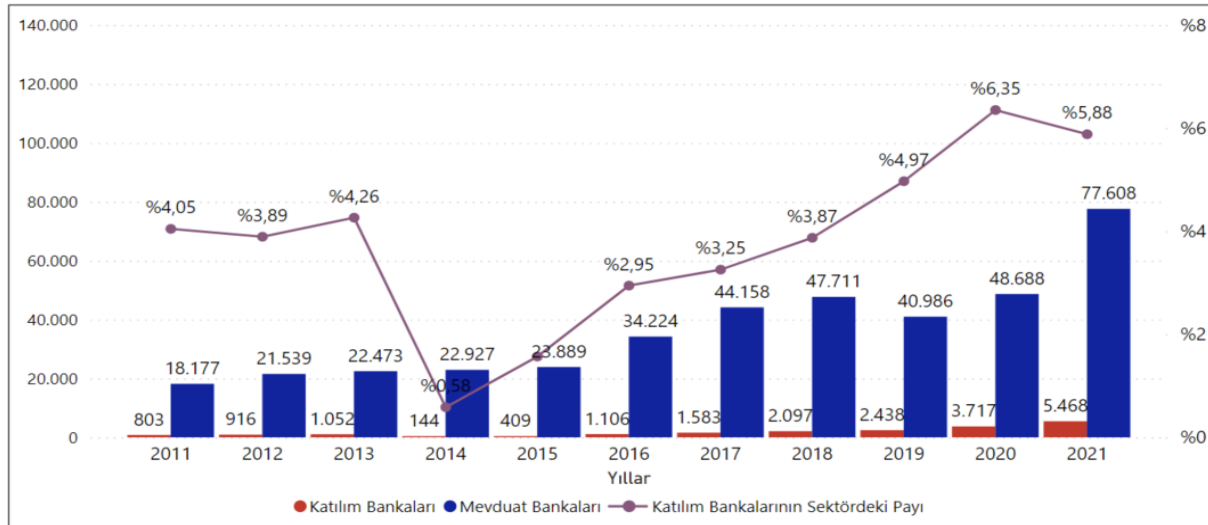
Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (08.12.2021).

Grafik 12’de Türkiye’de 2011-2021 yılları arasında katılım ve mevduat bankaları ROE’lerinin oldukça değişken olduğu görülmektedir. Son 3 yılda ise bankacılık sektörüne kıyasla katılım bankalarının ROE’lerinin daha iyi bir performans sergilediği anlaşılmaktadır.

h) Net Kâr

Finans sistemi içindeki yerini ve önemini giderek artıran katılım bankalarının en önemli amaçlarından biri şirketler gibi kâr artışıdır.

Grafik 13’te katılım bankaları ve mevduat bankalarının net kârlılıkları ile katılım bankalarının sektör payları gösterilmiştir. Buna göre 2011 yılı itibarıyla katılım bankalarının 803 milyon TL olan dönem net kârının 2021 yılında 5,4 milyar TL’ye yükseldiği görülmektedir. Geleneksel bankalara bakıldığında ise 2011 yılında 18 milyar TL olan dönem net kârı 2021 yılında 77 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bankaların kârlılıkları değerlendirildiğinde hem mevduat bankalarının hem de katılım bankalarının kârlılıklarının istikrarlı bir seyir izlediği gözlenmektedir.

Grafik 13: Net Kâr (Milyon TL)

Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik>, (08.12.2021).

Katılım bankalarının sadece 2014 yılında net kârı ciddi bir düşüş göstermiştir. Bu durumun sebebi Asya Katılım Bankası’nın 2013-2015 yılları arasında zarar etmesinden kaynaklanmaktadır. 2018-2020 yılları arasında ise bankacılık sektörü ile kıyaslandığında katılım bankaları net kârının iyi bir artış kaydettiği gözlemlenmektedir.

3.3.4. Türk Bankacılık Sisteminde Likidite Riski ve Yönetimine İlişkin Yasal Çerçeve

Bankacılık sisteminin düzgün bir şekilde sürdürülmesini gerçekleştirecek strateji, politika ve uygulamaların bulunduğu verimli bir likidite riski yönetim yapısının kurulması gerekmektedir.

BDDK likidite riskini şöyle tanımlamıştır;

*“Bankanın nakit akışındaki dengesizlik sonucunda nakit çıkışlarını tam olarak ve zamanında karşılayacak düzeyde ve nitelikte nakit mevcuduna veya nakit girişine sahip bulunmaması nedeniyle ödeme yükümlülüklerini zamanında yerine getirememe riskidir.”*¹⁷⁶

Türk bankacılık sisteminde likiditeye ilişkin olarak Türkiye’de kurulu bankaların tabi olduğu yasal dayanak 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile 26333 sayılı “Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” tir. Yönetmeliğin amacı;

“Bankaların kuracakları iç kontrol, iç denetim, risk yönetim sistemlerine, içsel sermaye yeterliliği değerlendirme sürecine ve bunların işleyişine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir” olarak açıklanmıştır.¹⁷⁷ İlgili Yönetmelik ile bankaların toplam likidite yeterlilik rasyosu ve yabancı para likidite yeterlilik rasyosu hesaplamasında kullanılan vade dilimleri belirlenmekte, toplam likidite yeterlilik rasyosu ve yabancı para likidite yeterlilik rasyosu hesaplamasında dikkate alınacak varlık ve yükümlülükler ile varlık ve yükümlülüklerin vadeye kalan sürelerinin tespitine yer verilmiştir.

Likidite yönetimi ile ilgili önemli diğer bir düzenleme BDDK tarafından 21 Mart 2014 tarih ve 28948 sayılı Resmî Gazetede yayımlanan Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik’tir. İlgili Yönetmeliğin amacı;

“bankaların konsolide ve konsolide olmayan bazda, asgari likidite düzeyini belirlemek amacıyla net nakit çıkışlarını karşılayabilecek seviyede yeterli yüksek kaliteli likit varlık stoku bulundurmalarına ilişkin usul ve esasları belirlemektir” olarak açıklanmıştır.¹⁷⁸ Bu Yönetmelikte bankaların iç kontrol, denetim ve risk yönetimi birimlerine, içsel sermaye yeterliliği süreçlerine ilişkin düzenlemeler yer

¹⁷⁶ 28337 Sayılı ve 28.06.2012 Tarihli Resmi Gazete, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik, m. 3.

¹⁷⁷ 26333 Sayılı ve 1.10.2006 Tarihli Resmi Gazete, Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik, m. 1.

¹⁷⁸ 28948 Sayılı ve 21.3.2014 Tarihli Resmi Gazete, Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik, m. 1.

almaktadır. Bankaların oluşabilecek risklere karşı etkin ve verimli iç sistemlere bağlı birimlerin kurulması gerekmektedir.

BDDK tarafından 31 Mart 2016 tarihinde yayımlanan Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber'e göre her bankanın likidite riskine neden olan işlemlerini ölçülülük ilkesi kapsamında yönetmesi gerekmekte ve ilkelere uyumun da ölçülülük ilkesine paralel olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Zikredilen Rehberde aşağıda belirtilen konular ele alınmıştır:

- “Likidite riski yönetim yapısı,
- Likidite riski yönetiminde organizasyon yapısı,
- Likidite riskine ilişkin strateji, politika ve prosedürler,
- Likidite riski yönetim süreci,
- Acil ve beklenmedik durum planı ile iş sürekliliği planı”¹⁷⁹

BDDK'nın yoğunlaşma riski yönetimine ilişkin rehberinde; yoğunlaşma riskinin bankaya zarar verebilecek ana sebeplerden biri olabileceği ve bankaların faaliyetlerini düzgün bir şekilde sürdürebilmeleri için yoğunlaşma riskine dikkat edilmesi gerektiği yer almaktadır.¹⁸⁰

BDDK'nın Bankaların Sermaye ve Likidite Planlamasında Kullanacakları Stres Testlerine İlişkin Rehberin amacı ise;

*“11.07.2014 tarih ve 29057 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanan Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik’in (İç Sistemler ve İSEDES Yönetmeliği) “Stres Testi Programı” başlıklı 43’üncü maddesi çerçevesinde bankalardan beklenen iyi uygulamaları açıklamak” olarak ifade edilmiştir.*¹⁸¹

Bankaların faaliyetlerini etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirebilmesi için iç sistemlerde yer alan birimlerin sağlıklı bir şekilde oluşturulması gerekmektedir.

Aynı mevzuata tabi olarak faaliyetlerini sürdürmekte olan konvansiyonel bankalar ve katılım bankalarının benzer risklere maruz kaldıkları görülmektedir. Ancak katılım bankaları tabi

¹⁷⁹ BDDK, 6827 sayılı ve 31.03.2016 Tarihli, Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber, s. 1.

¹⁸⁰ BDDK, 6827 sayılı ve 31.03.2016 Tarihli, Yoğunlaşma Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber, s. 3.

¹⁸¹ BDDK, 29057 sayılı ve 11.07.2014 Tarihli, Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik, Madde 43, s. 11.

oldukları mevzuat maddelerinin haricinde kendilerine has yapılarından dolayı faizsiz finans ilkeleri çerçevesinde oluşan şeri riske maruz kalmaktadırlar.

3.3.5. Türkiye’de Katılım Bankalarında Likidite Riskinin Yönetilmesi

Likidite, bankaların beklenen ve beklenmeyen dalgalanma dönemlerinde zararın oluşmaması ve büyümenin sağlanması için ihtiyaç duyulan sermayeyi sağlayabilen en önemli unsurdur. Bu nedenle bankalar gibi katılım bankalarının da likidite riski sürecini iyi bir şekilde yönetmesi gerekmektedir.

Katılım bankalarında likidite riski, piyasada likit varlıkların bulunmaması ve ihtiyaç duyulan sermaye veya fonlara erişimin yetersiz kalması durumunda oluşmaktadır. Katılım bankaları diğer geleneksel bankalar gibi likiditeye ihtiyaç duyulduğu dönemlerde borç enstrümanlarını kullanamazlar. Bundan dolayı aktif ve pasif (varlık-yükümlülük) kalemlerinin vadelerini iyi bir şekilde dengelemeleri gerekmektedir.

Katılım bankalarının organize piyasalarda likidite yönetimini etkin bir şekilde yapabilmesi için ülkemizde TCMB “*Türk Lirası Uygulama Talimatı*” nda değişiklik yaparak Açık Piyasa İşlemleri (API) piyasasında işlem yapabilmelerine olanak sağlamıştır. Dünyada ise IIFM’nin bu türde çalışmalarının olduğu bilinmektedir.

TCMB’nin güncellemiş olduğu talimat ile 2013 yılından itibaren katılım bankaları API’den yararlanmaya başlamışlardır. Her ne kadar katılım bankacılığı ilkeleri nedeniyle katılım bankaları depo sözleşmelerine dayalı işlemleri gerçekleştiremese de, ilgili güncelleme ile birlikte katılım bankaları sukuklarını API’de değerlendirebilmekte ve böylece yüksek likit varlıklarını portföylerinde tutmaya gerek duymamaktadırlar.¹⁸²

¹⁸² Abdullah DURMUŞ, Erkan SEVİNÇ ve Hamit KÜTÜK, “Katılım Bankacılığı Likidite Yönetimi Uygulamaları ve Kullanılan Ürünler” **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**, Şakir GÖRMÜŞ, Ahmet ALBAYRAK ve Aydın YABANLI (Ed.), İstanbul: TKBB Yayınları, Yayın No: 12, 2019, ss. 255-262.

Tablo 12. Katılım Bankalarının Yararlandığı Likidite Enstrümanları

Kullanılan Araçlar	Geleneksel Bankalar	Katılım Bankaları	Başlangıç Tarihi
Kesin Alım - Satım	+	+	
Geri satım vaadi ile alım (Repo)	+	+	Mayıs 2013
Geri alım vaadi ile satım (Ters Repo)	+	+	Mayıs 2013
Geri satım vaadi ile alım (Kotasyon-Üst bant)	+	+	Aralık 2013
TL Depo Alım-Satım	+	-	
Geç Likidite Penceresi (Depo)	+	-	
Geç Likidite Penceresi (Repo)	+	+	Mayıs 2016

Kaynak: Abdullah DURMUŞ, Erkan SEVİNÇ ve Hamit KÜTÜK, **a.g.e.**, s. 263.

Faizsiz likidite yönetimleri ülkeden ülkeye farklılık göstermekle beraber Türkiye’de likidite yönetiminde işlem yaptığı piyasalar şu şekilde sıralanabilir:¹⁸³

- a) **Bankalararası Serbest Para Piyasası:** Katılım bankasının emtia murabahası, vekalet ve mudarebe yatırım işlemleri ile fon taleplerini sağlandığı, fazla olan fonları ise kullandığı piyasadır.
- b) **Takasbank Bankalararası Para Piyasası:** Katılım bankasının farklı bir katılım bankası ile elindeki kira sertifikalarının alım veya satımını gerçekleştirdiği piyasadır.
- c) **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Açık Piyasa İşlemleri Piyasası:** Katılım bankasının elinde bulundurduğu kira sertifikalarını geri alma vaadiyle TCMB’ye sattığı piyasadır.
- d) **Borsa İstanbul Borçlanma Araçları Piyasası:** Katılım bankasının sahip olduğu kira sertifikalarının alım satımını yaptığı piyasadır.

Katılım bankaları likidite riskinin yönetiminde Yatırım Vekaleti ve Swap işlemlerini de kullanmaktadır. Murabaha, mudarebe ve sukuk önceki bölümlerde anlatıldığı için bu bölümde yatırım vekaleti ve swap işlemleri ele alınacaktır.

Yatırım Vekaleti;

¹⁸³ Fatih KAZANCI, **Faizsiz Bankacılıkta Likidite Yönetimi**, İstanbul: Efe Akademi Yayınları, 2022, s. 94.

“İslami finans enstrümanları arasında yer alan ve elinde parası bulunan bir kişinin başka bir kişi veya kurumu yatırım yapması amacıyla vekil tayin etmesini ifade eden bir kavram” dır.¹⁸⁴

Yatırım vekaleti işlem süreci şu şekilde gerçekleşmektedir:

- i) Fon fazlası olan taraf âtil fonunun mevcut fon açığı olan bankaya aralarında imzalanan vekalet akdine göre vermektedir.
- ii) Fon açığı olan banka aldığı fonu kullanmak için kendi fon havuzuna göndermektedir.
- iii) Fon havuzunda elde edilen kâr payı oranı ile ilk vekalet akdinde belirlenen kâr payı oranları karşılaştırıldıktan sonra ifa edilmesi gereken kâr payı belirlenmektedir.
- iv) Oranın belirlenmesi ile vekil masrafları çıkartılarak anapara/kâr payı ödemesi gerçekleşmektedir.¹⁸⁵

Swap işlemlerinde ise; katılım bankaları Döviz Swap, Kâr Paylı Swap ve Para Swap işlemleri olmak üzere üç türde swap işlemlerini kullanmaktadır. Ülkemizde katılım bankaları en çok döviz-swaplarını en yaygın olarak kullanmaktadır. Swap işlemleri temelde para biriminin değış tokuşuna dayanan, spot-vadeli kısımdan oluşan bir işlem türüdür. Bunun sonucunda iki taraf döviz pozisyonu riski almadan diğ er döviz kullanabilmektedir.¹⁸⁶

Kâr paylı swap işlemleri; uzun vadeli sabit veya dalgalı yapıda olan fon kullandırma işlemlerindeki getiri ile, katılım fonu tarafındaki maliyetleri birbirleri ile uyumlu hale getirip, riski azaltmak için kullanılır. Bu işlemde kâr oranı iş in başında belirlenir. Bu işlemde her iki taraf karşılıklı ve birbirlerinden bağımsız olarak iki farklı murabaha işlemi gerçekleştirirler. Sonrasında ise belli dönem aralıklarında karşılıklı murabaha işlemi yapmayı vaat ederler. Bu dönemlerde murabaha ve teverruk işlemleri gerçekleştirirler. Murabaha yapmaya vaat eden taraf LIBOR artı belli bir oran vaadi verir. Her murabaha periyodu gelmeden iki gün önce murabaha işleminin oranı LIBOR’a göre belirlenir. Aynı vade gününde gerçekleştirilen murabaha işleminden oluşacak olan nakit transferleri yerine netleştirme yoluna gidilir. Netleştirme tutarı teverruk yapılarak karşı bankaya ödenir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Muhammet Kürşat ÖZTÜRK ve İbrahim Güran YUMUŞAK, “Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması”, *İslam Ekonomi ve Finansı Dergisi*, 6 (1), 2020, s. 8.

¹⁸⁵ Abdullah DURMUŞ, Erkan SEVİNÇ ve Hamit KÜTÜK, *a.g.e.*, ss. 256-257.

¹⁸⁶ Abdullah DURMUŞ, Erkan SEVİNÇ ve Hamit KÜTÜK, *a.g.e.*, s. 260.

¹⁸⁷ Kenan DEDE, *Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları*, Yayın No: 5, İstanbul: TKBB Yayınları, 2017, s. 38.

Para swap işlemi ise; iki taraf arasında belirlenen tutarda bir para biriminin başka bir para birimi ile değiştirilmesi ve belirli bir süre sonunda değiştirilen anaparaların geri ödenmesini içeren bir sözleşmedir.¹⁸⁸

Tablo 13. Türkiye Katılım Bankacılığı Sektörü Verileri (2021)

GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER	GÖSTERGELER	FİNANSAL DEĞERLER
Banka Sayısı	6	Aktif Kârlılığı (ROA)	%1,4
Şube Sayısı	1307	Sermaye Yeterlilik Rasyosu (SYR)	%18,8
Çalışan Kişi Sayısı	17.147	Net İstikrarlı Finansman Oranı	%34,3
Aktif Büyüklük (milyon dolar)	717.338	Likidite Yeterlilik Oranı	%27,4
Net Kâr Oranı	%27,4	Likit Varlıkların Kısa Vadeli Yükümlülüklerle Oranı	%70,6
Özkaynak Kârlılığı (ROE)	%20,2	Kredi/Mevduat Oranı	%60,1

Kaynak: IFSB, Turkey, https://www.ifsb.org/psifi_03.php, Erişim: 29/08/2022).

Türkiye’de toplam 6 katılım bankası mevcut olup, 17.147 personeli katılım bankacılığı sektöründe istihdam edildiği görülmektedir (Bkz. Tablo 13).

Türkiye’nin net kar ve likidite oranlarına bakıldığında sektör ortalaması seviyesinde yer aldığı görülmektedir. Likit varlıkların kısa vadeli yükümlülüklerle oranının %19,4 ve kredi/mevduat oranının %90 seviyesinde olması ise likidite riskine dayanıklı olduğunu göstermektedir. Sektörün kârlılık göstergeleri, Net İstikrarlı Finansman Oranı ve Likidite Yeterlilik Oranı da makul seviyededir.

Katılım bankalarının SYR’si 2015-2017 döneminde kamu katılım bankalarının kurulmasının etkisiyle ve 2021 yılında ise katılım bankalarının sermaye artırımlarına gitmesi ile birlikte tekrardan %18’in üzerine çıkmıştır.

¹⁸⁸ İshak Emin AKTEPE, *Sorularla Katılım Bankacılığı*, Yayın No: 4, İstanbul: TKBB Yayınları, 2013, s. 59.

4. BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA LİKİDİTE RİSKİ YÖNETİMİ SÜRECİNDE LİKİDİTE RİSKİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: TÜRKİYE UYGULAMASI

4.1. Uygulamanın Amacı ve Önemi

Bu bölümde 2016-2020 yılları arasında Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının likidite riskinin yönetilmesi sürecinde likidite riskine sebep olan etkenlerin tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Katılım bankaları mevduat bankaları gibi para piyasalarından diğer geleneksel bankalar gibi likiditeye ihtiyaç duyulduğu dönemlerde katılım bankacılığı prensipleri gereği borç enstrümanlarını kullanamadıkları için likidite riski yönetimi önem arz etmektedir. Katılım bankaları sunmuş oldukları ürün ve hizmetler bakımından geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında; kredilerin geri çağırılması veya kısa vadeli yüksek finansmanlı geri ödeme planı, zarar durumunda tediye ve tasfiye işlemlerinin yapılması, projenin süreli olması ve likit varlıklarında sabit getirili menkuller tutması mümkün olmadığından verimli bir likidite yönetimi yapmak zorundadırlar.

Katılım bankalarında etkin bir likidite yönetimi yapılamaması durumunda katılım bankalarının pazar paylarının daralabileceği ve dolayısıyla katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içerisindeki hacminin küçülebileceği düşünülebilir. Bu nedenle katılım bankalarında likidite riski ve bu riskin yönetiminin önemi her geçen gün artmaktadır.

Konvansiyonel bankaların maruz kaldığı riskler ve risk yönetimine ilişkin birçok akademik çalışma mevcut olmasına rağmen, ülkemizde katılım bankalarında risk yönetimini inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu belirlenmiştir. Kendine has faizsiz finans kriterleri ve çeşitli İslami finansal ürün ve hizmetleri ile konvansiyonel bankalardan ayrılan katılım bankaları, maruz kalınan riskler ve risk yönetimi alanında da farklı uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan, bu tezin konu ile ilgili var olan sınırlı çalışmalara ilave olarak literatüre katkı yapacağı ve ileride hazırlanacak çalışmalara yol gösterici bir kaynak olabileceği düşünülmektedir.

4.2. Literatür Taraması

Literatürde katılım bankalarının likidite riskini etkileyen faktörleri ele alan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Katılım bankalarının likidite riskini etkileyen değişkenlerden elde edilen bulgular Tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14. Literatür Özet Tablosu

Yazar, Yıl	Model	Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	Bulgular
Chung-Hua Shen, Yi-Kai Chen, Lan-Feng Kao ve Chuan-Yi Yeh, 2009	Regresyon	Likidite Riski (Finansman Açığı)	Banka Büyüklüğü, GSYH, Enflasyon	Banka büyüklüğü, GSYH ve enflasyon likidite riskini artırır. Dış finansman bağımlılığı, bankaların likidite riskini artırır. Bu sebeple fon kaynaklarının artırılması önerilmektedir.
Naveed Ahmed, Muhammad Farhan Akhtar ve Muhammad Usman, 2011	Regresyon	Likidite Riski (Likit Aktifler/Toplam Aktifler)	Aktif Büyüklük, Kaldıraç Oranı, Kârlılık Oranı, Banka Yaşı	Likidite riski ile kaldıraç oranı ve banka yaşı arasında anlamlı/pozitif bir ilişki olduğu, banka büyüklüğü ve kârlılık değişkenleri ile ise anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
M.F. Akhtar, K.Ali ve S.Sadaqat, 2011	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski	ROA, ROE, SYR ve Net Çalışma Sermayesi	Katılım bankalarında ROE’nin artması likidite riskini azaltır. ROA’nın artması likidite riskini artırır.
S.Anam,S.Bin Hasan, H.A.Enamul Huda, A.Uddin, M.Hossai, 2012	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski	Aktif Büyüklük, ROE, ROA ve SYR	Katılım bankalarında aktif büyüklük ile likidite riski arasında olumlu/pozitif bir ilişki vardır. Diğer bağımsız değişkenler ile arasında ilişki yoktur.
A.Abdullah ve A.Q.Khan, 2012	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski	Borç-Özsermaye Oranı, Likit Varlıklar, ROE ve Banka Büyüklüğü	Pakistan’daki yerli ve yabancı bankaların likidite riski analizinde, yabancı ve yerli bankaların büyüklüğü ile likidite riski arasında negatif/olumlu bir ilişki vardır. Borç-özsermaye ve ROE ile arasında ilişki yoktur.
Anjum Iqbal, 2012	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski	Aktif Büyüklük	Pakistan’daki katılım bankalarındaki aktif büyüklük arttıkça likidite riskinin arttığı görülmüştür.
Sibel Çelik ve Yasemin Deniz Akarım, 2012	Panel Veri	Likidite Riski	Banka Büyüklüğü, Riskli Likit Değerler, ROA, ROE ve Dış Finansman/Toplam Yükümlülükler	Bankaların toplam aktiflerinde riskli likit varlıkların oranı ve ROE’nin artması likidite riskini düşürürken, dış finansman yoluyla fon sağlanması ve ROA’nın artması ise likidite riskini artırmaktadır.
Ahmad Azam S. Mohammad T. ve Muhamad L.S., 2013	Panel Veri	Likidite Riski	SYRO, Aktif Büyüklük, Aktif Kârlılık,	Örneklemdaki katılım bankalarında sermaye yeterlik oranlarının likidite riskini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bağımsız değişkenler ile arasında ilişki bulunamamıştır.
Muharam ve Kurnia, 2013	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski (Likit Varlıklar/Toplam Varlıklar)	ROA, ROE, SYR, Net Faiz Marjı ve Likidite Açığı	Katılım bankalarında likidite riski ile ROA arasında negatif bir ilişki vardır. Konvansiyonel bankaların kısa vadeli yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için özsermayelerinden gelir elde etmesi katılım bankalarına nazaran daha avantajlı olduğu sonucu çıkarılmıştır.
A.Ghenimi ve M.A. B.Omri, 2015	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski, Bankacılık Finansal İstikrarı	Banka Büyüklüğü, Likidite, SYR, Net Faiz Marjı, Likidite Boşluğu ve Enflasyon Oranı	Banka büyümesi likiditeyi azaltmaktadır. Likit varlıkların bankanın finansal istikrarını sağlamaya destek verdiği sonucu çıkarılmıştır.

Tablo 14 (Devam). Literatür Özet Tablosu

Yazar, Yıl	Model	Bağımlı Değişkenler	Bağımsız Değişkenler	Bulgular
Gökhan Işıl ve Nasıf Özkan, 2015	İlişkisiz Regresyon	Finansman Açığı/Toplam Aktifler (Likidite Riski)	SYR, ROA, Likit Aktifler/Toplam Varlıklar, Kredi ve Alacaklar/Toplam Varlıklar, Enflasyon ve GSYH	Katılım bankalarının önceki dönemlerdeki likidite riski ve kredi genişliğindeki artış likidite riskini artırmaktadır.
S. F. Yaacob, A. A. Rahman ve Z. A. Karim, 2016	Regresyon Analizi	Likidite Karşılama Oranı (LKO) ve Net İstikrarlı Fonlama Oranı	Aktif Büyüklük, SYR, Varlıkların Getiri Oranı, Takipteki Kredi Tutarı ve Finansman Toplamı/Toplam Varlıklar, Finansman Oranı, GSMH ve Enflasyon	SYR ve finansman oranının LKO ile anlamlı bir ilişkisinin bulunduğu, finansman oranı ile pozitif, SYR ile ise negatif bir etkisinin olduğu belirlenmiştir. GSMH ve LKO arasında pozitif ve enflasyon arasında ise negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Mehmet Çanakçı, 2017	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski	Aktif Büyüklük, ROA, ROE, SYR, Net Faiz Marjı, Borç Özsermaye Oranı, Kredi Mevduat Oranı ve Piyasa Değişkenleri (Döviz Kuru, Tüketici Fiyat Endeksi, Büyüme)	Katılım bankalarının, net faiz marjı ve borç- özsermaye oranı ile likidite riski arasında pozitif ilişki vardır. SYR ve büyüme (GSMH) ile likidite riski arasında negatif ilişki vardır. Konvansiyonel bankalarda aktif büyüklük, borç-özsermaye oranı ve döviz kuru ile likidite riski arasında pozitif bir ilişki varken kredi mevduat oranı, ROA ve tüketici fiyat endeksi ile likidite riski arasında negatif ilişki vardır.
A. Abdul-Rahman, A. A. Sulaiman ve N. Latifah Hanım Mohd Said, 2018	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski (LKO ve NİFO)	Finansman Yapısı, Aktif Büyüklük ve SYR	Finansman yapısı ve Aktif büyüklüğün LKO üzerinde olumlu yönde etkisinin bulunduğu belirlenmiştir. SYR ve finansmanın kısa vadeli likidite riskini artırır.
Cezmi Onat, 2019	Panel Veri Regresyon	Likidite yeterlilik oranı	Kredi Mevduat Oranı, Bilanço Dışı Aktiflerin Toplam Aktiflere Oranı, ROE, Gösterge faizi, Döviz Kuru ve CDS	Likidite yeterliliğini en çok etkileyen faktör ROE'dir. Bilanço dışı işlemlerin kullanımının artması katılım bankalarının likidite yeterliliğini artırmaktadır. Döviz kurlarındaki yükseliş katılım bankalarını olumsuz etkilemektedir.
Mahshid Shahchera ve Mandana Taheri, 2019	Panel Veri Regresyon	ROA ve SYR	LKO Mevduatlar/Toplam Yükümlülükler, Aktif Büyüklük, Özkaynak Oranı, ROE ve Enflasyon	LKO kısa vadeli likidite yeterliliğini güçlendirerek likidite riskini azaltmaktadır. Mevduat, sermaye oranı ve ROA'nın pozitif, aktif büyüklüğünün ise negatif bir etkisi vardır.
S. Muhammad, M. Asutay, R. Dixon ve E. Platonova, 2020	Panel Veri Regresyon	Likidite Riski (Finansman Açığı)	Uzun Vadeli Borçlar, Sermaye Düzenleme Sıklığı, Kredi Riski, Likit Değerler	Katılım bankalarında kredi riski ve sermaye düzenleme sıklığının likidite riski ile negatif, uzun vadeli krediler/toplam varlık oranı ve likit değerler ile pozitif bir etkisi vardır.
Farouq Altahtamouni ve Shikhah Alyousef, 2021	Panel Veri Regresyon	ROA ve ROE	LKO, Banka Büyüklüğü, Özkaynak ve Kredi/Mevduat	Likidite riskini banka büyüklüğü ve özkaynaklar pozitif, LKO ve Kredi/Mevduat ise negatif etkilemektedir.
Fatih Akbaş, 2022	Panel Veri	Likidite Riski	SYR, Aktif Büyüklük ve Özkaynak/Toplam Aktifler	Likidite riski ile SYR arasında pozitif bir ilişki ve diğer bağımsız değişkenler ile arasında bir ilişki yoktur.

4.3. Ekonometrik Yöntem

2016-2020 yılları çeyrek dönem veriler için, Türk bankacılık sektörü katılım bankalarının likidite riskini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik panel regresyon analizi uygulanacaktır. İlk aşamada homojenlik testi ve yatay kesit bağımsızlığı test edilmiştir. Daha sonra birinci nesil ve ikinci nesil durağanlık testleri uygulanmıştır. Birinci nesil birim kök testlerinden Im vd. (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) testleri ve ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF birim kök testi ile incelenmiştir. Diğer aşamada, Chow Testi, Breush-Pagan Testi ve Hausman Testi yardımıyla panel regresyon için uygun algoritma belirlenmiş, regresyon tahmin sonuçları sunulmuştur. Son aşamada varsayımların sınanmasına yönelik Greene Heteroskedasite Testi ve Wooldridge Otokorelasyon testi uygulanmıştır.

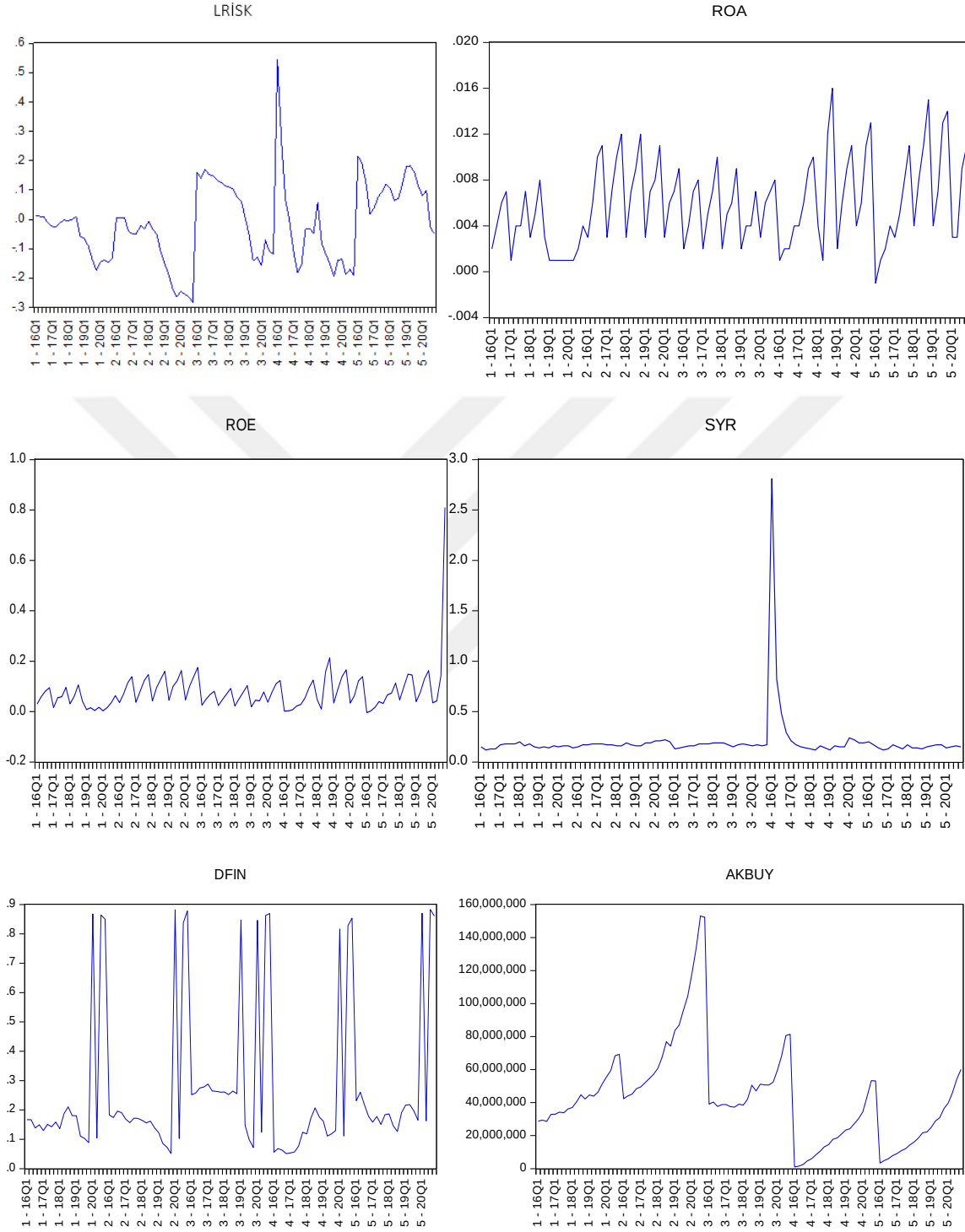
4.4. Değişkenlerin Tanıtımı

Çalışmada, Türk bankacılık sektörü içinde ele alınan 2016-2020 yılları arasındaki çeyrek verileri için eksiksiz verisi bulunan 5 katılım bankası ele alınmıştır. Veriler Türkiye Katılım Bankaları Birliği-TKBB (<https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler>) sitesinden ve katılım bankalarının denetim raporlarından elde edilmiştir. Literatür incelenerek likidite riskini etkileyen faktörlere yönelik yapılan çalışmalarda en çok kullanılan açıklayıcı değişkenler belirlenmiştir. Fakat, çoklu doğrusal bağlantı (ÇDB) nedeniyle, yüksek korelasyon oluşturan veriler dışarıda bırakılmıştır. ÇDB sorunu yaratmayan değişkenlerden bağımsız değişkenler seçilmiştir. Modelde yer alan değişkenler Tablo 15’te verilmiştir.

Tablo 15. Analizde Kullanılan Değişkenlerin Tanıtımı

Değişken	Gösterimi	Tanımı
Likidite Riski	LRİSK	Bağımlı Değişken
Aktif Karlılığı	ROA	Bağımsız değişken
Özsermaye Karlılığı	ROE	Bağımsız değişken
Aktif Büyüklüğü	AKBUY	Bağımsız değişken
Sermaye Yeterlilik Oranı	SYR	Bağımsız değişken
Dış Finansman	DFİN	Bağımsız değişken

Değişkenler için zaman içindeki seyrine yönelik grafikler aşağıdaki gibidir:

Grafik 14. Zaman Seyri Grafikleri

Tablo 16. Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler

	LRİSK	ROA	ROE	AKBUY	SYR	DFİN
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.						
Minimum	-0.173	0.001	0.003	28632535	0.12	0.0886
Maksimum	0.014	0.008	0.106	69315799	0.2	0.8682
Ortalama	-0.05625	0.003365	0.0445	43015677	0.1565	0.25434
St. sapma	0.065843	0.002269	0.03234	12351900	0.02059	0.26317
Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.						
Minimum	-0.283	0.003	0.036	42331036	0,01	0.0516
Maksimum	0.007	0.012	0.175	153000000	0.22	0.8821
Ortalama	-0.113	0.00735	0.1031	80025380	0.172	0.25346
St. sapma	0.109434	0.00315	0.045237	35689210	0.044319	0.267067
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.						
Minimum	-0.158	0.002	0.019	37325449	0.13	0.0718
Maksimum	0.171	0.01	0.123	81370822	0.19	0.8696
Ortalama	0.038572	0.0054	0.06205	49088872	0.1675	0.352135
St. sapma	0.118585	0.002479	0.030624	13779569	0.016504	0.266234
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.						
Minimum	-0.195	0.001	0.002	1057110	0.12	0,01
Maksimum	0.544	0.016	0.213	53293774	2.81	0.8536
Ortalama	-0.04975	0.00665	0.07745	20471228	0.352	0.21497
St. sapma	0.180061	0.00444	0.063484	16074392	0.600864	0.271007
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.						
Minimum	-0.05	-0.001	-0.004	3415168	0.12	0.1267
Maksimum	0.215	0.015	0.81	60186996	0.2	0.8832
Ortalama	0.0987	0.00675	0.11055	23425282	0.152	0.28912
St. sapma	0.069712	0.004621	0.172428	16666756	0.019358	0.253041

Tablo 16 (Devam). Değişkenlere Yönelik Tanımsal İstatistik Bilgiler						
	LRİSK	ROA	ROE	AKBUY	SYR	DFİN
PANEL GENELİ						
Minimum	-0.283	-0.001	-0.004	1057110	0,01	0,01
Maksimum	0.544	0.016	0.81	153119720	2.81	0.8832
Ortalama	-0.016346	0.005903	0.07953	43205288	0.2	0.272805
St. sapma	0.136754	0.00374	0.088714	29621088	0.275245	0.262894

Tablo 16'ya bakıldığında aktif büyüklükte katılım bankacılığı sektörünün lideri olan Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın likidite riskinin en az olduğu, Ziraat Katılım Bankası ve Vakıf Katılım Bankası'nın ise en yüksek likidite riski oranına sahip olduğu görülmektedir. Kuveyt Türk'ün yüksek likiditeye sahip olmasında; aktiflerinin yüksek olması, kullandırılan fonlarının kısa vadeli olması ve kullandırılan fonlar için yüksek miktarda karşılık ayırıyor olması önemli rol oynamaktadır. Ziraat ve Vakıf Katılım Bankalarının aktif büyüklüğünün diğer özel katılım bankalarına nazaran daha düşük kalmasında daha yeni kurulmuş olmaları sebep gösterilebilmektedir. Bu nedenle Ziraat ve Vakıf Katılım Bankaları diğer katılım bankalarına nazar daha fazla likidite riskine maruz kalabilmektedir.

ROA'ya bakıldığında ortalama olarak Kuveyt Türk Katılım Bankası'nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum bankanın yüksek miktardaki aktiflerini verimli ve kârlı bir şekilde kullandığını göstermektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası'nı devlet katılım bankaları (Ziraat ve Vakıf Katılım Bankası) takip etmekte ve ilgili bankaların sektör ortalamasının üzerine çıktıkları görülmektedir. Katılım finans sistemine yeni katılan bu bankalar yakın tarihte kurulmuş olmalarına rağmen iyi bir performans göstermişlerdir.

Katılım bankalarının özkaynaklarını verimli bir şekilde kullanması ve bunun sonucunda kârlılıklarını artırmaları bankaların önemli hedeflerinden birisidir. Sektör ortalamasının üzerinde sadece Ziraat Katılım ve Kuveyt Türk Katılım Bankaları performans göstermiştir. Ziraat Katılım kamu kaynaklarını verimli olarak kullanmış, Kuveyt Türk ise eski ve köklü bir banka olarak kârlılık seviyesini sürdürmüştür.

SYR'ye bakıldığında katılım bankalarının ortalama olarak %20 bandında yer almaları Basel kriterlerinde belirtilen asgari SYR için gayet iyi bir orandır. Bu oranın yüksek çıkması sektörün finansal yapısının güçlü olduğunu göstermektedir. SYR'si en yüksek katılım bankasının Vakıf Katılım Bankası (%35) olduğu görülmektedir.

Dış finansmanda ise; Türkiye Finans Katılım ve Ziraat Katılım Bankaları sektör ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Buna göre bu iki banka diğer katılım bankalarına nazaran daha fazla dış finansman yoluyla fon sağlamaktadır.

4.5. Uygulamanın Kısıtları

Uygulamanın kısıtları şunlardır; yalnızca Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan 5 katılım bankasını kapsamı ve bu katılım bankalarına ait geçmiş dönem verilerinin az olması, Emlak Katılım Bankası'nın analiz dışında tutulmak durumunda kalınması, uygulamada likidite riski değişkeninin bağımlı değişken olarak seçilmesi nedeniyle kısa bir dönem aralığını kapsıyor olması ve likidite riskinin belirlenmesinde çalışmaya dahil edilmeyen değişkenlerin olmasıdır.

4.6. Analiz Sonuçları ve Yorumlanması

Seriler üzerinde uygulamalı çalışmalar yapmadan önce, mutlaka serinin hangi bileşenin etkisi altında olduğu tespit edilmeli ve gerekli düzeltmelerden sonra analiz aşamasına geçilmelidir. Zaman serileri kullanımı ile yapılan ekonometrik çalışmalarda serilerin durağan olup olmadıklarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Durağanlık etkin ve tutarlı tahminler için gerekli bir koşuldur.

4.6.1. Panel Veride Homojenliğin Test Edilmesi

Paneli oluşturan yatay kesitlere ait eşbütünleşme denklemlerindeki eğim katsayılarının homojen olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ilk çalışmalar 1970 yılında Swamy¹⁸⁹ tarafından başlamıştır. Daha sonra 2008 yılında Pesaran ve Yamagata¹⁹⁰, Swamy testini geliştirmiştir.

¹⁸⁹ P.A.V.B Swamy, "Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model", **Econometrica**. Vol. 38, No. 2, 1970, ss. 311-323.

¹⁹⁰ M Hashem PESARAN ve Takashi YAMAGATA, "Testing Slope Homogeneity in Large Panels", **Journal of Econometrics**, Vol. 142, No. 1, 2008, ss. 50-93.

$$X_{it} = \alpha + \beta_i MM_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

şeklindeki genel bir panel eşbütünleşme denkleminde β_i eğim katsayılarının yatay kesitler arasında farklı olup olmadığı test edilmektedir. Burada da N ve T büyüklükleri hangi testin seçileceği açısından önemlidir. Çalışmada $N > T$ olduğu için uygun homojenlik testi Swamy testi olmuştur. Testin hipotezleri;

H_0 : Eğim katsayıları homojendir

H_1 : Eğim katsayıları homojen değildir

Denklem (2), önce panel en küçük kukla ile daha sonra ağırlıklandırılmış sabit etkiler modeli ile tahmin edilerek gerekli test istatistikleri oluşturulmaktadır. Hipotezleri test edebilmek için iki farklı test istatistiği geliştirilmiştir;¹⁹¹

$$\text{Büyük örneklem için: } \hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \bar{s} - k}{2k} \right) \sim \chi_k^2 \quad (2)$$

$$\text{Küçük örneklem için: } \hat{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \bar{s} - k}{v(T,k)} \right) \sim N(0,1) \quad (3)$$

Bu denklemlerde;

$N \rightarrow$ yatay kesit sayısını,

$S \rightarrow$ Swamy test istatistiğini,

$k \rightarrow$ Açıklayıcı değişken sayısını,

$v(T,k) \rightarrow$ standart hatayı göstermektedir.

Gerçekleştirilen testin sonucunda elde edilen olasılık değerlerinin 0.05'ten büyük olması durumunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde kabul edilmekte ve eşbütünleşme katsayılarının

¹⁹¹ PESARAN ve YAMAGATA, **a.g.m.**, ss. 50-93.

homojen olduğuna karar verilmektedir. Çalışma ile ilgili olarak homojenlik testi yapılmış ve sonuçları Tablo 17’de sunulmuştur.

Tablo 17. Pesaran ve Yamagata (2008) Homojenlik Testi Sonuçları

Homojenlik testi (H_0: Eğim katsayıları homojendir)		
Test	Test istatistiği	p-değeri
Delta_tilde	8.461	0.000
Delta_tilde_adj	11.563	0.000

Tablo 17’de hesaplanan testlerin olasılık değerleri 0.05’ten küçük olduğu için H_0 reddedilmiştir ve eğim katsayılarının homojen olmadığına karar verilmiştir. Bu nedenle analizde elde edilen heterojenlik varsayımına dayanan birinci nesil Im, Pesaran ve Shin (2003)¹⁹², Maddala ve Wu (1999)¹⁹³ ve Choi (2001)¹⁹⁴ testi kullanılacaktır.

4.6.2. Birinci Nesil Durağanlık Testleri

Tablo 18’de 1. nesil birim kök testlerinin birimsel sabitli ve trendli olarak panel verisine uygulanması sonucu oluşan düzey ve 1. farklardaki t-istatistiği ve olasılık değerleri ayrı ayrı verilmiştir.

Tablo 18’de görüldüğü üzere, tüm değişkenler seviye değerlerinde birim köke sahip olmasına karşın ilk fark serileri birim kök içermemektedir. Bu nedenle tüm değişkenlerin I (1) oldukları diğer bir ifade ile 1. mertebe fark için durağan oldukları görülmektedir.

¹⁹² Kyung So IM, M Hashem PESARAN ve Yongcheol SHIN, “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”, **Journal of Econometrics**, Vol: 115, No: 1, 2003, ss. 53-74.

¹⁹³ G.S. MADDALA. ve Shaowen Wu, “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Vol: 61, No: 1, 1999, ss. 631-652.

¹⁹⁴ Choi IN, “Unit root tests for panel data”, **Journal of International Money and Finance**, Vol: 20, No: 2, 2001, ss. 249-272.

Tablo 18. Birinci Nesil Panel Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler		Im vd. (2003)	Maddala ve Wu (1999)	Choi (2001)
LRİSK	Düzy	-1.145(0.128)	9.861 (0.134)	-0.731(0.197)
	▽	-6.982(0.001)*	36.781(0.000)*	-6.305(0.000)*
ROA	Düzy	-0.955(0.142)	8.702(0.208)	-1.145(0.285)
	▽	-7.281(0.002)*	39.376(0.012)*	-9.265(0.000)*
ROE	Düzy	-1.234(0.135)	7.801 (0.157)	-0.899(0.176)
	▽	-9.872(0.001)*	44.322(0.000)*	-8.472(0.000)*
AKBUY	Düzy	0.870(0.144)	10.301(0.165)	-0.932(0.191)
	▽	-8.588(0.000)*	42.673(0.000)*	-9.303(0.000)*
SYR	Düzy	-0.956(0.157)	11.043(0.173)	-1.146(0.188)
	▽	-8.712(0.001)*	38.542(0.000)*	-9.315(0.000)*
DFİN	Düzy	-1.341 (0.112)	13.520(0.125)	-1.488(0.143)
	▽	-9.505 (0.000)*	46.567(0.000)*	-8.573(0.000)*

Not: ▽ gösterimi birinci mertebe farkı, * gösterimi ise, durağanlık durumunu göstermektedir. Testlerin deterministik spesifikasyonu sabit ve trendi içermektedir. Olasılık değerleri parantez içerisinde belirtilmektedir. %5 düzeyinde anlamlılık için sınamalar yapılmıştır. Testlerin sıfır hipotezi birim kök vardır şeklindedir. Optimal gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriteri kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 18’de sonuçları verilen testler birinci nesil testler olarak adlandırılmaktadır. Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin bağımsız olduğu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şoktan, tüm yatay kesit birimlerinin aynı düzeyde etkilendikleri varsayımına dayanmaktadır. Gerçekte gerçekleşen durumlara bakıldığında paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şokun diğer birimleri farklı düzeyde etkilemesi daha muhtemeldir. Birinci nesil testlerde karşılaşılan bu eksikliği gidermek için yatay kesit birimleri arasındaki bağımlılığı göz önünde bulundurarak durağanlığı analiz eden ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir.

4.6.3. Yatay Kesit Bağımlılığının Testi

Birinci nesil birim kök testleri, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinin her birinin bağımsız olduğunu ve paneli oluşturan birimlerden birine gelen şokun tüm yatay kesit birimlerini aynı düzeyde etkilendiği varsayımına dayanmaktadır. Ekonomik birimlerin birbirleri ile ilişkili olduğu savına göre, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan birimlerin farklı düzeyde etkilenmesi daha gerçekçi bir yaklaşım olmaktadır. Bu eksikliği gidermek için, yatay kesit birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını (cross-section dependence) göz önünde bulundurarak birim kök analizi yapan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir.

Birim kökün varlığını test etmek için panel veri analizleri kullanıldığında, yatay kesit bağımlılığının test edilmesi gerekmektedir. Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığının varlığının reddedilmesi durumunda 1. nesil birim kök testleri kullanılabilir. Diğer tarafta, panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı mevcut ise 2. nesil birim kök testlerini kullanmak daha tutarlı, etkin ve güçlü tahminleme yapılmasını sağlamaktadır.

Yatay kesit bağımlılığının varlığı panel veri setinin yapısına göre değişiklik göstermektedir. Panel verinin zaman boyutunun yatay kesit boyutundan büyük olması durumunda Breusch-Pagan (1980) Lagrange Multiplier (LM) testiyle; her ikisinin de büyük olması durumunda Pesaran (2004) Cross-Section Dependence (CD) testiyle araştırılabilmektedir. Ancak bu test, grup ortalamasının sıfır, bireysel ortalamasının ise sıfırdan farklı olduğu durumlarda sapmalı olmaktadır. Pesaran vd.¹⁹⁵ 2008 yılında yaptıkları çalışmada bu sapmayı, test istatistiğine varyansı ve ortalamayı da ekleyerek düzeltmiştir. Pesaran vd.’lerinin geliştirdiği bu yeni testin ismi sapması düzeltilmiş LM testi (*LMadj*) olarak ifade edilmektedir. LM test istatistiği ilk haliyle aşağıdaki gibidir:¹⁹⁶

$$CDLM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \sim \frac{\chi_{N(N-1)}^2}{2} \quad (4)$$

¹⁹⁵ M. Hashem PESARAN, Aman ULLAH ve Takashi YAMAGATA, “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”, *Econometrics Journal*, Vol: 11, 2008, ss. 105-127.

¹⁹⁶ Trevor BREUSCH ve Adrian PAGAN, “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics”, *The Review of Economic Studies*, Vol: 47, No: 1, 1980, ss. 239-253.

Bu istatistik daha sonra Pesaran vd. (2008) tarafından yapılan bir düzenleme ile şöyle olmuştur:

$$CDLM_{adj} = \left(\frac{2}{N(N-1)} \right)^{1/2} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \frac{(T-K-1)\hat{\rho}_{ij} - \hat{\mu}_{Tij}}{v_{Tij}} \sim N(0,1) \quad (5)$$

Burada μ_{Tij} ortalamayı, v_{Tij} varyansı temsil etmektedir. Buradan elde edilecek olan test istatistiği asimtotik olarak standart normal dağılım göstermektedir. Testin hipotezleri:

H0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H1: Yatay kesit bağımlılığı vardır

Test sonucunda elde edilecek olasılık değerinin 0.05'ten küçük olması durumunda H_0 hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Böylece de panel veriyi oluşturan birimler arasında yatay kesit bağımlılığının olduğuna karar verilmektedir.¹⁹⁷

Yatay kesit bağımlılığının varlığının test edilmesi;

- zaman boyutu yatay kesit boyutundan büyük olduğunda ($T > N$); Berusch Pagan (1980) CD_{LM1} testi ile,
- zaman boyutu yatay kesit boyutuna eşit olduğunda ($T = N$); Pesaran (2004) CD_{LM2} testi ile,
- zaman boyutu yatay kesit boyutundan küçük olduğunda ($T < N$); Pesaran (2004) CD_{LM} testi ile yapılmaktadır.

Bu çalışmada 5 banka ($N=5$) ve 20 çeyrek dönem ($T=20$) olduğundan $T > N$ durumu vardır ve Berusch Pagan (1980) CD_{LM1} testi kullanılmıştır. Tablo 19 yatay kesit bağımlılığı test sonuçlarını göstermektedir.

¹⁹⁷ PESARAN, ULLAH ve YAMAGATA, **a.g.m.**, ss. 105-127.

Tablo 19. Berusch Pagan (1980) CD_{LM1} Test Sonuçları

Değişkenler		Berusch Pagan (1980) CD _{LM1} Test
LRİSK	t istatistiği	8.671
	p	0.001*
ROA	t istatistiği	7.953
	p	0.000*
ROE	t istatistiği	8.022
	p	0.019*
AKBUY	t istatistiği	9.570
	p	0.000*
SYR	t istatistiği	10.215
	p	0.002*
DFİN	t istatistiği	7.744
	p	0.000*

* işareti değişkenin 0.05 anlamlılık düzeyinde anlamlılığını göstermektedir.

Tablo 19'daki sonuçlara göre; olasılık değerleri 0.05'ten küçük olduğu için, serilerde ve denklemden yatay kesit bağımlılığının var olduğu görülmektedir. Bu durumda da paneli oluşturan katılım bankaları arasında yatay kesit bağımlılığı vardır. Diğer bir ifade ile, bir bankaya gelen şok, diğer katılım bankalarını da etkilemektedir.

4.6.4. İkinci Nesil Birim Kök Test Sonuçları

Bu çalışmada paneli oluşturan banka grupları arasında yatay kesit bağımlılığı tespit edildiği için, serilerin durağanlığı, ikinci kuşak birim kök testlerinden CADF ile test edilmiştir. CADF testinde, hata teriminin tüm seriler için ortak olarak ya da her seri için özel olarak iki bölümden kaynaklandığı varsayılmaktadır. Bu model içinde ise yatay kesit bağımlılığının, gözlemlenemeyen ortak öğelerin varlığından kaynaklandığı varsayılmaktadır. Testin hipotezleri şu şekildedir;

H_0 : Birim kök var

H_1 : Birim kök yok

Bu testte önce her bir banka için CADF istatistikleri hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu değerler, Pesaran tarafından 2006 yılında geliştirilen Monte Carlo simülasyonu¹⁹⁸ ile hesaplanan tablo değerleriyle karşılaştırılır. Hesaplanan CADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğunda, H_0 reddedilmektedir. Yani, birim kök olmadığına ve şokların geçici olduğuna karar verilmektedir. Diğer bir ifade ile CADF kritik tablo değeri, CADF istatistiği değerinden büyükse boş hipotez reddedilir ve sadece o bankanın serisinin durağan olduğu sonucuna ulaşılır.

Panelin genelinde birim kökün varlığına karar verebilmek amacıyla; her bir banka için bulunan CADF istatistiklerinin aritmetik ortalaması alınarak, CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) istatistiği hesaplanmaktadır. Hesaplanan CIPS istatistiği, Pesaran'ın 2007'deki çalışmasında var olan tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır.¹⁹⁹ Hesaplanan CIPS değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğunda, H_0 reddedilmektedir. Bu durumda, paneli oluşturan katılım bankaları için, ilgili veride birim kök olmadığına ve şokların geçici olduğuna karar verilmektedir. CIPS istatistikleri hesaplanmış ve elde edilen sonuçlar Tablo 20'de verilmiştir. CADF test istatistiği aşağıdaki şekilde tahmin edilir:

$$Y_{it} = (1 - \phi_i) \mu_i + \phi_i y_{it-1} + \mu_{it} \quad i=1,2,\dots,N \text{ ve } t=1,2,\dots,T \quad (6)$$

$$\mu_{it} = y_i f_i + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

Burada, f_i her bankanın gözlemlenemeyen ortak etkilerini (common effect), ε_{it} bireysel-spesifik hatayı gösterir. Denklem (6), (7) ve birim kök hipotezleri şu şekilde yazılabilir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta y_{it-1} + y_i f_i + \varepsilon_{it} \quad i = 1,2,\dots,N \text{ ve } t = 1,2,\dots,T \quad (8)$$

Ayrıca her bir yatay kesite (bankalara) ait birim kök test istatistiklerinin ortalaması alınarak panelin geneli için birim kök test istatistiği olan CIPS elde edilebilir (Pesaran 2006)²⁰⁰ CIPS istatistiği şu şekilde ifade edilebilir:

¹⁹⁸ M. Hashem PESARAN, "Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure", **Econometrica**, Vol: 74, No: 4, 2006, ss. 967-1012.

¹⁹⁹ M. Hashem PESARAN, "A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence", **Journal of Applied Econometrics**, Vol: 22, No: 1, 2007, ss. 265-312.

²⁰⁰ PESARAN, **a.g.e.**, ss. 967-1012.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^n CADF_i \quad (9)$$

Tablo 20. CIPS Test Sonuçları

Değişkenler	CIPS istatistiği(1. Mertebe fark)
LRISK	-6.834*
ROA	-7.864*
ROE	-8.261*
AKBUY	-9.540*
SYR	-6.112*
DFİN	-9.660*

* Birinci mertebe fark için durağan seri, Not: CIPS için Pesaran (2007) sf. 281 Tablo IIc'de %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değer = -2.967'dir. Gecikme sayısı, Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenmiştir. Trend+sabit modeli çalışılmıştır.

Hesaplanan CIPS istatistiği, tablo kritik değerinden büyük olduğu için, H_0 kabul edilmiş ve paneli oluşturan serilerde birinci mertebe fark alındığında birim kök olmadığına karar verilmiştir. Bu durumda, seriler düzey değerlerinde durağan değildir, birinci mertebe fark alındığında durağandır. Seriler düzey değerlerinde durağan olmadığı için eşbütünleşme analizi birinci mertebe farkları ile gerçekleştirilecektir.

4.6.5. Panel Regresyon Analizi

Ekonomik olayların bir veri seti doğrultusunda açıklanmasına yönelik olarak yapılan ekonometrik çalışmalarda çoğunlukla yatay kesit ya da zaman serisi verilerinin kullanıldığı görülmektedir. Zaman serileri çalışmaları eldeki verilerin zaman boyutunu ele alırken yatay kesit çalışmaları ise kesit boyutu üzerinde durmaktadır. Bazı çalışmalar için hem zaman boyutunun hem de kesitlerdeki değişimin aynı anda gözlemlenmesi gerekmektedir. Bu tür hem zaman serisi hem de yatay kesit verilerinin birleşmesinden oluşan karma verilerin analizinde karşımıza çıkan çalışmalar panel veri çalışmalarıdır.²⁰¹

Yatay kesit verisi ile zaman serisi verisinin birleşiminden elde edilen veriler uzunlamasına (longitudinal) veriler olarak adlandırılmakla birlikte bu verilerde gözlemler aynı zaman boyutunda

²⁰¹ Selahattin GÜRİŞ, Ebru ÇAĞLAYAN ve Burak GİRİŞ, **EViews ile Temel Ekonometri**, 1.Baskı, İstanbul: DER Yayınları, 2013, s. 7.

aynı birimlerden elde ediliyorsa panel veri adını almaktadır. Fakat uygulamada panel veri yatay kesit ve zaman serisi verisinin birleşimi anlamında kullanılmaktadır. Panel veri, bir kesitin (insan, işletme, ülke vb.) belirli bir dönem boyunca belirli bir zaman aralığında sürekli takip edilmesiyle elde edilen veri kümesidir. Panel veri analizi ise belli bir zaman çerçevesinde dönemsel olarak gözlemlenen belirli bir nesnenin analiz yöntemidir. Panel veri analizi çeşitli bilim alanlarında kullanılabilmektedir. Örneğin, psikolojide insan davranışlarının analizinde kullanılmaktadır. Ekonomide işletmelerin ve ücretlilerin zaman içerisindeki davranışlarını analiz etmede kullanılır. Sosyoloji ve sağlık bilimlerinde belirli bir grup insanın özelliklerini ve belirli bir faktöre karşı tepkilerini analiz etmede kullanılır. Eğitim bilimlerinde ise öğrencilerin ders başarıları veya mezun olma durumlarının analizinde kullanılabilir.

Panel veri hem zaman hem de yatay kesit boyutlarına sahip olduğundan regresyon yöntemlerinin panel veriye uygulanması sadece bir kesit boyutuna sahip olan verilere uygulanmasından daha zordur. Bununla birlikte, panel veri analizi giderek artan bir şekilde yaygınlaşmakta ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kullanılmaktadır.

Panel verinin yatay kesit verileri ve zaman serilerine kıyasla üstünlükleri ise aşağıdaki gibi maddeler halinde özetlenebilir:

1. Panel veri araştırmacıya daha fazla sayıda veri noktası (gözlem) sağlar, serbestlik derecesini artırır ve açıklayıcı değişkenler arasındaki doğrusal bağlantının derecesini düşürür. Böylece ekonometrik tahminlerin etkinliğini artırır.²⁰²
2. Panel veri analizi incelenen bireyler, firmalar, bölgeler ve ülkeler gibi yatay kesit birimlerinin heterojen olduğunu, yani aynı özellikleri taşımadığını, diğer bir ifade ile homojen olmadığını kabul eder. Zaman serileri ve yatay kesit çalışmaları veri setlerinin içerdiği bu heterojenliği kontrol edemediği için yanlış sonuçlara varabilme riskini içermektedir. Panel veri zaman serileri ve yatay kesit çalışmalarının kontrol edemediği bu heterojenliği dikkate almakta ve kontrol edebilmektedir.²⁰³

²⁰² Cheng HSIAO, **Analysis of Panel Data**, 2nd Ed., NY: Cambridge University Press, 2007, s. 3.

²⁰³ Badi BALTAGİ, **Econometric Analysis of Panel Data**, Third Edition, England: John Wiley&Sons, 2005, ss. 4-5.

3. Panel veri değişimlerin dinamiklerini çalışmak için daha uygun olmaktadır. Nispeten daha stabil gözüken yatay kesit dağılımları değişimleri gizleyebilmektedir. Örneğin, işsizlik, işgücü değişimi ve gelir değişimleri paneller ile daha iyi çalışılmaktadır.²⁰⁴ Ayrıca panel veri, işsizlik ve fakirlik gibi ekonomik durumların sürelerini incelemek için de uygundur. Eğer panel yeterince uzunsa ekonomi politikası değişimlerindeki uyarlamayı da ortaya koyabilir.²⁰⁵
4. Dışlanan değişkenler nedeniyle hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon olmakta ve parametre tahminleri sapmalı olmaktadır. Panel veri kullanılarak bu değişkenlerin etkileri kontrol altına alınabilir. Bu durumda tahmin sapması azalmakta ya da tamamen yok olmaktadır.²⁰⁶
5. Zaman serilerinde serbestlik derecesinin az olması ve ciddi çoklu doğrusal bağlantı sorunu panel veri analizinde bağımsız değişkenlerdeki birimler arası farklılıklar modele dahil edildiğinden azalmaktadır. Panel veri kullanımında değişkenlerin değerleri arasındaki çoklu doğrusal bağlantı birim farklılıklarının dahil edilmesiyle azalmaktadır.²⁰⁷

Sahip olduğu avantajların yanı sıra panel veri kullanarak yapılan analizlerin bazı dezavantajları da vardır. İlk olarak, panel veriler yapısı gereği hem zaman hem de yatay kesit verilerine özgü sapsmaları içerdiğinden modelin hata terimi çoğu zaman sapmalı olacaktır. Bunun yanı sıra panel verilerin toplanması ve tasarlanması glğ, ölçüm hataları, örnek seçim sapması ve heterojenlik sapması panel verinin dezavantajları arasında sayılabilir. Ayrıca panel verinin zaman serisinin yatay kesite göre kısa olması durumunda özellikle doğrusal olmayan panel veri analiz yöntemleri kullanımında çeşitli zorluklar ortaya çıkmaktadır.²⁰⁸

Panel verinin zayıf kaldığı durumlar kesit veri ile zaman serisinde karşılaşılabilecek problemlerden farklı değildir. Dolayısıyla panel verinin avantajları da göz önüne alınarak yapılan değerlendirme sonucunda, panel veri açıkça daha üstün analiz imkanları sunmaktadır.

²⁰⁴ BALTAGİ, a.g.e., s. 6.

²⁰⁵ HSIAO, a.g.e., s. 4.

²⁰⁶ Ferda YERDELEN TATOğLU, **İleri Panel Veri Analizi**, 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın, 2013, s. 11.

²⁰⁷ YERDELEN TATOğLU, a.g.e., s. 13.

²⁰⁸ YERDELEN TATOğLU, a.g.e., s. 14.

Bu çalışmada her bir yatay kesit (banka) eşit uzunlukta zaman serisi içermektedir. Bu şekilde oluşturulan panel veri seti “dengeli panel” olarak adlandırılmaktadır. Gözlemlenen yatay kesitlerin farklı uzunlukta zaman serisi içermeleri durumu ise dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır.²⁰⁹

Panel veri regresyonları sıradan zaman serileri ya da yatay kesit regresyonlarından farklı olarak çifte alt simge içermektedir. Panel veri regresyon analizinde bağımlı değişken için oluşturulan fonksiyon, N sayıda birimin T dönemlik bir zaman serisi verisi kullanılarak yapılmaktadır. Genel olarak hazırlanmış bir panel veri analizinde denklem şu şekilde yazılmaktadır;

$$y_{it} = \beta_{1it} + \beta_{2it}X_{2it} + \beta_{3it}X_{3it} + \epsilon_{it} \quad (10)$$

Buradaki eşitlikte $i = 1, \dots, N$ hane halkları, bireyler, firmalar, ülkeler gibi yatay kesit birimlerini ve $t = 1, \dots, T$ zamanı göstermektedir. Olasılıklı olmayan hata terimi ϵ 'nin ortalamasının sıfır ve sabit varyanslı olduğu varsayılmaktadır.

Buna göre:

y_{it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanında bağımlı değişken değerini,

X_{2it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanında 2. bağımsız değişken değerini,

β_{2it} : i'nci yatay kesit biriminin t zamanında 2. bağımsız değişkenin tahmin edilen katsayısını göstermektedir.²¹⁰

Panel veri analizlerinde en basit olarak tüm katsayılar tüm yatay-kesit birimleri için sabit tutulmaktadır. Bu durumu gösteren eşitlik şu şekildedir;

$$y_{it} = \beta_1 + \beta_2X_{2it} + \beta_3X_{3it} + \epsilon_{it} \quad (11)$$

²⁰⁹ Jeffry WOOLDRIDGE, **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**, 2nd Edition, ABD:The MIT Press, 2010, s. 284.

²¹⁰ BALTAGİ, **a.g.e.**, ss. 11-13.

Eşitlikte analizdeki bağımsız değişkenlerin tamamının yatay kesit birimlerinin her birini aynı derecede etkilediği öngörülmektedir. Bağımsız değişkenlerin her bir birime etkisinin farklılık gösterebileceğinin düşünülmesi durumunda yukarıdaki denklem yeterli olmayacaktır. Bu durumda da tüm birimler için başlangıç noktasının (β_1) nasıl tanımlanması gerektiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Bu durumda yapılabilecek iki alternatif vardır; tüm yatay birimlerin sabit başlangıç noktası tutulabilir ya da farklı yatay birimler için farklı başlangıç noktalarına izin verilir.²¹¹ Panel veri analizlerinde havuzlanan veri setlerinin yatay kesit ve zaman boyutları ihmal edilir ve En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares-OLS) modeli kullanılabilir. OLS kullanılırken dikkat edilmesi gereken husus tahmin edilen parametre sayısının değerlendirilen gözlem sayısını aşabilmesidir. Bu da model tahmininde güçlük yaşanmasına neden olabilmektedir. Bu tarz güçlüklerin ortadan kaldırılabilmesi için panel veri analizi çalışmalarında hata terimlerinin özellik ve katsayılarının değiştirilebilirliği ile alakalı farklı varsayımlarda bulunulabilir ve farklı modeller elde edilebilir.²¹²

Farklı yatay birimler için farklı başlangıç noktalarının uygulanması durumunda, başlangıç noktasının tanımlanmasında Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model-FEM) ya da Tesadüfi Etkiler Modeli (Random Effects Model-REM) yöntemlerinden birisi kullanılabilir. Analizde hangi yöntemin kullanılacağına karar verilmesi kolay bir seçim olmamaktadır. Sabit Etkiler Modeli, indirgenmiş biçim yönteminde değişkenler üzerinde test edilebilirlik kısıtları koymakta ve modelin uygulanmasından önce bu kısıtların geçerliliğinin kontrol edilmesini gerektirmektedir. Tesadüfi Etkiler Modelinde bağımlı değişkenlerin tesadüfi etkilerde dışsallık öngörürken, Sabit Etkiler Modeli bu bağımsız tesadüfi etkilerin içselleştirilmesine izin verir.²¹³

Sabit Etkiler Modeli her bir yatay kesit birimi için başlangıç noktasının farklı bir sabit bir değer alacağını öngörmektedir;

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \epsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} \quad (12)$$

En Küçük Kareler Kukla Değişkeni Modeli (Least Squares Dummy Variables-LSDV) olarak da bilinen FEM kukla değişkene ait katsayıların performans testi F istatistiğine

²¹¹ BALTAĞI, a.g.e., s. 16.

²¹² WOOLDRIDGE, a.g.e., s. 301.

²¹³ BALTAĞI, a.g.e., s. 21.

dayanmaktadır. Etkin tahmin modelinin birimlere özgü sabit kesişim katsayılarının değişmediğini varsayan OLS olduğunu ifade eden Sıfır hipotezi FEM modelinin uygunluğunu belirtmektedir.²¹⁴

Uygulamada FEM'in sıklıkla kullanılmasına karşın, yatay kesit sayısının fazla olması serbestlik derecesinde düşüşe yol açmaktadır. Bu model ile ilgili bir diğer kısıt zaman içinde değişime uğramayan değişken olması durumunda uygun olmamasıdır. Bu gibi durumlarda REM'in kullanılması öngörülmektedir. REM'de yatay kesit birimlerine veya zamana bağlı olarak ortaya çıkan değişiklikler modele hata teriminin bileşeni olarak eklenmektedir. Bu modelin uygulanmasında da rassal olarak ortaya çıkan etkilerin her bir yatay kesite göre değişiklik gösterdiği, ya da yatay kesit birimleri arasında değişmediği halde zaman içerisinde değişim gösterdiği veya her iki durumda da yani hem yatay kesitten yatay kesite hem de zamana göre değişim gösterdiği kabul edilebilir.²¹⁵

REM'de başlangıç noktası tesadüfi değişken olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda da her bir yatay kesitin başlangıç noktaları, β_1 sabit değeri ve ortalama değeri sıfır olan u_i tesadüfi değişkeninin toplamından oluşmaktadır.²¹⁶

$$y_{it} = \beta_{1i} + \beta_{2i}X_{2it} + \beta_{3i}X_{3it} + \varepsilon_{it} \quad \beta_{1j} \neq \beta_{1i} + \mu_i \quad (13)$$

Panel veri analizi uygulamalarında hangi tahmin modelinin kullanılacağı ile ilgili birtakım istatistiksel testler yapılmaktadır. Bu çalışmada da uygulanan örnekleme olduğu üzere modele dahil edilen tüm değişkenler hem bankalar arasında hem de zamanlar arasında değişim gösterebildiği için verinin bankalar ve zamanlar arasında toplanıp toplanmayacağı temel soru olmaktadır. Banka ve zamana bağlı olarak ortaya çıkan etkilerin ortak anlamlılığının belirlenmesi için kullanılması gereken test Chow testidir.

Bu çalışmada sıfır hipotezi altında etkin olan tahmin edici Havuzlanmış En Küçük Kukla olurken alternatif hipotez altında etkin tahminci FEM'dir. Diğer tarafta, analizde sıfır hipotezinin tesadüfi etki olmadığı durumda Breusch-Pagan (BP) testi kullanılarak tesadüfi birimsel etkinin

²¹⁴ BALTAĞI, a.g.e., s. 23.

²¹⁵ Jiro HODOSHIMA, Xavier GARZA-GOMEZ ve Michio KUNIMURA, "Cross-Sectional Regression Analysis of Return and Beta in Japan", *Journal of Economics and Business*, 52 (6), 2000, ss. 515-533.

²¹⁶ BALTAĞI, a.g.e., s. 25.

anlamlılığı test edilmektedir. Sıfır hipotezinin reddedildiği durumda Havuzlanmış En Küçük Kukla modelinden ziyade REM'in tercih edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yapılacak olan analize sabit etkiler modelinin mi tesadüfi etkiler modelinin mi uygun olduğuna karar verilmesi için Hausman testi kullanılmıştır. Bu test sonucunda da sıfır hipotezi birimsel etkilerin modeldeki diğer bağımsız değişkenlerle ilişkisiz olduğunu, diğer bir ifade ile tesadüfi etkinin varlığını ortaya koymaktadır. Sıfır hipotezinin reddedilmesi ile de FEM'in REM'e tercih edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Panel veri analizi yöntemleri Baltagi'nin (2005) çalışmasında belirtildiği üzere, havuzlanmış (pooled), sabit ve tesadüfi etkilerle gerçekleştirilmektedir.²¹⁷ Bu çalışmada, iki olası tahmin modeli arasında seçim yapabilmesi için bazı istatistiksel testler gerçekleştirilmektedir. Modellerdeki tüm değişkenler yatay kesit (katılım bankaları) ve zamanlar arasında değişebildiği için temel soru, verinin bankalar ve zamanlar arasında toplanıp toplanmayacağıdır. Bu aşamada da bankalara özel olan etkiler ile zamana özel olan etkilerin ortak anlamlılığının belirlenmesi için Chow testi kullanılmaktadır. Burada boş hipotez altında etkin tahmin edici “pool EKK” iken alternatif hipotez altında etkin tahminci ise “sabit etki (fixed effect)” modelidir.

Hangi panel regresyon modelin seçileceğinin belirlenmesi için uygulanan Chow ve Breush-Pagan (BP) test sonuçları Tablo 21’de verilmiştir. Chow testi için H_0 hipotezi havuzlanmış regresyon H_1 hipotezi SEM model iken, BP testinde H_0 hipotezi havuzlanmış regresyon ve H_1 REM model olarak ele alınır.

Tablo 21. Panel Regresyon Tahmin Yöntemi Seçim Test Sonuçları

Test	Olasılık (p)	Karar
Chow(F testi)	0.012	H_0 red
BP(χ^2 testi)	0.000	H_0 red

Her iki testte de H_0 hipotezinin reddedilmiş olması katılım bankaları için SEM ve REM modelleri arasında bir seçim yapma gerekliliğine işaret etmektedir. Burada da Hausman testi yardımıyla REM ve SEM arasında alınacak olan karara dayanmaktadır. Bu testin hipotezleri;

²¹⁷ BALTAGİ, a.g.e., s. 56.

H_0 : Tesadüfi etki var (REM)

H_1 : Tesadüfi etki yok (SEM)

şeklinde oluşturulmuştur. Hausman test sonuçları Tablo 22’de gösterilmiştir.

Tablo 22. Hausman Testi Sonuçları

Test Özeti	Ki-Kare İstatistiği	Ki -Kare s.d.	p
Yatay kesit etkisi (Cross-section random)	735.276	2	0.001
Zaman Etkisi (Period random)	789.321	2	0.013
Yatay kesit ve zaman etkisi (Cross-section and period random)	801.367	2	0.000

Test sonuçlarından görüleceği üzere, H_0 hipotezi reddedilerek SEM modele karar verilmiş H_1 hipotezi kabul edilmiştir ($p < 0.05$).

Çözümlemeler için farklı algoritmalar denenmiş ve toplam hata karesi en küçük değeri veren algoritmalar için analizler gerçekleştirilmiştir. Her değişkenin durağan oldukları birinci mertebe farkları ile analizler yapılmıştır.

Diğer tüm zaman serilerinde olduğu üzere panel veri analizlerinde de otokorelasyon önemli bir sorun olmaktadır. Regresyon analizlerinin temel varsayımlarından birisi farklı gözlemler için hata teriminin ardışık değerleri arasında ilişkinin (korelasyon) olmamasıdır. Eğer hata terimleri birbirleri ile ilişkili ise, bu durum otokorelasyon ya da serisel korelasyon olarak adlandırılır. Veri setinde otokorelasyonun olup olmadığı Wooldridge’in 2002 yılında geliştirdiği otokorelasyon testi²¹⁸ ile araştırılmıştır. Modelde heteroskedasite (değişen varyans) probleminin gözlenip gözlenmediği ise Greene²¹⁹ tarafından 2003 yılında geliştirilen test ile sorgulanmıştır.

²¹⁸ WOOLDRIDGE, a.g.e., ss. 300-301.

²¹⁹ GREENE, W.H. **Econometric Analysis**, 5th. Edition, New Jersey: Prentice Hall, 2003, ss. 41-49.

Tablo 23. Panel Regresyon Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: F(LRİSK)					
Algoritma: Cross-section SUR					
	Katsayı	Std. Hata	t-istatistiği	p	VIF
F(ROA)	0.071268	0.092394	0.771352	0.4431	2.45
F(ROE)	-0.260039	0.083877	-3.100250	0.0006*	1.98
F(LAKBUY)	0.421171	0.084658	4.974979	0.0000*	2.67
F(SYR)	-0.225984	0.023466	-9.630157	0.0000*	1.09
F(DFİN)	-0.215302	0.085534	-2.517148	0.0041*	3.22
Sabit	0.088730	0.039306	2.257417	0.0073*	
R ² = 0.738 F _{ist} = 25.96 F(p)= 0.001 DW=2.14					
Diagnostik testler: Wooldridge Otokorelasyon (p)= 0.128, Greene Heteroskedasite Testi (p)= 0.143					

*0.05 düzeyinde istatistik anlamlı değişken,

Not: “F” gösterimi 1. mertebe fark alındığını belirtmektedir. Aktif büyüklüğü değişkeni logaritması alınarak kullanılmıştır. VIF: varyans büyütme faktörü <10 olduğu için çoklu doğrusal bağlantı yoktur.

Yapılan panel veri analizi sonucunda, ROA değişkeni LRİSK üzerinde istatistik anlamlı etkili değildir ($p>0.05$). Bu değişken dışında kalan ROE, AKBUY, SYR ve DFİN değişkenleri LRİSK değişkenini istatistik anlamlı etkilemektedir ($p<0.05$). Ele alınan etkileyici değişkenler, bağımlı değişken olan LRİSK değişkenini %73.8 açıklama gücüne sahiptir ($R^2=0.738$). Literatür incelendiğinde, LRİSK değişkenini etkileyen farklı açıklayıcı faktörlerin modele alındığı görülmüştür. Modelde VIF değeri >10 olan açıklayıcı değişkenler çoklu doğrusal bağlantı sorunu yaratması nedeniyle modele dahil edilmemiştir.

Katsayı büyüklüklerine göre; LRİSK üzerinde en yüksek azaltıcı etki taşıyan ROE değişkeni ($\beta = -0.260$, $p < 0.01$), ikinci sırada azaltıcı etkisi olan SYR değişkeni ($\beta = -0.225$, $p < 0.01$), üçüncü sırada DFİN değişkeni ($\beta = -0.215$, $p < 0.01$) olarak sıralanabilir. Bu değişkenler arttıkça likidite riski düşmektedir. Katılım bankaları likidite risklerini düşürmek istediklerinde ilk olarak özsermaye kârlılıklarını yükseltmek zorundadır. Sonrasında sermaye yeterliliğini ve dış finans kaynaklarını artırmak durumundadır. Diğer yandan, LRİSK üzerinde arttırıcı etkiye sahip

AKBUY değişkenidir ($\beta = 0.421$, $p < 0.01$). AKBUY değişkeni arttıkça likidite riski artış göstermektedir.

Modelin otokorelasyon ve heteroskedastisite testleri sonucunda varsayımların sağlandığı belirlenmiştir ($p > 0.05$). Modelin anlamlılığını belirten F testi $p < 0.05$ olduğundan “model anlamlıdır” sonucuna ulaşılmıştır.

4.6.6. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Nedensellik Analizi

Paneli oluşturan serilerdeki eşbütünleşik ilişkinin olup olmaması kullanılacak olan nedensellik testini değiştirmektedir. Panel nedensellik testlerinin tümü yatay kesit bağımsızlığı varsayımı altında tahmin yapmaktadır. Yalnızca Dumitrescu ve Hurlin (2012)²²⁰ testi ile hem yatay kesit bağımlılığı hem de yatay kesit bağımsızlığı durumunda tahmin yapılabilmekte ve etkin sonuçlara ulaşılmaktadır. Dumitrescu ve Hurlin (2012) testi, heterojen paneller için Granger nedensellik testi ile benzerlik göstermektedir. Bu test, Granger nedensellik testi kapsamında yatay kesit birimleri için hesaplanan bireysel Wald testlerinin ortalamasını ifade etmektedir. Bu test hem heterojenliği hem de yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. Dumitrescu ve Hurlin testinin diğer bir özelliği ise hem eşbütünleşik ilişkinin varlığında hem de olmadığı durumda çalışmasıdır. Panel nedensellik testinde 3 farklı istatistik değer hesaplanmaktadır.

Nedensellik testlerinde genel yaklaşım, bir değişkeninin geçmiş değerlerinin diğer değişkenin cari değerini (bugünkü değerini) etkileyip etkilememesi kurgusuna dayanır. Etkiliyorsa “nedensellik ilişkisi” vardır ($p < 0.05$), etkilemiyorsa “nedensellik ilişkisi” ($p > 0.05$) yoktur.

Tablo 24’ten görüleceği üzere, bazı değişkenler arasında tek yönlü nedensellik bazı değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri elde edilmiştir.

²²⁰ Elena Ivona DUMITRESCU ve Christophe HURLIN, “Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”, **Economic Modelling**, 29 (4), 2012, ss. 1450-1460.

Tablo 24. Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik Testi Sonuçları

Boş hipotez	Test	İstatistik değerleri	p
FLRİSK değişkeni FROE değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	6.129	0.012
	<i>Zhnc</i>	7.416	0.005
	<i>Ztild</i>	7.980	0.000
FROE değişkeni FLRİSK değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	6.755	0.003
	<i>Zhnc</i>	7.634	0.000
	<i>Ztild</i>	8.022	0.009
FLRİSK değişkeni FSYR değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	8.564	0.009
	<i>Zhnc</i>	9.342	0.000
	<i>Ztild</i>	9.456	0.000
FSYR değişkeni FLRİSK değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	8.506	0.000
	<i>Zhnc</i>	9.641	0.001
	<i>Ztild</i>	9.725	0.002
FLRİSK değişkeni FAKBUY değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	1.668	0.347
	<i>Zhnc</i>	1.599	0.289
	<i>Ztild</i>	1.804	0.517
FAKBUY değişkeni FLRİSK değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	8.903	0.000
	<i>Zhnc</i>	9.625	0.00
	<i>Ztild</i>	9.514	0.000
FLRİSK değişkeni FDFİN değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	7.658	0.000
	<i>Zhnc</i>	8.413	0.000
	<i>Ztild</i>	9.275	0.000
FDFİN değişkeni FLRİSK değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	9.211	0.000
	<i>Zhnc</i>	9.524	0.013
	<i>Ztild</i>	9.911	0.007
FLRİSK değişkeni FROA değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	6.648	0.000
	<i>Zhnc</i>	7.321	0.000
	<i>Ztild</i>	8.187	0.000
FROA değişkeni FLRİSK değişkeninin Granger nedeni değildir	<i>Whnc</i>	1.329	0.308
	<i>Zhnc</i>	1.445	0.412
	<i>Ztild</i>	1.912	0.566

➤ **FLRİSK** değişkeni **FROE** değişkeninin Granger nedenidir. Aynı zamanda **FROE** değişkeni de **FLRİSK** değişkeninin Granger nedenidir. Çift yönlü nedensellik söz konusudur (**FLRİSK**↔**FROE**).

➤ **FLRİSK** değişkeni **FSYR** değişkeninin Granger nedenidir. Aynı zamanda **FSYR** değişkeni de **FLRİSK** değişkeninin Granger nedenidir. Çift yönlü nedensellik söz konusudur (**FLRİSK**↔**FSYR**).

➤ **FLRİSK** değişkeni **FAKBUY** değişkeninin Granger nedeni DEĞİLDİR. Buna karşılık, **FAKBUY** değişkeni **FLRİSK** değişkeninin Granger nedenidir. Tek yönlü nedensellik söz konusudur (**FAKBUY**→**FLRİSK**).

➤ **FLRİSK** değişkeni **FDFİN** değişkeninin Granger nedenidir. Aynı zamanda **FDFİN** değişkeni de **FLRİSK** değişkeninin Granger nedenidir. Çift yönlü nedensellik söz konusudur (**FLRİSK**↔**FDFİN**).

➤ **FLRİSK** değişkeni **FROA** değişkeninin Granger nedenidir. Buna karşılık, **FROA** değişkeni **FLRİSK** değişkeninin Granger nedeni DEĞİLDİR. Tek yönlü nedensellik söz konusudur (**FLRİSK**→**FLROA**).

SONUÇ

Likidite riskinin yönetimi konvansiyonel bankalarda olduğu gibi katılım bankaları için de çok önemlidir. Çünkü katılım bankaları mevduat bankaları gibi para piyasalarından borçlanma yapmadığı için likidite riski yönetimi önem arz etmektedir. Katılım bankaları sunmuş oldukları ürün ve hizmetler bakımından geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında; kredilerin geri çağırılması veya kısa vadeli yüksek finansmanlı geri ödeme planı, zarar durumunda tediye ve tasfiye işlemlerinin yapılması, projenin süreli olması ve likit varlıklarında sabit getirili menkuller tutması mümkün olmadığından verimli bir likidite yönetimi yapmak zorundadırlar.

Katılım bankalarında etkin bir likidite yönetimi yapılamaması durumunda katılım bankalarının pazar paylarının daralabileceği ve dolayısıyla katılım bankacılığının toplam bankacılık sektörü içerisindeki hacminin küçülebileceği düşünülebilir. Bu nedenle katılım bankalarında likidite riski ve bu riskin yönetiminin önemi her geçen gün artmaktadır.

2005 yılında sektördeki payı %2,3 seviyesinde iken, 2022 yılında %8,3 seviyesine yükselmiş olan katılım bankalarının Türkiye’de finans sektöründeki payını artırma potansiyeli %15 civarındadır.

Katılım bankacılığı, ekonomik sistemin doğal işleyişi içerisinde ortaya çıkan faizsiz alış-veriş sistemine dayanan, kar-zarar paylaşımı ile garar yasağı unsurunu temel alan ve katılım bankacılığı prensiplerine uygun olan ürünlerin fonlandığı kendine has finansal bir yapıdır.

Katılım bankacılığında fonlama yöntemlerinin fon toplama ve fon kullandırma olmak üzere iki temel yapı üzerine kurulduğu görülmektedir. Fon toplama yöntemleri; özel cari hesaplar ve katılma hesaplarından oluşmakta ve katılım fonu olarak ifade edilmektedir. Fon kullandırma yöntemleri; murabaha, mudarabe, muşareke, sukuk, icara, selem, istisna, tekâful, teverruk, bireysel finansman desteği, mal karşılığı vesaik ve gayri nakdi finansman işlemlerinden oluşmaktadır. Bu yöntemlerden en sık uygulama alanı bulanlar murabaha, sukuk ve tekâful olarak sıralanabilir.

Katılım bankaları likidite yönetimi hususunda başarılı ve stratejik projeler uygulamak üzere faaliyet gösterirken aynı zamanda birtakım risklere maruz kalmaktadırlar. Bunlar kredi riski, kâr payı riski, piyasa riski, kur riski, operasyonel risk, likidite riski ve şer’i risk olarak sıralanmaktadır. Katılım bankaları için en önemlisi likidite riski olarak kabul edilebilir. Likidite,

nakde çevrilebilir varlıklardır. Likidite riski ise, talep edildiğinde varlıkların hızlı bir şekilde nakde dönüştürülemez olma olasılığını içermektedir. Bu riskin ölçülmesinde kullanılan yöntemler konvansiyonel bankalarda olduğu gibi katılım bankaları için de; rasyo analizi, nakit akış, stok yaklaşımı, likidite boşluk analizi ve stres testleri olarak sıralanmaktadır. Likidite riskiyle ilgili uluslararası standartlar belirlenmiştir. Bu kapsamda mali ve iktisadi yapının güçlendirilmesi, kurumsal yönetişimin iyileştirilmesi, şeffaflık ve bankacılık sisteminin dayanıklılığının geliştirmesi hedeflenmektedir.

Tezde likidite riski yönetimi çerçevesinde katılım bankacılığı sektörü küresel ölçekte ele alınmış, sektörde önemli pazar büyüklüklerine sahip olan ülkelerden Malezya, Suudi Arabistan, BAE ve Kuveyt örnekleri incelenmiştir. Bu ülkeler arasında katılım bankacılığında en büyük payı Suudi Arabistan alırken, onu Malezya, BAE ve Katar takip etmektedir. Söz konusu ülkelerin katılım bankacılığı sektöründe finansal göstergeler incelendiğinde likidite riskinin başarılı bir biçimde yönetilebildiği tespit edilmektedir. Tezde ayrıca Türkiye'deki katılım bankaları ve bu bankalarda likidite riski yönetimi ele alınmıştır. Bu perspektifte 1983 yılından günümüze kadar Türkiye'de katılım bankacılığının gelişimi detaylı bir şekilde açıklanmış ve ülkemizde faaliyet gösteren 3 kamu ve 3 özel olmak üzere toplam 6 tane katılım bankasının (Ziraat Katılım, Vakıf Katılım, Türkiye Finans Katılım, Emlak Katılım, Albaraka Türk Katılım ve Kuveyt Türk Katılım) sektördeki yeri, bu bankaların geleneksel bankacılık sektörü ile karşılaştırması detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Çalışmada Türk bankacılık sektöründe faaliyette bulunan katılım bankalarında likidite riskini etkileyen faktörler belirlenerek panel regresyon analizi yapılmıştır. 2016-2020 yılları arasındaki dönemi kapsayan Türkiye'de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının (Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş., Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş., Vakıf Katılım Bankası A.Ş., Ziraat Katılım Bankası A.Ş.) verileri kullanılmıştır. Analiz kapsamında homojenlik testi ve yatay kesit bağımsızlığı test edilmiştir. Daha sonra birinci nesil ve ikinci nesil durağanlık testleri uygulanmıştır. Durağanlık birinci nesil birim kök testlerinden Im vd. (2003), Maddala ve Wu (1999) ve Choi (2001) testleri ve ikinci nesil panel birim kök testi olan CADF birim kök testi ile incelenmiştir. Diğer aşamada, Chow Testi, Breush-Pagan Testi ve Hausman Testi yardımıyla panel regresyon için uygun algoritma belirlenmiş, regresyon tahmin sonuçları sunulmuştur. Son aşamada varsayımların sınanmasına yönelik Green Heteroskedasite

Testi ve Wooldridge Otokorelasyon testi uygulanmıştır. Çalışmada, bağımlı değişken Likidite Riski (LRISK), bağımsız değişkenler ise Aktif Karlılığı (ROA), Özsermaye Karlılığı (ROE), Aktif Büyüklüğü (AKBUY), Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR) ve Dış Finansman (DFİN) olarak seçilmiştir.

Yapılan analiz sonucunda, katılım bankalarının likidite riski ile bankalara özgü Aktif Karlılığı (ROA), Özsermaye Karlılığı (ROE), Aktif Büyüklüğü (AKBUY), Sermaye Yeterlilik Oranı (SYR) ve Dış Finansman (DFİN) arasında istatistik açıdan anlamlı ilişkilerin bulunduğu sonucu elde edilmiştir ($p < 0.05$).

Katılım bankalarının aktif kârlılığı (ROA) ile likidite riski değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0.05$). Elde edilen sonuca paralel olarak Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011), Anam, Hasan, Huda, Uddin, ve Hossain (2012), Ghenimi ve Omri (2015) ve Muharam ve Kurnia (2012) çalışmasında da katılım bankalarının aktif kârlılıklarının likidite riski üzerinde etkisi olduğuna ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir sonuca varılamadığı görülmüştür.

Özkaynak kârlılığı ($\beta = -0,2600$) ile likidite riski arasında negatif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. ROE'deki 1 puanlık artış likidite riskini 0,26 puan kadar düşürmektedir. Bu oran özsermaye karlılığının likidite riski üzerinde negatif etkisi olduğunu göstermektedir. Bankalarda özkaynak karlılığının yüksek olması yabancı kaynak ihtiyacını azaltmaktadır. Yabancı kaynak ihtiyacı az olan bankaların maruz kaldığı likidite riski de düşük olarak beklenmektedir. Akhtar, Ali ve Sadaqat (2011) ve Çelik ve Akarım'ın (2012) çalışmalarında da katılım bankalarında ROE'nin artması likidite riskini azalttığı sonucuna ulaşılmıştır.

AKBUY değişkeni ($\beta = 0,4211$) ile likidite riski arasında örneklemdeki katılım bankalarının aktif büyüklüklerinin likidite riskini yükselttiğine ilişkin istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç çıkarılmıştır. AKBUY 1 brim arttığında likidite riski 0,42 puan kadar yükselmektedir. Diğer bir ifade ile toplam aktiflerin doğal logaritması alınarak ölçülen aktif büyüklüğündeki artış likidite riskini artırmaktadır. Bu sonuç Ahmed, Akhtar ve Usman (2011), Akhtar, Ali ve S. Sadaqat (2011), Iqbal (2012) ve Anam, Hasan, Huda, Uddin, ve Hossain (2012), çalışmalarında elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir.

SYR'nin yüksek çıkması ($\beta=-0,2259$) bankaların yeterli özkaynağa sahip olduğunu ve likidite seviyesinin yeterli olduğunu göstermektedir. SYR'deki bir birimlik artışın likidite riskini 0,22 birim azalttığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla katılım bankalarının sermaye yapılarının güçlü olmasının likiditelerini olumlu olarak etkilediği ve bunun sonucunda likidite riskini azalttığı sonucu tespit edilmiştir. Sulaiman, Mohamad ve Samsudin (2013) çalışmalarında da benzer şekilde, katılım bankalarının sermaye yeterlik oranlarının likidite riskini azalttığı sonucunun elde edildiği görülmüştür.

DFIN oranı ($\beta=-0,2153$) ile likidite riski arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla DFIN rasyosundaki bir birimlik artış likidite riskini 0,21 birim düşürmektedir. Sibel Çelik ve Yasemin Deniz Akarım'ın (2012) konvansiyonel bankalarla ilgili yaptığı çalışmada; bankaların dış finansman yoluyla fon sağlamasının likidite riskini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz sonucuna göre katılım bankacılığında likidite riskinin yönetilebilmesi için birtakım önerilere aşağıda yer verilmektedir:

- Katılım bankalarının likidite yapılarının güçlendirmesi ve likidite riskinden daha az etkilenmeleri için sermaye yeterlilik rasyosunu artırmaları ve özkaynaklarını güçlendirmeleri, dış finansman bağımlılığını azaltmaları ve aktif büyüklüklerini makul düzeyde tutmaları,
- Merkez Bankası ve BDDK gibi finansal otoriteler tarafından, katılım bankalarının çalışma prensiplerine ve amaçlarına uygun likidite yönetimi ile ilgili yeni uygulama esaslarının güçlendirilmesi ve kapsayıcı mevzuat yapısının oluşturulması,
- Katılım bankalarının geleneksel bankalara kıyasla daha fazla nakit değer (likit kaynak) buldurmaları gelir kaybı riskine maruz kalmalarına neden olmakta, bu durum ise banka kârlılığını olumsuz etkilemektedir. Bu riske maruz kalınmaması için likidite yönetiminde ürün ve hizmet çeşitliliğinin sağlanması önerilmektedir.

Konvansiyonel bankaların maruz kaldığı riskler ve risk yönetimine ilişkin birçok akademik çalışma mevcut olmasına rağmen, ülkemizde katılım bankalarında risk yönetimini inceleyen çalışmaların az sayıda olduğu belirlenmiştir. Kendine has faizsiz finans kriterleri ve çeşitli İslami finansal ürün ve hizmetleri ile konvansiyonel bankalardan ayrılan katılım bankaları, maruz kalınan

riskler ve risk yönetimi alanında da farklı uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan, bu tezin konu ile ilgili var olan sınırlı çalışmalara ilave olarak literatüre katkı yapacağı ve ileride hazırlanacak çalışmalara yol gösterici bir kaynak olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

AAOIFI, <http://aaoifi.com/our-history/?lang=en>. (01/02/2021).

ABDUL RAHMAN, Aisyah, Ahmad Azam SULAIMAN ve Noor Latifah Hanim Mohd SAID. “Does Financing Structure Affects Bank Liquidity Risk?”. **Pacific-Basin Finance Journal**. 52. 2018, ss. 26-39.

ABDULLAH, Asım ve Abdul Qayyum KHAN. “Liquidity Risk Management: A Comparative Study Between Domestic and Foreign Banks in Pakistan”. **Journal of Managerial Science**. 6 (1). 2012, ss. 62-72.

ABİTTER, ÖZULUCAN ve Fevzi Serkan ÖZDEMİR, **Katılım Bankacılığı Muhasebe Organizasyonu, Uygulamalar, Finansal Tablolar Bağımsız Denetim**. İstanbul. Türkmen Kitabevi. 2010.

ACAR, Melek. “Operasyonel Risk ve Yönetimi”. **TBB Bankacılar Dergisi**. Sayı. 43. No. 2002, ss. 51-67.

AHMAD, Ausaf. “Contemporary Experience of Islamic Banks: A Survey”. Islamic Financial Institutions Seminar Proceeding Series. **Islamic Development Bank- İslamic Research and Training Institute**. Jeddah. No. 27. 1995.

AHMED, Naveed, Muhammad Farhan AKHTAR ve Muhammad USMAN. “Risk Management Practices and Islamic Banks: An Empirical Investigation from Pakistan”. **Interdisciplinary Journal of Research in Business**. 1 (6). 2011, ss. 50-57.

AKAN, N. Burak. “Likidite Riski Ölçümü”. **Bankacılar Dergisi**. Sayı. 66. 2008, ss. 69-75.

AKBAŞ, Fatih. “Katılım Bankalarının Likidite Risk Belirleyicileri”. **Abant Sosyal Bilimler Dergisi**. 22 (2). 2022, ss. 738-748.

AKÇAN Eylem ve Beyhan Hilal YASLIDAĞ. “Türk Bankacılık Sektörünün Yabancı Sermaye Yatırımları İle Globalleşmesinin Mali Rasyolarına Etkisi”. **İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi**. Cilt. 11. Sayı. 2. 2019, ss. 131-164.

- AKGÜL, Abdullah. **Yüce Kur'an-ın Manası ve Mesajı**. Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi 276.Ayet-i Kerime. İstanbul. Furkan Neşriyat. 2015.
- AKHTAR, Muhammad F., Ali KHIZER ve Shama SADAQAT. “Liquidity Risk Management: A Comparative Study between Conventional and Islamic Banks of Pakistan”. **Interdisciplinary Journal of Research in Business**. 1 (1). 2011, ss. 35-44.
- AKIN, Cihangir. **Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma**. 1. Baskı. İstanbul. Kayıhan Yayınları. 1986.
- AKRAM Muhammad, Mamoon RAFIQUE ve Hassan Mobeen ALAM. “Prospects of Islamic Banking: Reflections From Pakistan”. **Australian Journal of Business and Management Research**. Vol. 1. No. 2. 2011, ss. 125-134.
- AKSOY, Tamer. **Basel II ve İç Kontrol**. Yayın No. 49. Ankara. Türmob Yayınları. 2010.
- AKTEPE, İshak Emin. **Katılım Finans**. Yayın No. 9. İstanbul. TKBB Yayınları. 2017.
- AKTEPE, İshak Emin. **Sorularla Katılım Bankacılığı**. Yayın No. 4. İstanbul. TKBB Yayınları. 2013.
- ALASRAG, Hussien. **Global Financial Crisis and Islamic Finance**. University Library of Munich . MPRA Paper No. 22167. 2010.
- Al-JARHI, Mabıd Ali. **Economic Analysis: An Islamic Perspective-I**. 1. Baskı. İstanbul. TKBB Yayınları. 2021.
- ALRIFAI, Tariq. **İslami Finans ve Yeni Finansal Sistem**. 1. Baskı. Ankara. Buzdağı Yayınları. 2017.
- AL-SHAMRANI, Ali Saeed. Islamic Financial Contracting Forms in Saudi Arabia Law and Practice. (Brunel University Law School, College of Business, Arts and Social Sciences. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. 2014).
- ALTAHTAMOUNI, Farouq ve Shikhah ALYOUSEF. “The Effect of Liquidity According to the Requirements of the Basel III Committee on the Profitability of Banks: Evidence from

Saudi Banks”. **International Journal of Economics and Business Administration**. 9 (2). 2021, ss. 439-463.

ALTINTAŞ, M. Ayhan. **Bankacılıkta Risk ve Sermaye Yönetimi**. Şekerbank Yayınevi. 2020.

ALTINTAŞ, M. Ayhan. **Kredi Kayıplarının Makroekonomik Değişkenlere Dayalı Olarak Tahmini ve Stres Testleri**. İstanbul. TBB Yayınları. Yayın No. 281. 2012.

ANAM, Sayedul, Shehub Bin HASAN, Hussein A. E. HUDA, Azad UDDIN ve Mina M. HOSSAIN. “Liquidity Risk Management: A Comparative Study Between Conventional and Islamic Banks of Bangladesh”. **Research Journal of Economics Business and ICT**. 5. 2012, ss. 1-5.

APOSTOLIK, Richard ve Christopher DONOHUE. **Foundations of Financial Risk**. 2nd Edition. NJ. Wiley Finance. 2015.

AYAYDIN, Hasan ve İbrahim KARAASLAN. “Likidite Riski Yönetimi: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir Araştırma”. **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi**. Cilt. 5. No. 11. 2014, s. 240.

AYUB, Muhammad. **Understanding Islamic Finance**. Hoboken: NJ. John Wiley&Sons. 2013.

B. İSMAİL, Muhmmmed. **El-Camiu’s-Sahih**. I-VIII. Beyrut. Dâru Türesi’l. 1987. Buhari Buyu 25.

BABUŞCU, Şenol. **Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi**. 1. Baskı. Ankara. Akademi Yayınları. 2005.

BALTAGİ, Badi. **Econometric Analysis of Panel Data**. Third Edition. England. NJ. John Wiley&Sons. 2005.

Basel Committe on Banking Supercision. **Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision**. 2008.

BAŞAR, Mehmet. **Basel II Düzenlemeleri ve Kobiler**. Yayın No. 1726. Eskişehir. T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları. 2007.

BAYINDIR, Servet. **İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık**. 1. Baskı. İstanbul. Rağbet Yayınları. 2005.

BDDK, <https://www.bddk.org.tr/BultenAylik/tr/Home/Gelismis> (2/9/2022).

BDDK. 16/11/2006 tarih ve 2026 sayılı BDDK Kurul Kararı. <https://www.bddk.org.tr/Mevzuat/DokumanGetir/958> (23.11.2021).

BDDK. 29057 sayılı ve 11.07.2014 Tarihli, Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik.

BDDK. 6827 sayılı ve 31.03.2016 Tarihli. Likidite Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber.

BDDK. 6827 sayılı ve 31.03.2016 Tarihli. Yoğunlaşma Riskinin Yönetimine İlişkin Rehber.

BDDK. Aylık Bankacılık Sektör Verileri, <https://www.bddk.org.tr/bultenaylik> (02.12.2021).

BESSIS, Joel. **Risk Management in Banking**. 4th Ed. New York. John Wiley&Sons. 1998.

BIS. Sound Practices For Managing Liquidity In Banking Organisations. 2000, ss. 1-20. <https://www.bis.org/publ/bcbssc135.pdf> (Erişim Tarihi: 01.10.2022).

BİLMEN, Ömer Nasuhi. **Kur'anı Kerim'in Türkçe Meâli Alisi ve Tefsiri**. Kura'an-ı Kerim Nisa Suresi 161. Ayet. 1. Baskı 2. Cilt. İstanbul: Bilmen Basım ve Yayınevi. 1975.

BRATANOVIC, S. Brajovic ve H.Van GREUNING. **Analyzing and Managing Banking Risk**. 3rd Ed. Washington. World Bank Publications. 2009.

BREUSCH, Trevor ve Adrian PAGAN, "The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics". **The Review of Economic Studies**. Vol. 47. No. 1. 1980, ss. 239-253.

BÜYÜKDENİZ, Adnan. **Faizsiz Finans Kurumlarının Mali Sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri, Türkiye'de Özel Finans Kurumları Teori ve Uygulama**. Yayın No. 17. İstanbul. Albaraka Türk Yayınları. 2000.

Central Bank of Kuwait. Financial Stability Report 2019. Kuwait.

CHAPRA, M. Umer. “The Nature of Riba in Islam”. **Millah: Jurnal Studi Agama**. Vol. 8. No. 1. 2008, ss. 1-17.

CULP L., Christopher. **The Art of Risk Management**. USA. John Wiley&Sons. 2002.

ÇANAKÇI Mehmet ve Halil TUNALI. “İslami Bankacılık Sektöründe Likidite Riski Unsurlarını Belirleyen Esaslar”. **Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**. Cilt. 10. Sayı. 18. 2018, ss. 90-119.

ÇANAKÇI, Mehmet. İslami ve Geleneksel Bankacılık Likidite Riski Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma. (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Anabilim Dalı. **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. 2017).

ÇARBOĞA, Mehmet. Katılım Bankacılığında Likidite Riskinin Sermaye Piyasası Ürünleri ile Yönetimi. (İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü. Sermaye Piyasası Anabilim Dalı. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 2021).

ÇELİK, Sibel ve Yasemin Deniz AKARIM. “Likidite Riski Yönetimi: Panel Veri Analizi ile İMKB Bankacılık Sektörü Üzerine Ampirik Bir Uygulama”. **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 13. Sayı. 1. 2012, ss. 1-17.

ÇETİN, Abdurrahman ve Yusuf DİNÇ. “Türkiye’de Teminat Mektupları: Uygulamalar ve Hukuki Sorunlar”. **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**. Cilt. 5. Sayı. 9. 2013, ss. 67-92.

ÇETİN, Abdurrahman. **Katılım ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi ve Bir Uygulama**. İstanbul. TBB Yayınları. Yayın No. 329. 2018.

DEDE, Kenan. **Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları**. Yayın No. 5. İstanbul. TKBB Yayınları. 2017.

DIFC. **A Guide to Islamic Finance in or from the DIFC**. Dubai. 2007.

- DOCHERTY Adrian ve Franck VIORT. **Better Banking: Understanding and Addressing the Failures in Risk Management, Governance and Regulation**. 1st Ed. New York. John Wiley&Sons. 2013.
- DUMITRESCU, Elena Ivona ve Christophe HURLIN. “Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels”. **Economic Modelling**. 29 (4). 2012, ss. 1450-1460.
- DURMUŞ, Abdullah, Erkan SEVİNÇ ve Hamit KÜTÜK. “Katılım Bankacılığı Likidite Yönetimi Uygulamaları ve Kullanılan Ürünler”. **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**. Şakir GÖRMÜŞ, Ahmet ALBAYRAK ve Aydın YABANLI (Ed.). İstanbul. TKBB Yayınları. Yayın No. 12. 2019.
- DURMUŞ, Abdullah. “Modern Bir Finansal Araç Olarak Sukuk ve Fıkıhî Açısından Tahlili”. **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**. Sayı. 1. No. 16. 2010, ss. 141-156.
- EID, Wael Kamal ve Mehmet ASUTAY. **Mapping the Risks and Risk Management Practices in Islamic Banking**. First Edition. New Delhi. John Wiley&Sons. 2019.
- EL-HASENÎ, İbn Acîbe. Tercüme: Dilaver SELVÎ. **Kur’an-ın Tefsiri ve Tasavvufî İşaretleri**. Kur’an-ı Kerim Âli İmran Suresi 130.Ayet-i Kerime. 1. Baskı. İstanbul. Semerkand Yayınları. 2021.
- EL-KAZVİNÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid. **Es-Sünenü İbn Mace I-II**. İstanbul. İbn Mace Ticarat 58. 1981.
- ELMASSAH Suzanna ve Ola AL SAYED. “Banking Sector Performance: Islamic and Conventional Banks in The UAE”. **International Journal of Information Technology and Business Management**. Vol. 36. No. 1. 2015, ss. 69-81.
- ER, Selami. **Devletin Bankacılık Sektöründe Düzenleyici Denetleyici Rolü ve Türkiye Uygulaması**. 2. Baskı. İstanbul. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Yayın No. 34. 2009.
- ERDOĞAN Seyfettin ve Ayfer GEDİKLİ. “Kuveyt’te İslami Bankacılık.” International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics. 2018, ss. 86-93.

- ERGÜVEN, Murat. Tasarrufa Dayalı Finans Sistemi İçin İslâmi Finans İlkelerine Uygun Model Önerisi. (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İslam Ekonomisi ve Finansı Anabilim Dalı. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 2019).
- ET-TİRMİZİ, Muhammed b. İsa b. Sevre **Es-Sünenü't-Tirmizi**. I-V. Beyrut. Dâru İbn Kesir 1986. Tirmizi Alış-Veriş 23.
- GHENIMI, Ameni ve Mohamed Ali Brahim OMRI. “Liquidity and Financial Stability Conventional Versus Islamic Banks”. **International Journal of Economics and Empirical Research (IJEER)**. 3 (9). 2015, ss. 419-432.
- GREENE, W.H. **Econometric Analysis**. 5th Edition. New Jersey. Prentice Hall. 2003.
- GREUNING, Hennie Van ve Zamir IQBAL. **Risk Analysis for Islamic Banks**. Washington. The World Bank Publications. 2008.
- GÜNGÖREN, Muaz. **Bir Finansal Enstrüman Olarak Sukuk Katılım Bankalarına Uyum Modellemesi**. Yayın No. 2012-38. İstanbul. İstanbul Ticaret Odası Yayınları. 2013.
- GÜREL, Eymen, Esra Burcu BULGURCU GÜREL ve Neslihan DEMİR. “Basel III Kriterleri”. **Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi**. Cilt. 1. Sayı. 3-4. 2012, ss. 16-28.
- GÜRİŞ, Selahattin, Ebru ÇAĞLAYAN ve Burak GÜRİŞ. **EViews ile Temel Ekonometri**. 1. Baskı. İstanbul. DER Yayınları. 2013.
- HANIFFA, Roszaini ve Mohammad HUDAIB. **Islamic Banking and Finance: An Introduction**. 1st Edition. London. Cengage Learning EMEA. 2019.
- HASSAN, Abul and Sabur MOLLAH. **Islamic Finance: Ethical Underpinnings, Products, and Institutions**. 1st. Edition. Cham. Springer International Publishing. 2018.
- HAZIROĞLU, Temel. “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi”. **İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi**. Cilt. 2. Sayı. 1. 2016, ss. 119-132.

- HODOSHIMA, Jiro, Xavier GARZA-GOMEZ ve Michio KUNIMURA. “Cross-Sectional Regression Analysis of Return and Beta in Japan”. **Journal of Economics and Business**. 52 (6). 2000, ss. 515–533.
- HSIAO, Cheng. **Analysis of Panel Data**. Second Edition. NY. Cambridge University Press. 2007.
- HUNT-AHMET, Karen. **Contemporary Islamic Finance: Innovations, Applications and Best Practices**. NJ:John Wiley&Sons. 2013.
- ICD-REFINITIV. Islamic Finance Development Report. 2020.
- ICD-REFINITIV. Islamic Finance Development Report. 2022.
- IDB. Annual Report 1436H. 2015.
- IDB. Thirty-Seven Years In The Service of Development. Cidde. 2011.
- IFSB, <https://www.ifsb.org/membership.php> (01/02/2021).
- IFSB. Disclosures to Promote Transparency and Market Discipline for Institutions Offering Islamic Financial Services. IFSB-4. 2007.
- IFSB. Guiding Principles on Liquidity Risk Management for Institutions Offering Islamic Financial Services. IFSB-12. 2012.
- IFSB. Guiding Principles on Shari’ah Governance System in Institutions Offering Islamic Financial Services. IFSB-10. 2009.
- IFSB. Islamic Financial Services Industry Stability Report 2020. Malaysia.
- IFSB. Islamic Financial Services Industry Stability Report 2022. Malaysia.
- IFSB. Kuwait, https://www.ifsb.org/psifi_03.php Erişim: 29/08/2022).
- IFSB. Malaysia, https://www.ifsb.org/psifi_03.php (Erişim: 29/08/2022).
- IFSB. Saudi Arabia, https://www.ifsb.org/psifi_03.php (Erişim: 29/08/2022).

IFSB. Selected Aggregated Structural Islamic Banking Indicators, https://www.ifsb.org/psifi_05.php (Erişim Tarihi:31.11.2022).

IFSB. Turkey, https://www.ifsb.org/psifi_03.php (Erişim: 29/08/2022).

IFSB. United Arab Emirates, https://www.ifsb.org/psifi_03.php (Erişim: 29/08/2022).

IIFM. Sukuk Report. 9th Edition. 2020.

IIMM, <https://iimm.bnm.gov.my/index.php?ch=4&pg=4&ac=22> (10.03.2021).

IM Kyung So, PESARAN, M Hashem ve Yongcheol SHIN. “Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels”. **Journal of Econometrics**. Vol: 115. No: 1. 2003, ss. 53-74.

IMAM, Patrick ve Kangni KPODAR. “Islamic Banking: How Has it Diffused?”. **IMF Working Paper**. Vol. 10. No. 95. 2010, ss. 1-30.

IMF, <http://www.imf.org/external/themes/islamicfinance/#Factsheet>, (05.01.2021).

IN, Choi. “Unit Root Tests for Panel Data”. **Journal of International Money and Finance**. Vol. 20. No. 2. 2001, ss. 249-272.

IQBAL, A. “Liquidity Risk Managment: A Comparative Study between Conventional and Islamic Banks of Pakistan”. **Global Journal of Management and Business Research**. Vol. 12 No. 5. 2012, ss. 54-64.

IşIL, Gökhan ve Nasıf ÖZKAN. “İşlami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama”. **Uluslararası İşlam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi**. 1 (2). 2015, ss. 28-34.

İZMİRLİ, İsmail Hakkı. **Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı**. Kur’an-ı Kerim Haşr Suresi 7.Ayet-i Kerime. İstanbul. Eren Yayınları. 1977.

KANDEMİR, Mehmet Yaşar, Halit ZAVALSIZ ve Ümit şİMşEK. **Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meali**. Kur’an-ı Kerim Bakara Suresi 275.Ayet-i Kerime. İstanbul. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları. 2014.

KARAMAN Hayreddin, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi DÖNMEZ ve Sadrettin GÜMÜŞ. **Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir**. Kur'an-ı Kerim Bakara Suresi. 278-279.Ayetler. 6. Baskı 1. Cilt. Ankara. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. 2017.

KAYAHAN, Cantürk. İrfan GÖRKAŞ ve Halime ÖNK. “Osmanlı Dönemi Para Vakıflarıyla Günümüz Katılım Bankalarının Karşılaştırılması”. **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 70. Sayı. 90. 2017, ss. 70-90.

KAZANCI, Fatih. “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”. **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**. Sayı. 4. No. 1. 2018, ss. 17-47.

KAZANCI, Fatih. **Faizsiz Bankacılıkta Likidite Yönetimi**. İstanbul. Efe Akademi Yayınları. 2022.

KETTELL, Brian. **Introduction to Islamic Banking and Finance**. New Delhi. John Wiley&Sons. 2011.

KFH, <https://www.kfh.com/en/home/Personal/aboutus/story.html>. (01/02/2021).

KHAN, Muhammad Akram. **Islamic Ecoomics and Finance. A Glossary**. 2nd Edition. London. Routledge Printing. 2013.

KHIYAR, Khiyar Abdalla. “Malaysia: 30 Years of Islamic Experience (1983-2012)”. **International Business&Economic Research Journal**. Vol. 11. No. 10. 2012, ss. 1133-1146.

LAHSASNA, Ahcene. **Shariah Non-Compliance Risk Management and Legal Documentation in Islamic Finance**. Singapore. John Wiley&Sons. 2014.

MADDALA, G.S. Shaowen Wu. “A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test”. **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**. Vol. 61. No. 1. 1999, ss. 631-652.

MOHAMMAD, Sabri, Mehmet ASUTAY, Rob DIXON ve Elena PLATONOVA. “Liquidity Risk Exposure and its Determinants in the Banking Sector: A Comparative Analysis Between

- Islamic, Conventional and Hybrid Banks”. **Journal of International Financial Markets, Institutions and Money**. 66 (101196). 2020, ss. 19-35.
- MOKHTAR, Hamim S. Ahmad, Naziruddin ABDULLAH ve S. Musa ALHABSHI. “Technical and Cost Efficiency of Islamic Banking in Malaysia”. **Review of Islamic Economics**. Vol. 11. No. 1. 2007, ss. 5-40.
- MUHARAM, Harjum ve Hasna Penta KURNIA. “Liquidity Risk On Banking Industry: Comparative Study Between Islamic Bank And Conventional Bank In Indonesia”. **Al-Iqtishad**. Vol. 5. No. 2. 2013, ss. 207-218.
- MÜSLİM, Ebu’l-Hüseyin b. Haccac El-Kureşî. **El-Camiu’s-Sahih**. I-V, Beyrut. Dâru Tûrasi’l, 1982. Müslim Müsakat 82.
- ODABAŞI, Mehmet. “İslami Finasta Danışma Kurullarının Rolü-Türkiye Örneği”. **İkinci Uluslararası İslam Finansı ve İktisadi Konferansı**. İstanbul. 19 Kasım 2015.
- ONAT, Cezmi. **Katılım Bankacılığında Likidite Riski ve Yönetimi**. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. Yayın No. 9. 2019.
- ONG, Li Lian ve CIHAK Martin. **Of Runes and Sagas: Perspectives on Liquidity Stress Testing Using an Iceland Example**. IMF Working Papers. 2010.
- ORHAN, Zeynep Hafsa. **Katılım Bankacılığında Risk**. 1. Baskı. Ankara. İktisat Yayınları. 2017.
- ÖZSOY, M. Şerafettin. **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**. Mustafa Demiray (Ed.). 1. Baskı. İstanbul. Biltur Basın ve Yayın Hizmetleri. 2012.
- ÖZTÜRK, Muhammet Kürşat ve İbrahim Güran YUMUŞAK. “Fon Toplama Yöntemi Olarak Yatırım Vekâleti ve Türkiye Uygulaması”. **İslam Ekonomi ve Finansı Dergisi**. 6 (1). 2020, ss. 1-23.
- PESARAN M. Hashem ve Takashi YAMAGATA. “Testing Slope Homogeneity in Large Panels”. **Journal of Econometrics**. Vol. 142. No. 1. 2008, ss. 50-93.

- PESARAN M. Hashem, Aman ULLAH ve Takashi YAMAGATA. “A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence”. **Econometrics Journal**. Vol. 11. 2008, ss. 105-127.
- PESARAN, M. Hashem. “A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence”. **Journal of Applied Econometrics**. Vol. 22. No. 1. 2007, ss. 265-312.
- PESARAN, M. Hashem. “Estimation and Inference in Large Heterogenous Panels with a Multifactor Error Structure”. **Econometrica**. Vol. 74. No. 4. 2006, ss. 967-1012.
- POLAT, Ali. “Uluslararası Ticarete Akreditifli Ödemeler ve Ucp 600”. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. Cilt. 7. Sayı. 13. 2008, ss. 209-222.
- Resmi Gazete**, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.
- Resmi Gazete**, BDDK Kararı, Bankaların İç Sistemleri ve İçsel Sermaye Yeterliliği Değerlendirme Süreci Hakkında Yönetmelik.
- SALEM, Rania Abdelfattah. **Risk Management for Islamic Banks**. 1st Ed. Edinburgh. Edinburgh University Press. 2013.
- SANCAR, Mustafa Afşın. “Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruka Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekâfül Fonu”. **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**. Sayı. 5. No. 2. 2019, ss. 169-195.
- SEVİLENGÜL, Orhan. **Genel Muhasebe**. 15. Baskı. Ankara. Gazi Kitabevi. 2009.
- SHAHCHERA, Mahshid ve Mandana TAHERI. “The Impact of Liquidity Requirements on Central Bank Policies in Interbank Market of Iran”. **Journal of Monetary and Banking Research**. 48 (23). 2019, ss. 12-39.
- SHEN, Chung-Hua, Yi-Kai CHEN, Lan-Feng KAO ve Chuan-Yi YEH. “Bank Liquidity Risk and Performance”. **17th Conference on the Theories and Practices of Securities and Financial Markets**. Hsi-Tze Bay. Kaohsiung. Taiwan. 2009.

SOLE, Juan. “Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems”. **IMF Working Paper**. Vol. 7. No. 175. 2007, ss. 1-26.

SULAIMAN, Ahmed Azam, Mohammad Taqiuddin MOHAMAD ve Muhamad Lukman SAMSUDIN. “How Islamic Banks of Malaysia Managing Liquidity? An Emphasis on Confronting Economic Cycles”. **International Journal of Business and Social Science**. 4 (7). 2013, ss. 257-262.

SWAMY, P.A.V.B. “Efficient Inference in a Random Coefficient Regression Model”. **Econometrica**. Vol. 38. No. 2. 1970, ss. 311-323.

Şakir GÖRMÜŞ ve Aydın YABANLI. “Katılım Bankacılığı Ekosisteminin Gelişimi”. **Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı**. Şakir GÖRMÜŞ, Ahmet ALBAYRAK ve Aydın YABANLI (Ed.). İstanbul. TKBB Yayınları. Yayın No. 12. 2019.

TAKUR, Selim. Katılım Bankalarının Finans Sektöründeki Yeri İğdır Üniversitesi Öğrencilerinin Katılım Bankası Algısı Üzerine Bir Araştırma. (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İktisat Ana Bilim Dalı. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 2019).

TKBB, (<https://tkbb.org.tr/veri/istatistikler>).

TKBB, <https://tkbb.org.tr/veri/bankamukayese>. (2/9/2022).

TKBB. Faizsiz Finans Kuruluşları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI). **Faizsiz Finans Standartları**. İstanbul. TKBB Yayınları. Yayın No:10. 2019.

TKBB. Katılım Bankaları 2021 Sektör Raporu. 2022.

TKBB. Katılım Bankaları Sukuk İhraç Hacimleri, https://tkbb.org.tr/Documents/Ozet_Sukuk_Raporu_Aralik_2021.pdf (05.9.2022).

TKBB. Sukuk İhraç Hacimleri Raporları, <https://tkbb.org.tr/veri/sukukihraclari> (05.11.2021).

TKBB. Türkiye Katılım Bankacılığı Strateji Güncelleme Belgesi 2015-2025. İstanbul. Türkiye Katılım Bankaları Birliği. Yayın No. 5 (1). 2021.

TUNÇ, Hüseyin. **Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması**. 10. Baskı. İstanbul. Nesil Yayınları. 2013.

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>. (02/01/2021).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. “Murabaha”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/murabaha>. (08.04.2021).

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. “Selem”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selem>. (13.06.2021).

TÜRKÜNER, Ercan. **Basel III Likidite Düzenlemeleri Çerçevesinde Türk Bankacılık Sektörünün Likidite Riskinin Ölçülmesi ve Modellemesi**. İstanbul. TBB Yayınları. Yayın No. 320. 2016.

WOOLDRIDGE, Jeffry. **Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data**. 2nd Ed. ABD. The MIT Press. 2010.

YAACOB, Siti Fatimah, Aisyah Abdul RAHMAN ve Zulkefly Abdul KARIM. “The Determinants of Liquidity Risk: A Panel Study of Islamic Banks in Malaysia”. **Journal of Contemporary Issues and Thought**. 6. 2016, ss. 73-82.

YAHŞİ, Fahrettin. Uygulanmakta Olan Makro Ekonomik Politikaların Bankacılık Krizleri Üzerindeki Etkileri. (Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü. Bankacılık Ana Bilim Dalı. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 2006.)

YANPAR, Atilla. **İslami Finans**. 2. Baskı. İstanbul. Scala Yayıncılık. 2015.

YARIZ, Ahmet. **Bankacılıkta Risk Yönetimi: Risk Matrisi Uygulaması**. 2. Baskı. İstanbul. Nobel Akademik Yayıncılık. 2012.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi. **Kur'an-ı Kerim Türkçe Meali**. Kur'an-ı Kerim Rum Suresi 39. Ayet-i Kerime. 1. Basım. Ankara. Dorlion Yayınları. 2019.

YENİĞÜN, Gizem. Basel III Kriterleri Kapsamında Bankalarda Likidite Riski Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Yansımaları . (Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İşletme Yönetimi Anabilim Dalı. **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. 2016).

YERDELEN TATOĞLU, Ferda. **İleri Panel Veri Analizi**. 2. Baskı. İstanbul. Beta Basım Yayın. 2013.

YILDIRIM, Oğuz. “Türk Bankacılık Sisteminde Basel Kriterleri”. **Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**. Cilt. 52. Sayı. 609. 2015, ss. 9-21.

18256 Sayılı ve 19.11.1983 Tarihli Resmi Gazete. Özel Finans Kurumları Kurulması Hakkında 16/12/1983 Gün ve 83/7506 Sayılı Kararname Ek Karar.

25983 Sayılı ve 01.11.2005 Tarihli Resmi Gazete. 5411 Sayılı 19.10.2015 Tarihli Bankacılık Kanunu.

26333 Sayılı ve 1.10.2006 Tarihli Resmi Gazete. Bankaların Likidite Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik.

26333 Sayılı ve 1.11.2006 Tarihli Resmi Gazete. Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik

28337 Sayılı ve 28.06.2012 Tarihli Resmi Gazete. Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik.

28948 Sayılı ve 21.3.2014 Tarihli Resmi Gazete. Bankaların Likidite Karşılama Oranı Hesaplamasına İlişkin Yönetmelik.

253 Sayılı 02.04.2018 Tarihli TKBB Yönetim Kurulu Kararı. Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev, Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ.

30888 Sayılı ve 14.09.2019 Tarihli Resmi Gazete. Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ.